Konstantin Veliçkov

ÇEVİRİ Hüseyin Mevsim

İstanbul'dan Hatıralar

1870 – 1890

Kitap YAYINEVİ

İSTANBUL'DAN HATIRALAR

1870-1890

KİTAP YAYINEVİ – 331
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 32

İSTANBUL'DAN HATIRALAR, 1870-1890 / KONSTANTİN VELİÇKOV

ÖZGÜN ADI
«Възпомииания и впечатления от Цариград»

Книгата е преведена с подкрепата на Национален фонд "Култура"
BU KİTAP BULGAR ULUSAL KÜLTÜR FONU'NUN ÇEVİRİ DESTEĞİYLE YAYINLANMIŞTIR

ÇEVİRİ
HÜSEYİN MEVSİM

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASKI
MART 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-170-3

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12348
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

İstanbul'dan Hatıralar

1870-1890

Konstantin Veliçkov

Çeviri
Hüseyin Mevsim

Kitap Yayınevi

İçindekiler

Hüseyin Mevsim / Giriş: Konstantin Veliçkov'un Hayatı ve Toplumsal Faaliyetleri 7

İstanbul'dan Hatıralar 21
Fener'de Bir Gezinti 23
Balkapan Han 37
Çamlıca 53
Ekler 69
Kaynakça 73
Dizin 74

KONSTANTİN VELİÇKOV'UN HAYATI VE TOPLUMSAL FAALİYETLERİ

Bulgar milli tarihinde 19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısında adından sıkça söz ettiren gazeteci, yazar, siyaset adamı ve diplomat Mihail Macarov'un *Kudüs Yolculuğu* (Kitap Yayınevi, 2014) başlıklı eserinin takdim yazısında, 19. yüzyıl Bulgar (ve Balkan) tarihinin arşiv tozuna bulanmaya gerek kalmadan, güneşin bir çiy damlasında da yansıyabileceği anlayışından hareketle, birkaç bin nüfuslu bir yerleşim olan Koprivştitsa (Avratalan) üzerinden de okunabileceği ve anlaşılabileceği iddiasında bulunmuştum.

Bu sefer de, 1890'larda Bulgarca bir mecmua için kaleme alınan ve üç kısımdan oluşan "İstanbul'dan Hatıralar" eserini ve yazarını kısaca takdim ederken, benzer bir iddiayı ortaya atıyorum: 19. yüzyılın ikinci yarısını ve 20. yüzyılın ilk yıllarını kapsayan Osmanlı İmparatorluğu, Şarki Rumeli Vilayeti ve Bulgar Prensliği tarihlerini de tek bir şahsiyetin hayatı ve toplumsal faaliyetleri, yükselişi ve düşüşü üzerinden okumak, anlamak ve yorumlamak pekâlâ mümkün.

Bu şahsiyet; şair, yazar, ressam, eğitimci, diplomat, siyaset ve devlet adamı gibi birçok kimliği ve sıfatı barındıran, 1855 ve 1907 yılları arasında geçen 52 yıllık çalkantılı ömrüne birçok umudu ve umutsuzluğu, coşkuyu ve keskin düş kırıklıklarını sığdıran Konstantin Veliçkov'dan başkası değildir.

Konstantin Veliçkov'un ömür serüveninin ve toplumsal faaliyetlerinin Türkiye okurlarına sunulmasının, İstanbul hatıraları ve izlenimlerinin tercüme edilmesinin, imparatorlukta ve payitahtta özelde Bulgar meselesi, genelde de 19. yüzyılda gelişen belli başlı hadise, süreç ve eğilimlerin takip edilmesi ve derinlemesine anlaşılması bakımından son derece önemli, hatta bir anlamda ibretlik olduğunu düşünüyorum.

Konstantin Veliçkov, 1855'te, Sofya ile Filibe arasında, Meriç kıyısında konumlu Tatarpazarcık Kasabası'nda, orta halli bir esnaf ve kürk tüccarı ailesinde dünyaya geliyor. Burada gördüğü ilköğrenimi sırasında gös-

terdiği üstün gayret ve becerileriyle herkesin dikkatini çekiyor ve 1868'de eğitime açılan Galatasaray Sultanisi'ne Tatarpazarcık'tan yatılı okuyacak bir talebenin seçilmesi istenince, çalışkanlığı ve çok yönlü ilgilerinden dolayı Osmanlı payitahtına onun gönderilmesi uygun görülüyor. Böylece Veliçkov, Mektebi Sultani'ye kabul edilen 41 Bulgar talebeden biri oluyor[1] ve büyük bir heves ve istekle[2] Eylül 1868'de başladığı tedrisatını altı yıl sonra *licencie en litterature* diplomasıyla taçlandırıyor.

İstanbul'da kaldığı altı yıl zarfında Fransızcayı çok iyi öğrenmenin yanı sıra, edebiyat alanındaki bilgilerini artırıyor; Fener Rum Patrikliğine karşı yürütülen müstakil Bulgar kilisesi mücadelesini yakından takip ediyor; bu davanın faal üyeleriyle, ayrıca hayatının sonuna kadar büyük yakınlık ve ruh birlikteliği içinde olacağı şair ve yazar İvan Vazov (1850-1921) ile tanışıyor.

Dersler dışında da Veliçkov'un aktif olarak çeşitli kültürel ve toplumsal faaliyetlerde bulunduğu görülüyor. Henüz 17 yaşındayken Victor Hugo'nun "Lucrece Borgia" başlıklı tiyatro eserini, ayrıca ünlü Rus şair Puşkin'in "Deniz Kızı" adlı uzun şiirini Bulgarcaya tercüme ediyor. Özellikle kaleme aldığı "Nevenka ile Svetoslav" başlıklı özgün tiyatro eserinin 1872'de Gedikpaşa'daki Osmaniye Tiyatrosu'nda büyük başarıyla sahnelenmesi, edebiyat ve sanat alanında ilk adımlarını atan genç Veliçkov'un ününü artırıyor ve onu yüreklendiriyor. Başrollerin birinde bizzat kendisinin oynamış olduğu bu piyes, aynı zamanda İstanbul'da sahnelenen ilk Bulgarca tiyatro eseri olma özelliğini de taşıyor.

Kaleme aldığı ilk şiirleri İstanbul'da çıkan *Çitalişte* (Okuma Yurdu) mecmuasında yayımlanıyor. Ne yazıktır ki Veliçkov, lisede geçirdiği yıllar hakkında bir hatırat bırakmıyor. Sadece "Edin tsitat ot Andre Shenie" (And-

1 Fransız arşivlerinden edinilen bilgiye göre, birinci yıl liseye kabul edilen 480 talebeden, 172'si Müslüman, 76'sı Ermeni Gregoryen, 34'ü Ermeni Katolik, 47'si Katolik, 67'si Rum, 40'ı Yahudi, 41'i Bulgar'dır. (Stefka Slavova, Tsvetana Doynova, "Dokumenti ot Natsionalniya arhiv na Frantsiya za otkrivaneto na İmperatorskiya osmanski litsey v Galata Saray i za pırvite bılgarski uçenitsi v nego", *İzvestiya na Dırjavnite arhivi*, 19, 1970, s. 226).

2 Fransız kayıtlarında soyadı Wellikoff şeklinde geçen Konstantin Veliçkov'un ne denli başarılı ve gayretli bir talebe olduğu, Temmuz 1870'te mektebin ilan ettiği ödül ve mansiyonlardan da görülüyor. Buna göre, Veliçkov'un kaligrafi, Fransızca ve coğrafya derslerinden 1. ödüle; Türkçe ve fizik derslerinden 2. ödüle; resim, retorik, tarih, Fransızca kaligrafi ve Latince derslerinden de mansiyona layık görüldüğü anlaşılıyor. (Stefka Slavova, Tsvetana Doynova, a.g.m., s. 239-243).

re Shenie'den Bir Alıntı) başlıklı kısa hikâyesinin bazı satırlarında, kilise bağımsızlığı mücadelesinden dolayı lisede Bulgar ve Rum asıllı talebeler arasında münasebetlerin ne denli gergin olduğunu, bu gerginliğin bilhassa yemekhanede yumruklu kavgalara dönüştüğünü aktarıyor. Bir gün yemek sırasında, Bulgarları aşağılayıcı ifadelerle karalayan bir Rum talebeye fırlattığı yemek bıçağı, talebenin yüzüne isabet ediyor ve dişini kırıyor. Bu fevri tavrından dolayı Veliçkov lise idaresi tarafından birkaç günlüğüne revire kapatılarak cezalandırılıyor.

Adı geçen kısa ve üstünkörü hatıradan, memuriyetten gelen ve talebelerin sevmediği Ermeni asıllı lise müdürünün silik ve zayıf iradeli biri olduğundan dolayı, herkesin sert ve disiplinli, ama iyi kalpli ve adil olan Fransız asıllı müdür muavini Grane'ye müracaat ettiği anlaşılıyor.[3]

Tevfik Fikret'in "Osmanlı'nın Avrupa'ya açılan ilk penceresi" şeklinde nitelendirdiği eğitim kurumundan mezun olduktan sonra (1874), Veliçkov doğduğu kasabaya dönüyor ve iki yıl Bulgarca, Fransızca, tarih ve coğrafya muallimliği yapıyor; ayrıca, bir okuma yurdunun başkanlığını yürütüyor. Tatarpazarcık İhtilâl Komitesi azası olarak 1876 Nisan İsyanının hazırlığında yer aldığından ötürü, ayaklanmanın bastırılmasından sonra tutuklanıyor ve idamla yargılanıyor.

Dört ay Filibe ve Edirne hapishanelerinde kalıyor, ardından da isyanın bastırılmasından sonra oluşturulan Avrupa Komisyonu serbest bırakılmasını sağlıyor. Çok geçmeden Veliçkov gene İstanbul'a dönüyor ve 1876'dan Rus-Osmanlı Savaşının patlak verdiği Nisan 1877'ye kadar, merkezi Ortaköy'de olan Bulgar Eksarhlığında kâtip olarak görev alıyor.

1878 Berlin Kongresi kararlarıyla oluşturulan Şarki Rumeli Vilayetinde Tatarpazarcık İdari Mahkemesi reisliği (1878) ve Vilayet Umumi Meclisi üyeliği vazifelerini üstleniyor. Bu arada, 1880-1881'de hukuk tahsili görmek üzere Fransa'ya gidiyor, ancak sıkılarak mezun olmadan memleketine dönüyor. Şarki Rumeli'nin merkezi Filibe'de Maarif Müdürü[4] (1884-1885) olarak çeşitli faaliyetlerde bulunuyor.

3 Konstantin Veliçkov, "İzbrani proizvedeniya", II, Sofya, 1966, s. 175-179.

4 "Üçüncü ve sonuncu Maarif Müdürü olan Veliçkof Efendi de, Bulgar komitelerinin faaliyetlerine iştirak etmesine rağmen, 13 Aralık 1884 tarihinden vilayetin ilhakına kadar aynı memuriyette kalabilmiştir." (Mahir Aydın, "Şarkî Rumeli Vilâyeti", Ankara, 1992, s. 131).

Şarki Rumeli Vilayetinin Bulgar Prensliğine ilhakından (1885) sonra Sofya'ya taşınıyor ve Dördüncü Dönem Halk Meclisinde milletvekilliği yapıyor (1886). Aynı yıl, Stefan Stambolov'un (1854-1895) darbe yoluyla devlet idaresini ele geçirdiği sırada, Macaristan'da tatilde bulunan Veliçkov, Rus yanlısı olduğundan dolayı tutuklanacağı ve kovuşturulacağı kaygısıyla memleketine dönmekten vazgeçiyor. Üç ay daha bulunduğu ülkede kaldıktan sonra, İtalya'ya geçiyor ve yerleşmiş olduğu Floransa'da resim sanatı okuyor (1887-1889); gene bu yıllarda klasik İtalyan mimarisiyle çok yakından ilgilendiği ve onu derinden özümsediği görülüyor.

Hastalıklarla mücadele eden ve maddi sıkıntılara düşen Veliçkov'un hayalini kurduğu İtalya'yı terk etmek zorunda kaldığı anlaşılıyor. Castellamare'den kardeşine gönderdiği Ağustos 1889 tarihli bir mektupta, "Günde yüz kere buraya gelmeye karar verdiğim o meşum anı lanetliyorum. Eğer burada çektiğim can sıkıntısı ve acı dile getirilebilseydi, taş kalpler bile hali pürmelalime acırdılar"[5] diye belirterek yakında buradan ayrılacağının işaretini de vermiş oluyor.

Peki, ama memleketine dönmek istemeyen Veliçkov nereye gidecektir?

Hemen akla Paris veya Londra, Berlin veya Prag, olmadı Moskova veya Sankt Petersburg geliyor, değil mi? Ama hayır, milli hisleri her zaman kabarık olan Bulgar aydın ilk gençlik yıllarını geçirdiği, düne kadar bir veya başka şekilde mücadele ettiği, temelden sarsmak istediği ve hatta İvan Vazov'a 19 Kasım 1886'da Floransa'dan yazdığı mektupta "Bundan daha acı bir yazgı olabilir mi? İstanbul, Bulgar'ın Bulgar'dan kurtuluş bulduğu bir yer oldu"[6] tespitinde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu payitahtına gözlerini çeviriyor. Hakikaten de çok geçmeden, 22 Ağustos 1889 tarihli mektubundan, Ortaköy'e yerleştiği anlaşılıyor; ayrıca, Marmara'nın yumuşak ikliminin sıhhatine olumlu tesir edeceğini umut ediyor.[7]

Gene yazdığı mektuplardan hemen çalışmaya başladığı, uzun vadede işsiz kalmayacağını düşündüğü, biri mürekkep öteki yağlıboya

5 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 280.
6 "Pisma na Konstantin Veliçkov do İvan Vazov", *İzvestiya na İnstituta za bılgarska literatura*, Sofya, 1959, s. 293.
7 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 281.

olmak üzere sipariş iki portre çizdiği, başka siparişlerin de yolda olduğu görülüyor. Ertesi ay yazdığı bir mektubundan, aynı anda fotoğraf bazında üç portre üzerinde çalıştığı, ama bundan pek keyif ve estetik haz almadığı anlaşılıyor. Portrelerden birinin, İkinci Abdülhamid'in Selanik Bulgar Lisesi için çizilen portresi olduğu ortaya çıkıyor.

18 Aralık 1889 tarihli bir mektuptan, Madonna (Meryemana) ve padişah portresini Eksarhlığa teslim ettiğini ve karşılığında 10 lira aldığını belirtiyor.[8] 21 Ocak 1890'da çok meşgul olduğuna değindikten sonra, büyük keyifle 1, 20 m/1 m ebadında bir Türk hanımı portresi çizdiğini, gören herkesin bunu çok beğendiğini ve eserini lotarya çekilişiyle satmaya karar verdiğini bildiriyor. "Eğer bütün biletleri burada satamazsam, Tatarpazarcık'ta satman için sana da göndereceğim"[9] diye yazıyor kardeşine.

Bir sonraki mektuptan da her biri 5 Frank kıymetinde 120 adet lotarya bileti hazırladığı, satması için kardeşine 16 bilet gönderdiği anlaşılıyor.

Eylül 1890'da, Bulgar Eksarhlığı bünyesinde faaliyet gösteren Selanik Bulgar Lisesi'ne Bulgarca ve Fransızca muallimliği yapmaya gidiyor. "Selanik'e geldiğimden dolayı ziyadesiyle memnunum; şehir güzel bir izlenim yaratıyor, bir Avrupa şehrinin bütün özelliklerini taşıyor; ayrıca, harika bir havası var. Birçok bakımdan burada kendimi İstanbul'dan çok daha iyi hissedeceğim gibime geliyor"[10] diye belirttikten sonra, buraya önceki yıl gelmediğinden dolayı pişman olduğu anlaşılıyor. Selanik'te kendisini iyi hissetmesinin sebeplerinden biri de, burada Bulgar cemaatinin daha büyük ve birbirine kenetlenmiş olmasından ve ünlü muallime çok iyi davranmasından kaynaklanıyor.

Buna rağmen, ders yılı bittikten sonra Veliçkov gene İstanbul'a dönüyor. 6 Ağustos 1891 tarihli mektubunda, Prinkipo'nun (Büyükada) iklimini övüyor; hekimin verdiği tedavi ve adada sürdüğü hayat sayesinde çok kısa sürede tamamen sıhhatine kavuştuğunu yazıyor. O yüzden bir ay daha adada kalmaya karar veriyor.[11]

Konstantin Veliçkov'un yaratıcılığında "üçüncü İstanbul dönemi" olarak tanımladığım 1891-1894 yılları son derece verimli geçiyor. Arşivinde

8 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 285.
9 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 286.
10 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 294.
11 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 299.

muhafaza edilen 11 Eylül 1892 tarihli bir mektupta, "Terapia'dan (Tarabya) 1 Eylül'de döndüm ve bugün Halki'ye (Heybeli) gidiyorum; adanın en düzgün oteli olan La Greece'e yerleşeceğim. Bu vakitlerde artık herkes adalardan elini ayağını çektiğinden, epeyce ucuza kalabileceğim. Her halükârda orada iki ay daha kalmayı düşünüyorum; kendimi o kadar toparlayacağım ki tedaviye lüzum kalmayacak"[12] diye yazıyor. Bir arkadaşına da, "Bu kışı, iklimi yumuşak ve çok faydalı olan Halki'de geçiriyorum; nazar değmesin, turp gibiyim" diyor.

Bulgaristan'da Stefan Stambolov'un yönetimden çekilmesine kadar Osmanlı payitahtında gönüllü sürgün hayatı sürdüren Veliçkov, Haziran 1894'te sekiz yıllık ayrılığın ardından memleketine dönüyor ve kendini siyasi ve parlamenter hayata adamaya karar veriyor.

Halk Partisi'nden mebus seçiliyor; sırasıyla, Kamu Binaları ve Posta Telgraf (1894), Maarif (1894-1897), Ticaret ve Tarım (1897-1898) nazırlığı görevlerinde bulunduktan sonra, siyasi kariyerini İlerici Liberal Parti saflarında sürdürüyor.

1902-1904 yıllarında Belgrat'a diplomat olarak atanan Veliçkov, daha sonra, sağlık sorunları bahane edilerek geri çekilip emekliliğe sevk ediliyor. Yakalandığı anterit hastalığı nedeniyle Fransa'nın güneyindeki Menton'da Riviere Palas Oteli'nde yarım yıl tedavi görüyor (1906). Bulgar Eksarhı Yosif I 5 Şubat 1907 tarihinde günlüğüne "Hasta ve dara düşen Veliçkov'a 600 Frank yardım gönderdim. Padişah hazretlerinin bize garip gureba için verdiği paranın ucundan aldım" diye not düşüyor.[13]

Ülkesinde kol gezen çıkarcılık, kayırmacılık, kadirbilmezlik ve partizanlık gibi toplumsal ve siyasi gerçeklerden derin bir düş kırıklığına uğrayan, çıkardığı kitapların karşılığında yayıncılara borcunu bir türlü kapatamayan ve çizdiği tablolar dahil, bütün malvarlığını satışa çıkarmak zorunda kalan şair, yakalandığı amansız hastalığın da etkisiyle, eşi ve küçük kızı Sofia ile memleketini terk etme kararı alıyor.

30 Ekim 1907'de trenle çıktığı Fransa yolculuğu sırasında, Grenoble'da bir otel odasında hayata gözlerini yumuyor. Şehir mezarlığının kimse-

12 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 317.
13 Bılgarski ekzarh Yosif I, "Dnevnik", Sofya, 1992, s. 639.

sizler bölümünde toprağa verilen şairin kabri, Bulgar aydınların hükümet üzerindeki yoğun baskısıyla iki yıl sonra Sofya'ya naklediliyor.

Daha talebelik yıllarında edebiyata ve resim sanatına yakın ilgi duyan Veliçkov, ilk özgün şiir, drama veya tercüme eserlerini İstanbul'da çıkan Bulgarca dergi ve gazetelerde yayınlamaya başlıyor. 1878'den sonra, Filibe'de çıkartılan *Narodniy glas* (*Halkın Sesi*) gazetesinin yayın yönetmenliği dışında, faal şekilde edebiyatla ilgileniyor; ayrıca, hikâye ve okuma kitapları derliyor. Avrupa edebiyatının ünlü yazar ve eserlerini tercüme ederek Bulgar okuruna tanıtıyor (1884). İvan Vazov ile *Nauka* (İlim, 1881-1884) mecmuasını yayınlıyor; daha sonra gene bu iki dost ve sırdaş, edebiyat içerikli ilk Bulgarca süreli yayınlardan sayılan *Zora* (Tan, 1885) mecmuasının yayın hayatını başlatıyorlar.

İstanbul'da geçirdiği sürgün yıllarında, Bulgaristan'da edebiyat eğitimi alanında büyük bir eksiği gideren *Vseobşta istoriya na literaturata* (Genel Edebiyat Tarihi) kitabını hazırlayan Veliçkov, ilginçtir ki bu çalışmasına hiçbir Türk yazarı dahil etmiyor. Heybeli'de kaldığı sırada, *Tsarigradski soneti* (İstanbul Soneleri) adlı eserinin büyük kısmını kaleme alıyor; gene payitahtta *Pisma ot Rim* (Roma'dan Mektuplar) başlıklı denemesini tamamlıyor; ayrıca, *V tımnitsa* (Zindanda) adı altında Nisan İsyanıyla ilgili hatıratını yazıyor. Daha sonraki yıllarda da *Uçeniçeska beseda* (Öğrencilerle Sohbet, 1900) ve *Letopisi* (Tarih, 1899-1905) dergilerini yayınlıyor.

Maarif vekili Veliçkov'un girişimiyle Sofya'da, bugün Güzel Sanatlar Akademisi olarak bilinen Yüksek Resim Mektebi'nin temelleri atılıyor; Maarif Vekâletine bağlı Yüksek Öğretim Kurulu oluşturuluyor. Nazırlığı döneminde, yazılı hafızanın eksiksiz derlenmesi ve araştırmacıların işinin kolaylaştırılması adına büyük bir hizmetin önünü açıyor – ülkede çıkan her kitaptan ikişer nüshanın Sofya Milli Kütüphanesi ve Filibe Halk Kütüphanesi için ayrılması kanuna bağlanıyor ve bu titizlikle uygulanıyor.

Tiyatro yönetmenleri ve oyuncularını devlet bursuyla yurtdışına gönderen, ülkesinde opera sanatının temellerini atan, Eski Yunanca, İtalyanca, Fransızca, Rusça gibi yabancı dillerden yaptığı üstün ve yetkin tercümelerle ve kaleme aldığı eleştiri yazılarıyla genç nesillerin edebiyat ufkunu genişleten, çizdiği resim ve portreleri birçok milli ve özel galerilerde yer

alan Veliçkov'un Bulgar kültür ve sanat hayatına getirdiği yenilikler ve yaptığı katkılar asla yadsınamaz.

İstanbul Soneleri

Gerek Veliçkov'un kişisel yaratıcılığı, gerekse Bulgar şiirinin tarihi gelişimi bakımından *İstanbul Soneleri* eseri önemli bir yer tutuyor. 1899'da bu başlık altında yayınlanan kitapta, sayıları 49 olan *İstanbul Soneleri*'nin yanı sıra "İtalyan Soneleri" (21), çeviri niteliğindeki "Petrarca Soneleri" (14) ve "Heredia Soneleri" (3) bir arada toplanıyorlar. Başlıktaki "tsarigradski" (İstanbul'a ait; İstanbul'a has) sıfatı, sonelerin büyük bir kısmının burada yazıldığına işaret ediyor.

Böylece; 13. yüzyılda İtalya'da *canzone*[14] temelinde ortaya çıktıktan sonra Francesco Petrarca (1304-1374) sayesinde yaygınlaşan, genelde sarmal veya çapraz uyaklı iki dörtlük (*quatrain*) ve iki üçlükten (*terzetto*) oluşan bu sabit şiir türü, Bulgar şiirinde de kendine yer ediniyor.[15]

Yıllarca memleketinden uzakta sürgün hayatı süren şairin çektiği sıla hasreti ve aile özleminin ağır bastığı *İstanbul Soneleri*, Veliçkov şiirinin tacı olarak nitelendiriliyor; bu eser gönüllü sürgünlük döneminde hafızasına kazınan izlenim, heyecan ve ruh halinin yansıması olarak görülüyor.[16] Eserin bir başka yenilikçi yönü de, denizin ilk olarak Bulgar şiirinde lirik peyzajın bir parçası haline getirilmesi ve insanın ruh halinin su kütlesinin değişkenliğiyle bağlılığını göstermesinde yatıyor.[17]

Veliçkov denizi; fırtına, durgunluk, dinginlik, güneşli gün veya dolunay gibi farklı doğal durumlarında empresyonist bir ressam yaklaşımıyla tasvir ediyor. Şair; ovanın, kırın çocuğu olmasına rağmen, Marmara'nın farklı nüanslarını ustaca yakalayarak devasa su kütlesini sürgünün iç dünyası, his ve ruh halinin yansıtılmasında bir araç olarak kullanıyor. Şairin denizi gün-

14 Canzone – İtalyan edebiyatında iki eşit kıtadan meydana gelen, bazen sonuncusu daha kısa olan lirik şiir.

15 Her biri bitmiş ve kendi içinde bir bütünlük oluşturan dörtlüklerin ilkinde konunun ortaya konması, diğer dörtlükte de konunun açılarak geliştirilmesi gerekiyor. Belirli ve kesin kaideler olmadığından farklı şekilde uyaklanan üçlüklerin ilkinde zıt bir düşünce seslendiriliyor, ikincisinde de ana fikir ve duygunun sentezi yapılıyor. Genelde sone türüyle şiir dilinin inceliği ve etkileyiciliği kullanılarak bir tabiat tablosu, kişisel hayattan kesitler veya güçlü hisler ifade ediliyor.

16 İvan Sestrimski, s. 3 // *Konstantin Veliçkov. İzbrani proizvedeniya*, Sofya, 1980.

17 Margarita Bradistilova, "Narodna sıdba i tvorçeska uçast", Sofya, 2001, s. 146.

düz dalgalandığında ve kayalıkları dövdüğünde değil, yorgun geçen günün ardından geceleri dinlenirken yansıtmaya eğilimli olduğu görülüyor.

Bulgar şairin memleketine duyduğu sınırsız sevgi ve bağlılık adeta dini bir külte dönüşüyor. Şair, kutsal bir varlık olarak gördüğü memleketini her zaman yüreğinde taşıyor ve mihrabı önünde hürmetle eğiliyor. Yalnızlık duygusunun yanı sıra, bazı sonelerde yazgıyı kabullenme ve ona boyun eğme düşüncesi baskın geliyor.

İstanbul Soneleri'nde ilgi çekici İstanbul tablolarının çizildiğine ve yerel atmosferin yansıtıldığına da tanık olunuyor. Bu tabloların Osmanlı payitahtını olduğu gibi, Marmara'yı, daha somut olarak da Heybeliada'yı kapsadıkları anlaşılıyor. Duygu ve düşünceleri yakındaki, ama erişilmez vatanına uçan Veliçkov, bazen yerel yaşamın kültürel ve dini ayrıntılarına da odaklanıyor. Şair, coşkulu gençlik yıllarının geçtiği, denizde büyülü bir fener, fırtınalı gece karanlığında ise ışığı olduğu bu şehrin mahalli özelliklerini de sonelerine konu ediniyor; İstanbul'un Türk-Müslüman kimliğine ait sahneler canlandırma yoluyla doğruluk, dürüstlük gibi ahlaki değerlerle ilgili mesajlar veriyor.

Sözgelimi, "Mescidin Girişinde Aniden" başlıklı VIII. sonede, cami kapısında "Sadece sen, ey yüce Rab, / beşerin kalbini okursun! / Benim duamı kabul eyle!" diye haykıran dilenci Abdullah, biraz önce dilenci mendiline Sarraf Hasan'ın elini uzattığını, ancak varsıl sarrafın gönlünden ne koptuğunu görmek için merakla mendile baktığında, soyulmuş olduğunun farkına vardığını anlatıyor. "Bugün Kutlu Bir Bayram Sabahı" diye başlayan XXIV. sonede, müezzinin sesi minareden yayılırken, yüzlerce mümin eski caminin yolunu tutuyorlar. Ansızın yaşlı bir derviş kalabalığın önüne dikiliyor ve davudi sesiyle, Ramazan ayında yüce emirlere uymayarak oruç tutmayan arsızların mabetten defolmalarını haykırıyor. Kalabalığın içinden üstü başı yırtık bir dilenci çıkıyor, ancak derviş hemen ona sarılıyor: "Bu sert emrim sana değil, / asıl suçlular susuyor. / Ne mutlu sana ki / Rabbi aldatmadın!"

Sonelerini yazdığı yıllarda İstanbul Bulgar Eksarhlığında görevli olarak Bulgar kilisesi meselelerini yakından takip eden şairin iki eserinin, Haliç kıyısındaki Fener semtiyle ilgili olduğu görülüyor.[18] Sürgündeki şai-

18 Sözgelimi, "Fener! Ne Gizemli Bir Ad" adlı XXV. sonede, şair, Fener adını duyduğunda bile çok sıcak bir duygu ve heyecana kapıldığını itiraf ediyor, çünkü burasını "millet mefkûresinin gerçekleştiği yer" olarak görüyor ve hayatını bağımsız kilise mücadelesine adamış şahsiyetlerin hatıraları önünde

rin vatan özlemini yansıtan sonelerin dizelerine İstanbul'un büyülü güzellikleri de aktarılıyor.

Boğaziçi söz konusu olduğunda, Veliçkov seçkin sıfat ve tanımlamalar kullanmaya özen gösteriyor. Sözgelimi, XLIV. sonede, "ıraklarda, görkemli İstanbul'un ufkunda / güneşin son ışınları sönüyor" diye okuyoruz. XLVI. sonede ise fevkalade başarılı bir İstanbul silueti çiziliyor: "Sarp kıyıdan, üzerine / kesif sabah sisi çökmüş denize bakıyorum. / Güneş doğuyor. Göklerden fırlattığı / ince ışınlar sisi deliyor. / İnanılmaz bir gün. Büyülenmiş gözlerim / denizin enginliği üzerinde uçuyor. Tepelerinin / göksel maviliğinde mucizevi İstanbul, / ıraklarda incimsi bir görüntü içinde parlıyor."

"Gözlerimin Önüne Engin İstanbul" diye başlayan sonenin dizelerinde, şair Veliçkov ışıltılar içinde yüzen Osmanlı payitahtının güzelliklerini hayranlıkla uzaktan izlerken, kendi tarihi geçmişiyle bağ kurması neticesinde, kalbinin derinliklerinde depreşen hisleri dizginlemekte zorlanıyor:

"Gözlerimin önüne engin İstanbul / parıltılı güzelliğini seriyor / ve bir zamanlar cengâver atalarımı olduğu gibi / beni de dizginlenemez bir güçle tutsak ediyor. / İçimden saldırgan arzuların kükrediğini seziyorum / ve istemeden soruyorum kendime: / Acaba emrimde Krum'un buraya getirdiği / Alp orduları olsaydı ne yapardım diye. / Niçin siz imparator tacı hayal ettiniz, / ey benim kahraman ve gizemli atalarım / ve galip olmanıza rağmen geri döndünüz? / Acaba sizin de sinenizi benimki gibi / memleketin ova ve ormanlarının hasreti mi yaktı / ki bu uğurda ülküyü de, şanı da feda ettiniz?"

Bu sonede, içinde kükreyen saldırgan arzuların baskısı altında tarihini yargılayan, onunla hesaplaşmak isteyen bir şairin varlığı sezinleniyor.

"Sıcak ve Issız Üsküdar'ın Gölgeli Dar Sokaklarında" adlı sonede Veliçkov Çamlıca yolculuğu sırasında Üsküdar çarşısından geçerken, karşısına çıkan bir kızılcık satıcısı muhaciri konu ediniyor.[19]

"İstanbul Soneleri"nde yer alan "Umurumda bile değilsin, Bizans" şiirinde Veliçkov, kendisini Bizans'ın varisi görmemesine rağmen, onun

hürmetle eğiliyor. Sonraki sonelerde yıkılmayı bekleyen eski ahşap Bulgar kilisesini ve "aziz bir mücadelenin ihtişamlı amblemi" olarak tanımladığı, o yıllarda inşasına başlanan Sveti Stefan Kilisesi'ni dizelerine taşıyarak, onu "kadirşinas bir milletin / gönlünden yükselen bir abide" şeklinde algılıyor.

19 "Sıcak ve ıssız Üsküdar'ın / gölgeli dar sokaklarında / sefil bir kızılcık satıcısı kesti yolumuzu, / "Alınız lütfen, ben muhacirim!" diye."

medeniyet izlerini taşıyan harabelerin yanından geçerken derin bir hüzne kapılıyor; büyük beklenti içinde mezarından çıkan Bizans tekfuru da, umut ettiği değişimi göremeyince, yeniden kabrine dönüyor.

"Umurumda bile değilsin, Bizans, / ama her defasında, bir zamanlar / gücünün üstün geldiği bu yerlerden geçerken / elimde olmadan derin hüzne kapılıyorum. / Burada iki deniz gene dalgalarını birleştiriyor / ve aydınlık bir ses kıyında yankılanıyor. / Neylersin ki sarayların süslemiyor bu kıyıları. Bugün serviler / oradaki çirkin çölün üzerinde dikiliyor. / Beş asır! Ve yazgı seni yıktırdığı / acımasız kurayı değiştirmiyor. / Gece çökünce tekfurun biri / hüzünlü harabelerden beyhude doğruluyor / ve alamayınca beklediği muştulu haberi / hıçkırıkla gene mezarına dönüyor."

Adı geçen sonenin son üçlüğünde sözü edilen "muştulu haber," şehrin ve Ayasofya'nın gene Hıristiyanların eline geçeceği umudu ve inancıyla ilgili olduğunu belirteyim. Yunan halk türkülerinde olduğu gibi, Bulgar folklorunda da Bizans payitahtının sadece belirli bir zaman için Türklerin elinde kalacağı, daha sonra Tanrı tarafından gene Hıristiyanlara verileceği inanışının yaygınca kullanıldığı görülüyor.[20]

Konstantin Veliçkov'un *İstanbul Soneleri*'nde Osmanlı payitahtı, çeşitli kültür ve dinlerin beşiği, evrensellikle yerelliğin yoğrulduğu, gözlerin bakmaya doyamadığı büyülü, göksel, parıltılar içinde yüzen, uzaktan inciyi andıran erişilmez bir yer olarak algılanıyor ve tasvir ediliyor.

Deniz Kıyısında

Veliçkov'un sahne sanatlarına, özellikle de tiyatroya duyduğu yakın ilgiden; bu alanda yaptığı tercümelerden, kaleme aldığı özgün eserlerden söz edildi. Hayatının son yıllarında yazdığı bir tiyatro eserini de kısaca anmanın, Bulgar-Türk kültür ve edebiyat ilişkileri bakımından ilginç olacağını düşünüyorum. Üç perdelik dram şeklinde nitelen "Na morskiya bryag" ("Deniz Kıyısında") başlıklı manzum eserin oyun kişileri Ayşe (Selim Bey'in zevcesi), Cemal, Hizmetçi Kadın ve Hasan Ağa (Selim Bey'in hademesi) olup hadiseler de, İstanbul'da Selim Bey'in Boğaziçi'ndeki köşkünde geçiyorlar.

20 Hüseyin Mevsim, "Bulgar Halk Yaratıcılığında Yeniçeri Türküleri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2002.

Kahramanların giyim kuşamını, ortamı, iç dünyalarındaki çalkantıları oldukça başarıyla yansıtan piyesin ne yazık ki sahne hayatı uzun sürmüyor. Aşk-ı memnu konusunun işlendiği eserde, ortamın ve oyun kişilerinin Bulgar seyircisine yabancı oldukları eleştirisinde bulunuluyor.

İstanbul'dan Hatıralar ve İzlenimler

52 yıllık ömür serüveninin yaklaşık 12'sini İstanbul'da geçiren, kültür ve sanatın engin ufuklarına yelken açmasına imkân veren tahsilini tamamlayıp, yaratıcılık alanında adını burada duyuran, bağımsızlığa kavuşan ülkesindeki değişimlerden sonra kurtuluşu gene bu kıyıda aramak zorunda kalan Veliçkov'un, düzyazılarında da Osmanlı payitahtının tasvirini sürdürdüğüne tanık olunuyor. İstanbul'la bu denli haşir neşir olan ve özellikle eli kalem tutan birinin bunu yapmaması düşünülemezdi.

Gönüllü sürgünlüğünün İtalya dönüşü, "ilk gençlik yıllarının geçtiği kıyılara" yerleşen Veliçkov, şehirle ilgili düşünce ve duygularını, kardeşi Bogdan Veliçkov'un Tatarpazarcık'ta yayınlamaya başladığı *Lıça* (*Işın*) mecmuası için, "Vızpominaniya i vpeçatleniya ot Tsarigrad" (İstanbul'dan Hatıralar ve İzlenimler) ortak başlığıyla kaleme aldığı "Edna razhodka do Fener"[21] (Fener'de Bir Gezinti), "Balkapan Han"[22] ve "Çamlıca"[23] yazılarında paylaşıyor.

Her ne kadar kardeşine yazdığı bir mektubunda, "Herhalde derginin bir sonraki sayısı için, Bizans devrinden tarihi kalıntıların adeta fışkırdığı Halki hakkında bir şeyler yazacağım"[24] diye belirtiyor olsa da, böyle bir yazıya mecmuada ve yazarın arşivinde rastlanmıyor.

Hatırat ve seyahat karışımı bu yazılarda Bulgar aydın, talebelik yıllarını geçirdiği 1870'lerin ve gönüllü sürgünlüğünü yaşadığı 1890'ların Osmanlı payitahtı arasında sürekli gelip gidiyor ve zaman tünelinde karşılaştırmalar yapıyor.

"Fener'de Bir Gezinti" adlı hatıratından, bugün daha çok Demir Kilise olarak bilinen Aziz Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin inşası bağlamında, 1840'larda alevlenen bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesinin gelişimi,

21 Yıl 1892, sayı 5 (10-15).
22 Yıl 1892, sayı 13 (8-11); sayı 15 (10-12); sayı 17 (8-10).
23 Yıl 1892, sayı 7 (11-15); sayı 9 (9-13).
24 Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970, s. 317.

geçirdiği meşakkatli aşamalar ve bu davanın ön safındaki ruhaniler birinci elden ve canlı üslupla kaleme alınmış tanıklıkla izlenebiliyor. Yazıdan, Bulgarlar için kutsal bir mekân özelliği taşıyan ibadethanenin inşasıyla ilgili de bilgi ediniliyor.

"Balkapan Han" metninde ise, bugün Eminönü'nde, Mısır Çarşısı arkasında atıl vaziyette bulunan ticari han, özellikle 1840'lardan itibaren Bulgar abacıların odağına dönüşmesi ve imparatorluk payitahtının bir Bulgar kültür ve manevi merkezi kimliğini kazanmasında oynadığı rol ekseninde anlatılıyor.

İnanılacak gibi değil, ama başka bir yazımda "Bulgar ticaretinin Kudüs'ü"[25] olarak nitelediğim Balkapan Han, Bulgar abacıların palazlandıkları ve yavaş yavaş imparatorluğun engin pazarlarına yelken açtıkları bir yer olmasının yanı sıra, payitahttaki ilk Bulgarca süreli yayına da ev sahipliği yapıyor: 1 Ocak 1848'de İvan Bogorov *Tsarigradski vestnik* (*İstanbul Gazetesi*) gazetesini burada yayınlamaya başlıyor.[26]

Başka bir tanıklığa göre, Bulgarlar için 19. yüzyıl ortalarında Balkapan Han, "uğrak yeri, toplantı yeri, konsolosluk, otel, postane, üniversite" gibi gündelik ve kurumsal işlevleri de üstleniyor. "Bir Bulgar'ın mesai günü Balkapan'a, yortuda da Fener'deki kiliseye uğramaması imkânsızdı" diye şahitlik edecektir Nikola Naçov da. Tabii ki Veliçkov Balkapan Han tüccarlarının kapıldıkları ruh hastalıklarını da sempatiyle ironi karışımı bir dille gayet ustaca aktarıyor yazısında.

"Kayıkla Üsküdar'a geçtik" diye başlayan "Çamlıca" yazısının, bence salt Bulgar edebiyatında değil, ama dünya edebiyatında da İstanbul'un coğrafi konumuyla ilgili yapılan en şiirsel tasvirlerden ve felsefi yorumlamalardan biri olduğu öne sürülebilir.

Dar ve eğri sokaklar, kimsenin ne düzelttiği, ne de yıktığı çelimsiz yapılar, Avrupa şehir plancılığının 1872 yangınından sonra bile Üsküdar'a uğramadığını düşündürtüyor yazara. Evlerin şekilsel tekdüzeliği, devasa ahşap binaların melankolik dış yüzeyleri betimlendikten sonra, hemen is-

25 Hyusein Mevsim, "Balkapan han kato intimno-publiçno prostranstvo na bılgarite v İstanbul prez XIX vek", *Balkanistiçen forum*, 1/2/3, s. 61-66, 2006, Blagoevgrad.

26 "İvan Bogorov, Balkapan Han'da, büyük çabalarla ve daha ziyade Eflâk'tan bazı vatanperverlerin desteğiyle satın alabildiği o küçük ve çelimsiz matbaada, gece gündüz kendi yazıyor, matbaaya bakıyor ve hatta postaneye de koşuyordu." (Stefan Bobchev, "Zaslugi na Tsarigradskiya peçat v osvoboditelnoto delo s ogled kım slavyanskata ideya", s. 107 // *Proslava na Osvoboditelnata voyna 1877-1878*, Sofya, 1929).

keleden itibaren başlayan çarşıdaki alaca giysili satıcılar, kahveci, berber ve hamallar canlandırılarak Şark özgünlüğüyle bezeli bir tablo çiziliyor.

Nihai hedefi Çamlıca Tepesi olan Veliçkov, bağ ve bahçeler arasından arkadaşlarıyla yoluna devam ederken, bir Ermeni kumpanyasının temsiller verdiği ahşap tiyatronun yanından da geçiyor. Metnin bu kısmında, ilk olarak Bulgar okuruna, repertuarı ağırlıkla sansasyonel Fransız komedyalarından müteşekkil Türk tiyatrosu hakkında bilgiler sunuluyor. Bu alanda engin bilgi sahibi olan Veliçkov, Namık Kemal'in "Vatan veyahut Silistre" piyesinin konusunu ve içeriğini aktarıyor.

Daha sonra, faytonla ulaşılan Küçük Çamlıca'dan, asıl hedef olan Büyük Çamlıca'ya yaya tırmanılıyor. Burada önüne açılan manzarayı, insan gözünün görebileceği en büyülü tablo olarak niteleyen Veliçkov, İstanbul'un Çamlıca Tepesi'nden yapılmış en başarılı tasvirlerinden birine imza atıyor.

Hatıralarla bezeli bu seyahat notlarında Bulgar şair ve yazar, İstanbul'un sadece dış ve uzaktan güzelliklerinin tasviriyle yetinmeyerek, hayatının en coşkulu yıllarını burada geçirmiş olmasının verdiği tecrübe ve yetkinlikle, şehrin sadece kendisine has olan o eşsiz ebedi ruhunu felsefi yorumlarıyla okura aktarıyor. İstanbul'un sadece coğrafi değil, ama dünya medeniyet tarihindeki kavşak konumunu vurgulama yoluyla, 15. yüzyılın ortasında burada gerçekleşen derin ve köklü değişime değindiği de görülüyor.

İstanbul'dan Hatıralar

Fener'de Bir Gezinti

Fener'deki Bulgar kilisesini, hele ki şimdi, yok olmanın arifesindeyken, bir kere daha görmeden İstanbul'dan ayrılmak istemiyordum. Birkaç ay sonra yerle bir olacak ibadethaneden geriye sadece bir hatıra kalacak. Artık bir yıldır, üzerine yeni kilisenin inşa edileceği temellerin sağlamlaştırılması için yoğun şekilde çalışılıyor. Bu amaçla, 30-40 m uzunluğunda devasa kazıklar çakan buharlı şahmerdan[1] yavaş yavaş eski kiliseye yaklaşıyor ve çok yakında onu ikiye bölecek; o zaman da kilisede topu topu on civarında mümin ibadet edebilecek.

Eğer gün gelir de gene İstanbul'u ziyaret etmek nasip olursa, burada artık daha ihtişamlı ve milletimizin şimdiki kaderine daha uygun düşen bir kilise bulacağım. Her ne kadar bu hayal hoş olsa da, bilhassa eski kilisenin şanlı günlerini de gören bütün o şahsiyetlerden ötürü, gene de bu hayale bir nebze hüzün karışmadan olmuyor. O şanlı günler ki, ibadethane, kilise bağımsızlığı mücadelesi[2] yıllarında ve hatta Bulgaristan'ın bağımsızlığına

1 Yeni kilisenin inşa edileceği parselin zemini Haliç'e yakınlığından dolayı sağlam olmadığından, Ermeni asıllı mimar Hovsep Aznavur, 16-26 m uzunluğunda ve 60 cm çapında 300 adet Lübnan sediri getirtiyor ve bu kazıklar zemine çakılıyor. Önce çakma işlemi elle yapılıyor, ancak bir kazığı 10-15 işçi bir haftada çakabildiğinden dolayı, İngiltere'den buharlı şahmerdan getirtiliyor.

2 Burada kastedilen, bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesinden kaynaklanan ve 19. yüzyıl ortasına doğru iyice alevlenen, Osmanlı unsuru Bulgarlar ve Rumlar arasındaki kavgadır. Metnin daha sonraki sayfalarında da sıkça bu mücadeleden bahsedileceğinden, burada işin özünü özetlemenin faydalı olacağını düşünüyorum: Boris I döneminde Hıristiyanlığı kabul eden (865) Bulgarlar, kısa süre sonra Konstantinopolis Kilisesinden dini bağımsızlıklarını ilan ediyorlar (870). Çar Simeon I, Bizans'a karşı kazandığı bir zaferden sonra Bulgar Kilisesinin statüsünü patriklik seviyesine yükseltiyor (919). Ülkenin Bizans boyunduruğu altına girmesiyle (1018), patriklik kaldırılıyor. Çar İvan-Asen II döneminde payitaht Tırnova'da Bulgar patrikliği yeniden tesis ediliyor (1235). Payitaht (1393) ve Bulgar Çarlığı bağımsızlığını kaybedip (1396) Osmanlı hâkimiyeti altına girince, patrikliğe son veriliyor ve Bulgar kilisesi dini bakımdan birkaç asır boyunca Fener Rum Patrikliğine bağlanıyor. Yabancı hâkimiyeti altında milli ve kültürel bilinçlenme sürecini hızlandırdıkları ve olgunlaşan bağımsızlık fikrinin eyleme geçirildiği bir dönem olarak tanımlanan Uyanış Çağında (veya Bulgar Rönesansı), Bulgarların esaslı ve çözümü sıkıntılı talebi, bağlı oldukları Fener Rum Patrikliğinden ayrılarak müstakil Bulgar kilisesinin temellerinin atılmasıyla ilgilidir. Siyasi ve iktisadi şartların başka hiçbir yerde payitahttakinden daha uygun olmadığını kavrayan Bulgarlar, bağımsız kilise mücadelesinin kıvılcımını 1840'ların başında burada çakıyorlar. Yaklaşık otuz yıl süren ve bilhassa 1860'tan sonra iyice kızışan, ayrıca dahili ve harici siyasi konjonktürün (sözgelimi; her zaman Bulgarların hamiliğine soyunan Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortodoks bütünlüğünün muhafazasını istediğinden, ilk başlarda Bulgarların kilise bağımsızlığı mücadelesini desteklemekten kaçınıyor; ancak 1860'larda bazı Bulgarların Fransa'ya başvurarak Katolikliğe geçeceklerini ilân etmeleri, Rusya'nın hadiseye yaklaşımını değiştiriyor) tesiri altında gelişen bu mücadele, 28 Şubat 1870 yılında Abdülaziz'in fermanıyla bir anlamda mutlu sona ulaşıyor. Bulgarlara,

kavuşuncaya kadar,[3] son derece gayretli ve netice itibariyle verimli fikri ve manevi hayatın merceğine; yetmedi, bütün bir milletin beklentilerinin dönük olduğu bir kıbleye dönüşmüştü. Öyle bir kıble ki, umutları yeşertiyor ve canlı tutuyordu.

Genç nesiller, hafızalara kazınan ve milli uyanış tarihimize parlak sayfalar kazandıran o yerde güzel bir kilisenin yükseldiğini sevinçle görecekler. Şanlı mazi hakkında kendilerine, en ücra Bulgar köyünün bile kıskanmayacağı, mütevazı olmaktan da öte bir kilisenin şahitlik edecek olması, belki genç nesilleri rahatsız edecek, hatta hayal kırıklığına bile uğratacaktır.

Aslında buradaki yegâne Bulgar kilisesi hakkında bu denli patavatsız sözler sarf etmem, İstanbul'a hiç gelmemiş olan ve mabedin yakın tarihimizde oynadığı mühim rol sayesinde onu hafızasına parlak şekilde kazıyan her Bulgar'a biraz tuhaf geleceğini biliyorum. Ancak kabul edilmeli ki, İstanbul'da dört dörtlük bir kilisemizin olduğunu söylemek neredeyse imkânsız.

Nedenine gelince, kilise olarak adlandırdığımız yapı, toprak üzerinde, 12 adım uzunluğunda ve 6 adım genişliğinde sıradan bir odadan ibaret; tek katlı küçük, alçak, derme çatma, çürük ahşap bir bina.[4] İşte size Fener'deki meşhur Bulgar kilisesi! Çoğu eski ve kararmış birkaç ikona, birkaç söndü sönecek kandil, sade ve iptidai bir papaz kürsüsü ve kapı

Fener Rum Patrikliği bünyesinde kalmak suretiyle iç işlerinde özerk olacak bir Eksarhlık kurmalarına izin veriliyor. (Kararı beğenmeyen Fener Rum Patrikliği Bulgar Kilisesini aforoz ediyor (1872) ve aforoz 1945'te kaldırılıyor). 1871'de Ortaköy'de oldukça geniş katılımlı bir kilise toplantısı düzenleniyor ve Bulgar kilisesinin tüzüğü kabul ediliyor. Ertesi yıl, sivil ve ruhanilerden oluşan karma kurul, İlarion'u ilk Bulgar Eksarhı olarak seçiyor. Ancak dört gün sonra yerine Vidin Metropoliti Antim I getiriliyor. Bulgar Eksarhlığı, Yosif I döneminde Balkan Savaşları'ndan sonra (1913) İstanbul'dan Sofya'ya taşınıyor; İstanbul'da kalan Eksarhlık Vekâleti, günümüze kadar Şişli'de varlığını sürdürüyor. Uzun yıllar eksarhsız kalan Bulgar Kilisesi gene Patriklik seviyesine çıkartılıyor (1953).

3 Bulgarların, Ayastefanos Anlaşmasıyla kâğıt üzerinde bağımsızlığa ulaştığı 3 Mart 1878 tarihi kastediliyor.

4 Efrem Karanov'un tanıklığı da bu tespiti doğruluyor: "Daha önce Stefan Bogoridi'nin ahırlarının bulunduğu noktada yer alan kilise, gelişigüzel taşlarla kaplı sıradan bir ambardı. Etrafına iskemleler konan giriş kapısının ardında küçük bir çitle, kafes gibi kadınlar kısmı ayrılmıştı; duvarlarda tasvir falan hak getire. İkonostasiste birkaç ikona dikkat çekiyordu, sunak ise küçük bir mekândı. Eski püskü pencerelerden iç mekânı gözden geçirdikten sonra, alçak olduğundan dolayı pencereden pencereye tırmanarak, avludan kilisenin dışına baktık: Biçimsiz, gelişigüzel çivilenmiş, bazıları sökük veya asılı duran çürük tahtalar göze çarpıyordu. Bu inanılmaz ve şaşılası durum karşısında ağzımdan istemeden 'samanlık' sözcüğü çıkıverdi. Oysa Selanik'te, İştip'te, İştip Yeniköy'de ne kiliseler görmüştük!" (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Gözüyle İstanbul", TTK, Ankara, 2011, s. 22-23).

tarafında yirmiye yakın kırık dökük iskemle, bu mekâna ibadethane şekli vermeye gayret ediyorlar.

Sanki yapının harici sefaleti ve iç mekânı arasındaki hüzünlü ahengin bozulmaması için, hiçbir zaman onu daha aydınlık ve daha sıcak kılabilecek herhangi bir süs konmamış. Sokağın tam karşısında, alçak ve karanlık, ebedi rutubet yuvası, kadim İstanbul surlarına yaslanmış olan Kevgir[5] yer alıyor.

Knez Stefan Bogoridi'nin[6] Bulgar milletine sunduğu bir hediye ki bu husus dış yüzeyine kazınan bir kitabeyle ebedileştiriliyor.[7] Kevgir'de yakına gelinceye kadar İstanbul'daki tek Bulgar Mektebi[8] barınıyordu; iyi

5 Bulgarca kaynaklarda Kevgir (Kâgir) olarak da geçen Metoh'un yapımına, 1849'da, Stefan Bogoridi'nin İstanbul Bulgar cemaatinin ihtiyaçları için bağışladığı Haliç kıyısındaki iki katlı yalısının bulunduğu parselin batı ucunda başlanıyor. Batı cephesi Haliç surlarına yaslanan, ön tarafı da körfeze bakan bu kabaca dikdörtgen planlı, yontulmuş taşla örülü, döşemeleri ahşap yapı, İstanbul Bulgar esnafının desteğiyle tamamlanıyor ve 23 Nisan 1850 tarihinde törenle hizmete açılıyor. (Genel olarak Ortodokslarda ibadethaneyle konut arasında özgün bir mekân özelliği taşıyan metoh, uzak ve kopuk manastır dünyasını şehir yaşantısının içine çekmekle dini ve dünyevi hayat tarzlarının yakınlaşmasını sağlıyor.) Üç katlı binanın ön cephesinin uzunluğu 31,75 m, genişliği 8 ile 10 m arasında olan yapıyı kiliseden ayıran yolun zamanla yükselmesi neticesinde giriş katı çukurda kalmıştır. (Hristo Temelski, "Bılgarskata svetinya na Zlatniya rog", Sofya, 1998, s. 49; Hasan Kuruyazıcı, Mete Tapan, "Sveti Stefan Bulgar Kilisesi, Bir Yapı Monografisi", YKY, İstanbul, 1998, s. 62). Osmanlı belgelerinde papaz evi olarak geçen 25 odalı Kevgir'in inşasındaki başlıca amaç, İstanbul üzerinden kutsal topraklara giden Bulgar hacıların konaklayabilmelerine imkân sağlamak, ayrıca bir kültür kurumu oluşturmaktır.

6 Stefan Bogoridi (1775/1780-1859) – Asıl adı Stoyko Tsonkov Stoykov. Osmanlı kaynaklarında İstefanaki Bey ve Stefanos Vogoridis olarak geçen Kotel [Kazan] doğumlu, Sakız Adası valiliği de yapmış, İkinci Mahmud ve Abdülmecid'in en güvendikleri birkaç kişiden biri olan Bulgar asıllı üst düzey Osmanlı devlet adamı.

7 Saçağın hemen altındaki frizde, ön cephe boyunca Kilise Slavcası kitabede: "Bu yer Tanrı'nın inayeti ve yardımıyla, padişah hazretlerinin âli fermanıyla, Ulu Padişah Abdülmecid Efendimizin ve Patrik Antimos'un zamanında ilk Bulgar Kilisesi Kevgir'inin yapılması için yurtsever yüce Prens Stefan Bogoridi tarafından Tanrı'nın ve kullarının önünde Bulgar milletine hediye edilmiştir. Kevgir, Bulgar milletinin yardımı, katılımı ve denetimi altında yapılmış, 1850'de tamamlanmıştır. Yazan S. N. N. İzvorskiy" diye belirtiliyor.

8 Bulgarların Osmanlı payitahtındaki başlıca irfan yuvası olan bu mektep, 1857'de Kevgir'in birinci katında açılıyor. İlkokul kısmında iki yıl süreyle okuma, yazma, matematik, kutsal tarih ve kısa kathehizis dersleri okutuluyor, ancak değişik zamanlarda sınıfların sayısı ve müfredat değişiyor. Talebelerin ağırlıkla Makedonya diyarından olan bu mektebin muallimleri arasında Petko Slaveykov, Parteniy Zografski, İlarion Makariopolski, İvan Naydenov, Todor Burmov, Grigoriy Hilendarski gibi kişiler bulunuyorlar. Fener'deki Bulgar mektebi, kilise ve şahsi bağışlar sayesinde ayakta duruyor, ayrıca Rusya'dan da destek aldığı tahmin ediliyor. Bir ara burada pazar okulu da açılıyor, talebeler için "Bratska obiç" (Kardeş Sevgisi) adında bir cemiyet kuruluyor. Bu mektepte talebe olan Efrem Karanov'un tanıklığına göre, "1864-1865 öğretim yılında dersler iki büyük odada yapılıyordu; ertesi yıl sınıflar Kevgir'in orta kısmına taşındılar ve gündüzleri artık eski dersliklerden yataklar kaldırılmıyordu. Bulgaristan'ın her yerinden talebe vardı. Sürekli yeni gelen ve gidenler oluyor, çeşitlilik artıyordu. Talebe sayısı 70-100 arasında değişiyordu. İlk dersler için kilisenin üstündeki iki odaya, 1865-1866 yılında ise Kevgir'in üzerinde üç

zamanlarında bu irfan ocağı Bulgaristan'a azımsanmayacak sayıda faydalı aydınlanmacılar yetiştirdi.[9] Kevgir'in toprak üstündeki tek odasında, halihazırda, İstanbul'da kurulan en eski Bulgar matbaasının[10] atıl ve tozla kaplanmış parçaları görülebiliyor.[11]

İnsan bugün bu binalara bakarken, devletin ve kilisenin paşa, vezir ve patrik gibi en üst seviyedeki görevlilerini kabul eden bir knez sarayı olarak kullanıldıklarına inanamıyor. Ancak sade ve sevimsiz dış görünümleri, civarda gördüğümüz her şeyle tam bir ahenk içinde bulunuyor ki bu husus, yaratmış oldukları hüzünlü intibaı biraz olsun yumuşatıyor. Bu mahallede

odaya toplanıyorduk. Sınıflar için belirli bir ders programı yoktu. Her şey, bilhassa Diyakoz Grigoriy'e bağlıydı. Bulgarca, Yunanca, Fransızca, Türkçe, Dobri Voynikov'un "Bulgar Tarihi", Yoakim Gruev'in "Coğrafya"sı, Neofit Rilski'nin "Okuma Kitabı" ile beraber "Slav Grameri", Diyakoz Grigoriy'in notlarından Eski Ahit, İlarion Makariopolski'nin "Kathehizis"i, İvan Naydenov'un "Matematik"i, Nikola Mihaylovski'nin "Genel Tarih"i okutuluyordu. Muallimlerimiz arasında Diyakoz Grigoriy (Nemtsev), daha sonra Preslav Metropoliti olan Simeon, Panayot Plovdivski'nin diyakozu, İvan Naydenov, Dobrev adında biri, bir hoca ve bir Fransız bulunuyorlardı. Ayrıca yaşça büyük talebeler de bir şeyler okutuyorlardı." (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Gözüyle İstanbul", TTK, Ankara, 2011, s. 37-38).

9 Mektebin mezunları arasında, siyaset adamı ve filozof, Rusya'da ve Bulgaristan'da sosyal demokrat ve organize sosyalist hareketin öncüsü olduğu kabul edilen Dimitır Blagoev de bulunuyor. Günümüzde Kuzeybatı Yunanistan'da bulunan Kesriye'nin Zagoriçane Köyü'nde dünyaya gelen Blagoev (1856-1924), İstanbul Bulgar Mektebinde iki yıl okuyor (1873-1874).

10 Matbaada, o yıllarda İstanbul'da çıkan Bulgarca gazetelerin büyük kısmı basılıyor.

11 10 Nisan 1866 tarihinde Petko Slaveykov, Gavrail Krısteviç (Gavril Paşa) ve öteki İstanbul Bulgar aydınları öncülüğünde, Kevgir'de kurulan Okuma Yurdu'na ait olan iki odada, her konuda aydınlatıcı ve bilgilendirici sohbet toplantıları düzenleniyor; Bulgarların manevi gelişimi meseleleri hakkında müzakereler yürütülüyor. Okuma Yurdu kütüphanesine bütün Bulgarca, bazı yerli Fransızca, Yunanca ve izin verildiği ölçüde Rusça süreli yayınlar, ayrıca Bulgarlarla ilgili kitaplar temin ediliyor. Okuma Yurdu, kendine ait matbaa da kuruyor; kurumun yayın organı olan *Çitalişte* (*Okuma Yurdu*) mecmuası ve eki niteliğindeki *Rıkovoditel na osnovnoto uçenie* (*Pedagoji Kılavuzu*) 1870-1875 arasında çıkıyor. Ücra yerleşim yerlerine kitap ve gazete göndermenin yanı sıra, kiliselere bağlı mektep ve okuma yurtları açılmasını teklif ediyor. Ayrıca, İstanbul Bulgarlarının serbest zamanlarını okuyarak geçirmelerine ve faydalı bilgiler edinmelerine imkân sağlıyor; aydın ve uyanık gençlerin milli hislerinin güçlenmesi, bilim sevgisinin filizlenmesi için birçok faaliyetlerde bulunuyor. Makedon Derneği'ni kurarak Rumlar tarafından eritilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Trakya ve Makedonya Bulgarlarının milli şuurunun uyandırılması için 2.834 adet kitap göndererek mektep ve eğitim davasının sağlam temellere oturtulmasına ve bu alandaki meselelerin çözümlenmesine yardımcı oluyor. Doço Lekov'a göre, Okuma Yurdu, "İstanbul'da yaşayan Bulgarların birleşmesi, Bulgarca süreli yayın ve edebiyatın yaygınlaşması ve her şeyden önce Makedonya'daki eğitim ve aydınlanma davasına büyük katkı sağlıyor." ("Bılgarska vızrojdenska literatura. Problemi, janrove, tvortsi", I, Sofya, 1988, s. 84). Manevi aydınlanma hedefinin yanı sıra, Okuma Yurdu, kendisine somut siyasi hedefler de belirliyor ve bunları büyük ölçüde gerçekleştirmeyi başarıyor. Milli Bulgar Müzesi kurma taslağı hazırlıyor, hatta 1870'te Bulgar topraklarının etnografya, tarih ve istatistik haritasını hazırlayacak olan bir heyet oluşturuyor ve böylece adeta gayri resmi Bulgar Maarif Vekâleti işlevini üstleniyor. (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Edebiyatı İstanbul'da – İstanbul Bulgar Edebiyatında", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, Ankara).

her şey umutsuz sefaletin mührünü taşıyor. Solda ve sağda hiçbir yerde, gözü okşayan bir yapı görülmüyor.

Fener'in bütün bu kısmı dökülmüş ve çürümüş; kaderin cilvesi, mahallenin üzerine bir lanet misali çökmüş. Bütün binalar yıkık dökük, küf içinde, eğri büğrü ve başıboş; eğer ara sıra pencerelerden bir baş belirmese –çoğu zaman o kadar güzel ki bu baş, o an büyülenmiş gözlerinize mucizevi, eski bir çerçeveye konan cazip ve hoş bir tablo gibi görünüyor– terk edildiklerini düşüneceksiniz. Asırlardır bu evlere bir çivi bile çakılmamış olduğunu düşünüyorsunuz ve nasıl yıkılmadıklarına şaşakalıyorsunuz. Herhalde bu yapıları bir bütün halde tutan ve yere yığılmalarına müsaade etmeyen ilahi bir hikmet olmalı. Bütün bu çürümüş eskilikler, aralarında yeni Bulgar kilisesinin yükseldiğini gördüklerinde ne düşünecekler acaba? Yıpranmış kalplerini, kilisenin temeline kazık çakan şahmerdan kim bilir ne kadar sancıyla titretiyordur? Buharlı şahmerdanın, kendi sonlarının da yaklaştığını haber veren gümbürtüsü, yaşlı göğüslerinden acıklı kelimeler kopartıyor olmalı.

Bulgar kilisesi tam da Fener ile Balat arasındaki sınırda bulunuyor. Birinci mahalle istikametinde, pek yakınında [Fener] Rum Patrikliği yer alıyor ki o da yürek paralayan bir yoksulluk ve sefalet içinde. Bu haliyle, İstanbul'da Rumluğun ta kalbine bir hançer gibi saplanan ve hasmın hemen gözleri önüne dikilen kilise, sanki milletimizin özleminin bir ileri karakolu gibi görünüyor. Mücadelenin tam da zirvesinde, hasım bütün hareketlerimizi izleyebiliyor ve küçük ve fukara kiliseden aldığı darbelerle herhalde kalbi sancıyla kasılıyor.

Kilisenin de aklına, kodaman düşmanını ürküttüğü o güzel günler gelmiyor mu ve ona açtığı zararlardan dolayı kalbi sevinç ve gururla atmıyor mu acaba?

Beşer kadirbilmezliği karşısında, kendisini bekleyen çirkin yazgıyı düşününce, isyan etmiyor mu acaba zavallı?

Kaldı ki duyduğu bu hüzün ve acı yersiz de değil; şüphesiz bu hüznü ve acıyı onun hatırladığı her şeyi ta kalbinin derinliklerinde yaşayan zevat da hissetmesin olamaz. Kiliseyle beraber, bu hadiselere tanık olan ve belleyen o canlı gerçeklikten de bir şeyler ebediyen yok oluyor. Hayatımızda

yeri olan her binayla beraber, onda cisimleşmiş ve bizler için kıymet taşıyan şeyler de yıkılmıyorlar mı?

Yıkılan bir yapı, bir kalptir sönen; var olduğu müddetçe şahit olduğu ve yaşadığı her şeyin çok sesli kalbi. Kalbimizde, bizler için kıymetli olan bütün o hatıraların bağlı olduğu sevimli nesneler için o his boşuna yaşamıyor. Bu hissin yaşatılması için akıl kâfi değil, çünkü akıl çok üstünkörü; ısıtılması ve bütün dokunaklı tazeliğiyle yaşaması için daha sezilesi, daha sabit bir şeye ihtiyaç duyuluyor. Ne kadar canlı olsalar da, aklın hatıralara itimadı yok; zaman da hatıraları kanatlarında taşıyamayınca, mütemadiyen cılızlaşıyor ve soluyorlar; dolayısıyla bu hatıraların sürekli canlı ve kalıcı hislerle beslenmesi ihtiyacı hasıl oluyor.

Fener'deki Bulgar kilisesine bir nesil gençliğini, enerjisini ve ruhunu bıraktı ki bütün bu miras halen eski kilisede yaşıyor. Yaşlıların hafızası güçlü olmalı ki, ortak davaya yapılan en küçük katkı da bellensin. Sadece kilisenin yaşattığı ve sadece onun bizlere aktarabileceği ne kadar çok hatıra, ebediyen harabe altında kalacak! Kilisenin görmüş olduğu dava adamlarının birçoğu çoktan toprağa karıştılar; bazıları ise neredeyse tamamen unutuldular. Hayatta olan veya vefat eden, unutulan veya derin izler bırakan (ki bu izler onların adını milletin hafızasında muhafaza edecek) herkesin hatırası önünde bugün hürmetle eğildim; Avksentiy[12] ve Paisiy'in,[13] kilisenin içinde sunağın iki tarafında yer alan kabirleri önünde saygı duruşunda bulundum. Bu iki kabir, bizim açımızdan kilisenin hakiki ehemmiyetini

12 Avksentiy Veleşki (1798-1865) – Köstendil, Mostar, Veles [Köprülü], Dıraç gibi yerlerde ruhanilik ve piskoposluk yapan, Fener Rum Patrikliğine karşı yürütülen bağımsız kilise mücadelesinde ön safta yer alan Bulgar ruhban. Ölümüyle ilgili Efrem Karanov şunları hatırlıyor: "Hüzünlü günlerden biri de, Avksentiy Veleşki'nin 2 Şubat 1865 tarihindeki cenaze merasimiydi; neredeyse bütün Bulgar kolonisi cenazeye akın etti. Vapurlarla papazın vefat etmiş olduğu Boğaz'daki Ortaköy'e gidildi, cenaze Fener iskelesine getirildi. İskeleden kiliseye kadar sokak tıklım tıklım doldu; o zaman Bulgarca gazetelerden birinin yazdığı gibi, iğne atsan yere düşmeyecekti. Kilise avlusundaki kalabalık müteveffanın tabutuyla fotoğrafa çekildi, ancak ben olan biteni anlamadığımdan dolayı, kıpırdamadan duruyor, papazın melek olacağını ve göklere yükseleceğini sanıyordum. Daha sonra da pek kalabalık olmayan bir topluluk papazı kiliseye, ikonostasis kapısının sağına, kutsal sunağın arkasına gömdü. Definden sonra birkaç akşam mezarın kenarında mumların yandığını ve insanların gezindiğini görüyorduk, oysa kilise kapıları kilitliydi. Anladık ki müteveffanın kutsal emanetleri tahnit edilecek. Definden uzun zaman sonra bile ben mezardan korkuyor, akşamları basamaktan çıkarken veya inerken acele ediyordum." (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Gözüyle İstanbul", TTK, Ankara, 2011, s. 52-53).

13 Paisiy Plovdivski (1810-1872) – Fener Rum Patrikliğine karşı yürütülen bağımsız kilise mücadelesinde ön safta yer alan, aslen Arnavut asıllı Bulgar ruhban.

gösteriyor; bundan dolayı onlar ibadethanenin en manalı süsü. Avluda, küçük bir mermerin altında, Avksentiy'in dava arkadaşı İlarion Makariopolski[14] yatıyor. Lahit, inşaattan dolayı geçici olarak yerinden kaldırılmış.

Fener'deki Bulgar kilisesinin mazisindeki en yüce günler, mütevazı kabirlerini muhafaza ettiği unutulmaz ruhanilerin namlarıyla bağlantılı; bu günler 3 Nisan 1860 ve 6 Ocak 1872 ki bunlar yakın tarihimizin de yüce günleridir. Kilise bağımsızlığı meselesinin iki zirvesi; her iki eylem de bu mücadelede belirleyici öneme haiz. Eğer mesele süratle ve menfaatlerimizle örtüşen şekilde çözüme kavuştuysa, en çok bu iki tarih sayesindedir. On yıl boyunca mücadele boş müzakerelerle sınırlı kalıyordu ki bunlarla yetinileceği tehlikesi vardı; ilk defa mücadele, net olarak belirlenmiş bir hedefe doğru kararlı şekilde yönelen milli hareket özelliğine büründü.

Öyle ki paskalyanın idrak edildiği 3 Nisan 1860'da, patrikliğin bir çözüm yolu aramaktan ziyade, meseleyi sürüncemede bırakma yönündeki haince gayretleri neticesinde sabır taşımız çatladı, ahalinin memnuniyetsizliği patladı ve İlarion Makariopolski ile Avksentiy, patrik hazretlerinin adını anmadan icra ettiler ayini. Ruhaniler millet iradesine boyun eğdiler ve o gün oraya akın eden kalabalığın gürültülü naraları altında, patriğin adı "bütün Ortodoks piskoposlar" ifadesiyle değiştirildi.[15]

İstanbul Bulgarlarının bu eylemi bütün Bulgaristan'da büyük coşkuyla karşılandı. Ruhaniler cesur tavrını Anadolu'ya sürgün cezasıyla[16] öde-

14 İlarion Makariopolski (1812-1875) – Zamanı için iyi bir dünyevi ve dini eğitim alan, Fener Rum Patrikliğine karşı yürütülen mücadelede önde saf tutan ünlü Bulgar ruhban; Petko Slaveykov'un benzetmesiyle, "bağımsız kilise mücadelesinin parlak yıldızı." Yeğeni Stoyan Mihaylovski (1856-1927) ise Galatasaray Lisesi mezunu ünlü bir şair ve filozoftur.

15 "Paskalya ayini esnasında patriğin adının anılması gereken kısma gelindiğinde, halk bir ağızdan "Patriği anma, padişahı an; patriği anma, padişahı an" diye bağırmaya başlıyor. Bunun üzerine İlarion evvela padişahın ve daha sonra patriğin yerine bütün eski Bulgar piskoposlarının adını zikrediyor ve bu hareketle Fener Rum Patrikliğini artık tanımadığını ilan etmiş oluyor. Ayinden hemen sonra karşıda bulunan Kevgir'in balkonunda Bulgar gençler Padişah Abdülmecid onuruna yazılan ve bestelenen bir şarkıyı okuyorlar. İstanbul'da bulunan Bulgarlara ait 33 esnaf loncası da binlerce imzalı bir mazbatayı saraya yollayarak durumdan Osmanlı hükümetini haberdar ediyor ve padişaha bağlılıklarını sunuyorlar." (Bojidar Çipof, "Patrikhane ile Mücadelem", İstanbul, 2010, s. 20).

16 Daha doğrusu, İlarion önce Kütahya'ya, ardından da Bursa'ya; Avksentiy önce Bolu'ya, ardından da İzmit'e; Paisiy önce Aynaroz'a, ardından da Çanakkale ve Heybeli'ye sürgün ediliyorlar. İlarion Makariopolski'nin Bursa'daki sürgünlüğü için Nikola Naçov şu notu düşüyor: "Dönüş yolunda dar bir sokaktan yürürken amcam bana epeyce görkemli bir Ermeni evi gösterdi. Daha önceleri, Fener Rum Patrikliğine karşı bağımsız kilise mücadelesi verdiğimiz dönemde, bu evde, Kütahya sürgününden sonra 1861

diler, ama sürgünde, şükranını bütün şehirlerden gönderilen mektuplarla ifade eden milletin sevgisi gönüllerini ferahlatıyordu.[17] Böylelikle ebediyen patriklikle her türlü bağı koparıyorduk. İnkâr edilmemiz bekleniyorken,

sonbaharında Bursa'ya nakledilen İlarion Makariopolski kalmış." (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Gözüyle Bursa", Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 44).

17 Efrem Karanov, bizzat tanık olduğu hadiseyi şöyle hatırlıyor: "Talebe yatakhanesine taşındıktan birkaç gün sonra, 1864 yılının Ekim ayı başlarında, piskoposların sürgünden döneceğine dair bir söylenti yayıldı. Toplu bir canlanma oldu, her yer süpürüldü ve temizlendi; daha büyük talebeler bizi yanlarına aldılar ve önceden bildikleri türküler üzerinde çalıştık. Bu arada, sürgün piskoposları karşılamak için bir kalabalık toplanmaya, hatta bazı Makedonlar kilise avlusunda hora tepmeye başladılar. İki çocuk Makedon giysileriyle karşılıklı olarak horaya tutundular. Makedonlar zorla Rumlardan gaydayı almışlar, çünkü gayda Bulgar çalgısıymış ve Rumların bunu çalmaya hakkı yokmuş. Bir kişi de, ileride yapılacak kilisenin kutsal tahtının temelindeki ahşap hacın yanına bir tahtaya oturmuş ve parayla dolu mendil açmıştı. Önünde çocuklara güreş tutturuyor, galip gelene bir metelik veriyordu. Güreşenler ise, daha çok para paylaşılsın diye, aralarında hemen yere yatmak için anlaşmışlardı. Bu hile, çocuklardan birinin mendili bir ucundan tutarak paraları sunağın temeline saçmasıyla son buldu. Adam epeyce gürültü kopardı, paraların bir kısmı toplandı ve ona verildi, bir kısmı ise öylece buharlaştı. Bu arada Makedonlar, bu kişinin suyu bulandırmak isteyen bir Rum olduğunu ileri sürerek onu bir güzel dövdüler. Bir zaptiye çağırıldı ve adam Fener'deki koğuşa götürüldü. Tutuklananın Köstendil'den, Bağımsızlıktan sonra bu kasabadaki Muallim Mektebi'nde uzun yıllar emir erliği yapan bir Bulgar olduğu ortaya çıktı. Sözde o da piskoposları karşılamaya gelmiş, ama güzelce kafayı bulmuş ve hiç yoktan başına bela açtı. Bazıları sarhoşluğunu eleştirince, kendi parasıyla sarhoş olmaya pekâlâ hakkı olduğunu, üstelik üç piskoposu karşılamaya geldiğini söylüyordu. Kaldı ki, validesi de Köstendil'de piskoposun huzuruna her zaman sarhoş çıkıyormuş. Biraz sonra piskoposların o gün gelmeyecekleri söylentisi yayıldı. Köprünün yanında onları karşılamaya gitmek için hazırlık yapan iki vapur da dönmüştü. Piskoposların ertesi gün gelmeleri için padişah iradesi çıkmış. Bunun üzerine herkes can sıkkınlığıyla dağıldı. ... Bu arada kilise çanı çalmaya başladı ve talebeler tek ağızdan: "Piskoposlar geldiler!" diye haykırdılar. Hepimiz avluya koştuk. Burada iskelede fenerler yanıyor ve insanlar görünüyordu. Talebeler Piskopos İlarion ile Avksentiy'in elini öpmek için sıraya diziliyorlardı, Paisiy ise başka yerde kalmış. Papazlarla beraber, kilise çanının vuruşları altında kilise avlusuna geldik ve nartekse girdik. Papazlar kilisenin tam girişindeyken, Diyakoz Grigoriy bir anda kapıdaki matem perdesini çekip kopardı ve karşılayanların ayakları altına attı. Cırt diye koparılan bu siyah perdenin neyi simgelediğini şimdi anladım. Ardından piskoposlar az sayıdaki karşılayanlarla Kevgir'in salonuna girdiler. Çanı duyunca, mahalleden de bazı karşılayanlar geldiler. Biz talebeler de salona davet edildik; burada piskoposlar önünde padişaha methiyeler düzdük ve harçlığı hak ettik. Ertesi sabah harçlıkla birer tatlı alacaktık." (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Gözüyle İstanbul", TTK, Ankara, 2001, s. 30-31).

Bir başka tanıklığa göre, hadise şöyle gelişiyor: "25 Eylül 1864 tarihinde, sürgün ruhanilerin serbest kalmaları için irade çıkınca, İstanbul Bulgarları hareketleniyorlar. Aralarında para toplayıp hususi vapur kiralanıyor ve İzmit'e ve Mudanya'ya gönderiliyor. Vapura 70 karşılayıcı da biniyorlar. Yeşilliklerle süslenmiş vapur, 27 Eylül'de neşeli türküler eşliğinde İstanbul'a dönüyor. İskelede, törenle Bulgar ruhanileri kiliseye götürecek olan onlarca fayton hazır bekliyorlar. Ancak hükümet, herhalde Rumlarla [Bulgarlar arasında] bir sürtüşme çıkmasın diye, ruhanilerin karaya ayak basmalarına izin vermiyor. Vapur kenara çekiliyor. Karşılamaya çıkan Bulgarlar dağılınca, karanlık çöktükten bir saat sonra, ruhanilerin vapurdan inmelerine izin veriliyor. Sürgün papazların kiliseye geldikleri haberi hızlıca yayılıyor; ahali yeniden toplanıyor ve gece başlayan eğlence bir hafta sürüyor." (M. T. Radivoev, "Pop Andrey Robovski", Sofya, 1920; nakil: Efrem Karanov, "Spomeni", Sofya, 1979, s. 79-80). Papazlar döndükten sonra Patrikliğin tazyikiyle Fener'e değil, Ortaköy'e yerleşiyorlar; ayin de yapamıyorlar.

biz kendimiz patrikliği inkâr ediyorduk. Tarihimizin artık hiçbir zaman 3 Nisan öncesine dönmeyeceğine inanıyoruz.

O güne kadar, karşılıklı adımlarla meselenin suhuletle bir çözüme kavuşabileceği düşünülebilirdi. Bizim için böyle bir çözüm, dini sınırlarımızı daraltmak manasına gelirdi; bu arada, patrikliğin bağımlılığı altında kalırdık; öyle bir bağımlılık ki, nasıl bir çözüm şekli alırsa alsın, geleceğimize zararlı yansıyacaktı. Ebediyen ayaklarımızda bir pranga sürüklemeye devam edecek ve kendi başımıza hareket etmek istediğimiz her an, bunu ağır bir şekilde hissedecektik. Patriklikle doğrudan anlaşma yönündeki her fikir artık bertaraf ediliyordu ve bu minvalde yapılan her girişim, başarısızlığa mahkûmdu. Artık patriklikle işimiz yoktu. Taleplerimizin karşılanmasını Babıali haricinde başka hiç kimseden bekleyemezdik ve nihayet, 1870'de fermanın çıkarılmasıyla mesele çözümlendi.

Ne ki mesele bununla nihayet bulmadı. O gene uğursuzca elimize ayağımıza dolanıyor ve 3 Nisan'ın onu çekip çıkardığı o fasit daireye tekrar girecek gibiydi. İstifa eden VI. Gregorius'un[18] yerine geçen Anthimos,[19] Rumlarla aramızda barışçıl bir müzakere yoluna girebileceğine hazır olduğunu gösterdi. Patriklik toplantısında bir mütarekeye varılması için hareket edeceğini, ama haleflerinin evrensel bir konsil düzenlenmesi fikrine karşı geldiklerini beyan ederek, maziyi unutmaya hazır olduğuna dair daha açık ve net bir delil sunuyordu; hatta Ortaköy'de Bulgar ruhanileri ziyaret etmeye kadar gitti iş.

Siyasi hesaplarla mı, yoksa hakikaten samimi ve barışçıl hislerle mi hareket ettiğini bilmek imkânsız, ancak bizim herhangi bir müzakereye başlamamız ve herhangi bir anlaşmayı kabul etmemiz, fermanla elde ettiğimiz her şeyi kendi elimizle yok etmek manasına gelecekti. Eğer ki mücadelesi yapılan mesele, salt kilise meselesi olsaydı,[20] Rumlarla bir

18 VI. Gregorius (1798-1881) – 1835-1840 ve 1867-1871 yılları arası olmak üzere iki kere Fener Rum Patrikliği yapmış olan ruhani. İkinci patrikliği sırasında bağımsız Bulgar kilisesinin kurulmasını engellemek için yoğun faaliyetler yürütüyor ve Abdülaziz'in fermanını tanımıyor. Haziran 1871'de, sağlık sorunlarını öne sürerek istifa ediyor.

19 VI. Anthimos (1790-1878) – 1845-1848, 1853-1855 ve 1871-1873 yılları arası olmak üzere üç kere Fener Rum Patrikliği yapmış olan ruhani.

20 Mücadelenin sırf müstakil Bulgar kilisesi için yapılmadığı en açık ve net şekilde, imzasız çıkan, ancak Svetoslav Milarov'un kaleme aldığı ve Petko Slaveykov'un üzerinde düzeltme yaptığı kabul edi-

anlaşmaya varılabilirdi. Ancak bizim için de, Rumlar için de, mesele her şeyden önce milli ve siyasi bir meseleydi. Kasıt, sırf daha az veya daha çok müstakil bir Bulgar dini hiyerarşisi kurulması değildi; iki milletin milli ve siyasi haklarını genişletecekleri sınırların çizilmesi söz konusuydu. Bizim tarafımızdan atılan yeni ve cesur bir adım, nihai olarak kördüğümü çözmeye yaradı.

6 Ocak 1872'de, Sudan Haç Çıkartma yortusunda, İlarion [Makariopolski], Panaret [Plovdivski][21] ve Lofçalı İlarion,[22] İlarion Makariopolski'nin üzerindeki aforozun ağırlığına rağmen ve patrik efendinin müsaadesi olmadan Fener'de bir ayin düzenlediler. Bütün bunlar, meselenin sadece bazı daha cesur failleri arasında kararlaştırılmış. Birtakım daha önde gelen failler, iyice ve etraflıca düşünülmemiş bir eylemle, artık elde edilen bazı kazanımların[23] elden gidebileceği kaygısıyla eylemi tasdik etmemişler. İtirazlar, bu fikri benimseyenleri durduramamış; bunlar Sudan Haç Çıkartma yortusu arifesi akşamı, çeşitli esnaf zümresine ait birtakım arkadaşlarının refakatinde birkaç faytonla Ortaköy'e gitmişler.

Bu davada bizzat yer alanlar, sadece Lofçalı İlarion'un hazırlanan plan hakkında daha önceden haberi olduğunu öne sürüyorlar. Öteki iki papaz, Fener'e, güya daha önde gelen Bulgarların ve esnaf temsilcilerinin katılımıyla düzenlenecek bir toplantıda yer almak için davet edildiklerini sanıyorlarmış. Gönüllü mü, yoksa değil mi, bilinmez, ama üç ruhani daha sonra Kevgir'e gerçekten 50 kişinin toplandığını görmüşler. Burada, kapalı kapılar ardında, kendilerinden ısrarla ertesi gün ayin düzenlemeleri

len "Dvete kasti i vlasti ili Dneşnata ni Ekzarhiya i şto ni obeştava tya" ("İki Kast ve Erk veya Bugünkü Eksarhlığımız Bize Ne Vaat Ediyor") başlıklı başmakaleden anlaşılıyor: "Bulgarların yeni hareketinin sadece ruhani özellik taşıdığını; başka deyişle, Bulgarların Rum ruhbanlığına karşı sadece Rum papazları Bulgar papazlarla değiştirmek için mücadele ettiğini düşünenler çok büyük yanılgıya düşüyorlar. Hayır! Bu hareket bir ölçüde siyasi özellik taşıyor. Bulgar milleti, kendisine bağımsız kilise tesis etmek yoluyla, niye gizleyelim, siyasi bağımsızlık da tesis etmek istiyordu ve istemektedir." Makedonya Gazetesi'nde (25 Temmuz 1872, sayı 18) çıkan bu yazının ertesi günü Sadrazam Mithat Paşa genel yayın yönetmeni Petko Slaveykov'u yanına çağırarak hesap soruyor, gazetenin de yayın hayatına son veriliyor. (Hüseyin Mevsim, "İstanbul'da Sıradışı Bir Bulgar: Svetoslav Milarov (1849–1892)").

21 Panaret (1805-1883) – Bulgar ruhani, Filibe metropoliti.

22 İlarion (1800-1884) – Bağımsız kilise mücadelesinde saf tutan bir ruhani, metropolit. 12 Şubat 1872 yılında ilk Bulgar Eksarhı olarak seçiliyor, ancak daha önceki görev yeri olan Lofça'da ihtilâl hareketine mesafeli durmadığından dolayı Babıali tarafından onaylanmayınca, beş gün sonra istifa ediyor.

23 Kazanımlardan kasıt, 1870 fermanıyla ilân edilen Bulgar Eksarhlığının kurulmasıdır.

talebinde bulunulmuş. Papazlar hemen geri adım atmamış, ama itirazları, gece yarısına kadar süren canlı müzakerelere sebep olmuş.

Toplantıya katılanların talebi nihayet, içlerinden birinin bir siville gidip kararı patrik efendiye arz etmesi ve müsaade alması şartıyla kabul edilmiş. Bu görevle [Petko] Slaveykov[24] ve Lofçalı İlarion vazifelendirilmişler. İki temsilci, uzun zaman Patriklik kapısının açılmasını beklemişler. Uzun ısrarlar neticesinde nihayet patrik hazretleri kendilerini kabul etmiş, ancak nasıl bir taleple geldiklerini anlayınca, sözlerini bitirmelerine bile fırsat vermeden, talebi sert şekilde kınamış ve müsaade etmek şöyle dursun, ama tasarlanan ayini yasaklamaya yönelik tedbir alacağı ikazında bulunmuş. İki temsilcinin, kendi kararında ısrar eden toplantıya getirdikleri cevap kimseyi şaşırtmamış ve bütün gece göz kırpmayan ruhbanlar ve müminler sabahleyin kiliseye gitmişler ve ayin başlamış. Patrik tarafından bilgilendirilen kolluk kuvvetleri de, sadece nizamın ve sükûnetin muhafaza edilmesine yönelik tedbir almakla yetinmişler.

Ayin hadisesi bütün İstanbul'a yıldırım hızıyla yayıldı ve Rumların hiddeti zirveye çıktı. Süratle patriklikte toplanan Sen Sinod ve Karma Konsey, patrik efendiden, yapılan bu akıl almaz rezaletin cezalandırılması için derhal tedbir almasını talep etmiş. Hükümet de, patriğin ısrarlı teşebbüsleri üzerine Bulgar papazların İzmit'e sürgün edilmesiyle karşılık verdi.

Bütün Bulgar milletinin acısını dile getirme vazifesi dene Fener'deki Bulgar kilisesine, düştü. Kilise kapılarını kapattı ve siyahlara büründü. Yas, bütün Bulgar milletinin yasıydı ve İstanbul Bulgarları, bu önemli anlarda üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmek için gene kiliseye koştular. Bir gün avlu ve sokak, heyecanlı ve kaygılı kalabalıkla doldu. Avludaki suskun kalabalığın arasından birden Slaveykov bir iskemleye çıktı ve konuşmaya başladı. Ölçülü ve oturaklı sözleri bütün hislere tercüman oldu.

Bulgar milleti, bunca yıl mücadeleden sonra haklı taleplerinin, hükümetin ilan ettiği ve yüce adalet tezahürü olan ferman vasıtasıyla karşılık bula-

24 Petko Slaveykov (1827-1895) – 19. yüzyıl Bulgar toplumsal ve kültür tarihinin önde gelen şahsiyeti; İstanbul'da yayınladığı Bulgarca gazete ve dergilerle Bulgar gazeteciliğine yeni boyut kazandırıyor; ayrıca, şair, tercüman, derlemeci ve siyaset adamı kimlikleriyle de karşımıza çıkıyor. (Daha ayrıntılı olarak bkz: Hüseyin Mevsim, "Petko Slaveykov'un (1827–1895) Ak Baldırlının Çeşmesi Başlıklı Poemasında İstanbul", *folklor/edebiyat*, Cilt 12, 46, 555–566, 2006/2, Ankara).

cağını düşündüğü o anda, yeniden yeni bir tehlikeyle burun buruna geldi. Milletin kaderi üzerine ağır bir bilinmezlik çöreklenmeye başladı. Şimdiye kadar sarf edilen bütün gayretler, yapılan bütün fedakârlıklar yok olma tehlikesi altındaydı.

Ağır haksızlığa uğrayan Bulgar halkının acısını hükümete bildirme vazifesi gene İstanbul Bulgarlarına düştü. Hatip kalabalığa, hükümet nezdinde yapılacak enerjik bir nümayişe katılması çağırısında bulunuyordu; o hükümet ki, madem adil olduğuna dair bu kadar delil sunuyor, ahalinin taleplerine sağır kalamazdı, törenle beyan edilen vaatleri yerine getirmeden olmazdı; o vaatler ki fermanı ilan ederek zaten kabul edilmiş sayılıyordu.

Tasvip edici naralar hatibin sesini bastırıyordu; biraz sonra da bütün kalabalık Fener'in dar ve boş sokaklarından yürüdü. Çok geçmeden uzun ve kesintisiz bir zincir oluştu ve sokak kıvrımlarından yılan gibi kıvrıldı. Bütün pencerelerden, gördüklerinden şaşkın vaziyette meraklı başlar çıkıyorlardı. Çapraz sokaklar, hayretle bakan halkla doldu. Bu arada, suskun ve kararlı kitle yavaş yavaş ilerledi. Fener'i, Cibali'yi, Tahtakale'yi, Yemiş İskelesi'ni geçti ve Valide Sultan Köprüsü önündeki meydanda buldu kendini; Bahçekapı'dan Türk mahallelerine saptı, Eski Saray'ın [Topkapı] surlarının kenarından geçti ve Ayasofya'ya ve üst düzey devlet kurumlarına doğru çıkan sarp sokaktan tırmanmaya başladı. Her adımda büyüdü ve çoğaldı.

Kalabalığa Türkler, Rumlar, Ermeniler ve İstanbul'da yaşayan bütün halklar cümbüşü karıştı ve bir saat yoldan sonra Babıali önüne dayanıp geniş avlu ve civar sokakları doldurduğunda, neredeyse 10 bini buldu. Sadrazam Nedim Paşa pencerelerin birinden göründü. Kalabalık kendisini tanıdı ve o an binlerce ferman havada sallandı, yüksek sesli bağrışlar yankılandı: "Padişahım çok yaşa! Ferman icra edile! Papazlar iade edile!" Birkaç yaver o an gelip sadrazamın nümayişin önderleriyle görüşmek istediğini ilettiler.

Kalabalık, Slaveykov ve Pandurov'u ileri itti. Sadrazam heyecanla iki önderi beklemiş, az buz dinlemiş, kızgın şekilde kalabalığın anında dağılması lâzım geldiğini söylemiş ve cüretkâr eylemlerinden dolayı kendilerini prangayla zindana tıkacağı şeklinde tehditler savurmuş. Slaveykov ve Pandurov aşağıya inerek sadrazamın talebini aktardılar, ama kalabalığın arasına girmek için kendilerine yol açmaya çalışırlarken, kalabalık onları

el üstüne kaldırdı ve itip kakarak gene öne çıkardı. O anda gene binlerce ferman havada sallandı ve ortalık, "Padişahım çok yaşa! Papazlar geri gele! Ferman yerine getirile!" bağrışlarıyla inledi.

Kalabalık dağılmadı; daha mühim şahıslarla yapılan uzun müzakereler neticesinde, herkes hükümetin iyi niyetli bir çözüm bulacağı hususunda temin edildi ve önderler de, yaverlerin ve jandarmanın yardımıyla aradan sıyrılıp gittiler. Aynı günün akşamı, daha geç bir saatte, önderler yeniden çağrıldıkları Babıali'ye birkaç başka kişinin refakatinde gittiler. Babıali'ye girdikleri sırada, sadrazam çıkmaya hazırlanıyormuş.

Mahmut Nedim Paşa onlara "Dahiliye nazırıyla görüşün. Gerekeni size söylemesi için talimat verdim" demiş ve çıkmış; bizimkiler de ne demek istediği hususunda kafa yormaya başlamışlar. Nihayet yanlarına dahiliye nazırı gelmiş. Ne söyleyeceği beklenirken, korku kanlarını donduruyormuş, ama beklenen korkunç yargı yerine, nazır gülümseyerek, "Beyler, eğer lütfedip pencereden bakarsınız, belki de papazları almak için İzmit'e demir alan vapuru görürsünüz. Varın, yarın papazların burada olacaklarını milletinize müjdeleyin; birkaç güne varmaz, fermanın yerine getirilmesi için buyrultu çıkacak" dediğinde, bizimkiler birden çılgın bir sevince kapılmışlar.

Velhasıl kelam, Bulgar kilisesi, uzun süren kilise özerkliği mücadelesinin epiloğunu gördü; aynı yıl 11 Mayıs'ta ilk Bulgar eksarhı öteki Bulgar piskoposlarla burada törenle ayin düzenledi.

Zaman hızla akıyor. Gelişen yeni hadiselere ve mücadelelere kilise kayıtsız ve seyirci kaldı ve neredeyse unutuldu. Akıllara, artık onun miladını doldurduğunu söylemek geldi ki, yeryüzünden silinsin. Kendi zamanı dışında kalan her şeyi bekleyen kader, onu da es geçmiyor. Son zamanlarda tarih öyle akıyor ki, kilisenin ait olduğu mazi çok çok gerilerde kalıyor.

Kilise, hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek sefaletinde, Rum manevi esaretine karşı başlatılan mücadelenin ilk cılız ve korkak girişimlerinin dokunaklı mührünü taşıyor. Ona bakarken, memnuniyetle Bulgarlık fikrinin doğduğu, ideallerimizin ne denli mütevazı ve kısıtlı olduğu ve atalarımızın en kalbi duasının, kilisede Bulgarca ayin okunduğunu duymak olduğu o zamanlara gidiyor aklınız. Millet olarak taleplerimizin çıkış nok-

tasının ne kadar mütevazı olduğunu görüyorsun ve o zamandan beri geçen yol canlanıyor gözünde.

Neredeyse sezinleyebileceğin canlılıkla gözlerin önüne, millet varlığımızın bu 50-60 yılında vuku bulan devasa dönüşüm geliyor. Maziyle alâkalı bu hatıralarda, mücadelenin başlangıcında aydınlık geleceğin mütevazı muştucusu misali yükselen bu sefil ve küçük kilise kalbinize sevimli geliyor; o mücadele ki bizi karanlıktan çekti aldı ve yeniden tarih sahnesine çıkardı. Mazisine ait her şeyden heyecan duyabilen bir kişi, şimdi, artık üzerine yıkım baltasının indi inecek olan bu kutsal mekân hakkında hüzünlenmeden düşünemez.

Balkapan Han

Şimdi bir insan Roma'ya gidebilir, ama papayı görmeden de pekâlâ dönebilir. Ancak bir Bulgar İstanbul'a gelip Balkapan'ı görmeden edemez, her ne kadar poliçe değiştirmeyecek, aba veya şayak almayacak veya satmayacak olsa da. Eğer İstanbul'dan vicdanı rahat ayrılmak istiyorsa, bu ziyareti (az kalsın ibadeti diyecektim), mutlaka yapması lazım. Öyle sanıyorum ki, buraya gelen ve bu vatanperver vazifeyi yerine getirmeden dönen çok az Bulgar vardır. İstanbul hakkındaki hatıra ve izlenimlerini yazmaya kalkışan bir Bulgarın da bu vazifeyi göz ardı etmesi, bağışlanamaz bir günah olurdu.

Balkapan'ı, Bulgar edebiyatı bana kendi hazinelerini açmaya başladığı andan itibaren keşfettim. Elime bir kitap geçtiğinde, son sayfasını açmaya acele ediyor ve büyük bir zevkle, İstanbul Balkapan tüccarlarının adlarını okuyordum. O kitabın çıkması için maddi destek sağladıklarından dolayı, tüccarların adları daima ilk sıralarda yazılıyorlardı. İstanbul ve Balkapan adları bana birbirinden ayrılmaz gibi geliyordu; nitekim ben İstanbul'u Balkapan olmadan tahayyül edemiyordum. O zamanda Balkapan adı, çocuk kalplerimizin heyecanla çarpmasına sebep olan adlardan biriydi.

Ah, o güzel zamanlar! Herkesin [Georgi] Rakovski'nin[1] ruhundan bir şey taşıdığı, Bulgaristan'ın şekillendiği ve hüzünlü gerçeği unutmak ve

1 19. yüzyıl Bulgar tarihinin en ateşli, eylemci, ele avuca sığmaz, milli mitolojinin insanüstü öğelerle bezediği şahsiyetleri arasında yer alan Rakovski, Sıbi Stoykov Popoviç (Papazov) adıyla Doğu Kocabalkan geçitlerinin birinde konumlu Kotel'de [Kazan] orta halli bir tüccar ailesinde dünyaya geliyor (1821). Rakovski; doğduğu yerde başladığı eğitimini Karlovo [Karlıova] ve İstanbul Kuruçeşme'deki Yüksek Rum Mektebi'nde (1837-1841) sürdürüyor. Üst düzey Osmanlı bürokratı olan akrabası Stefan Bogoridi (İstefanaki Bey) kendisini devlet kariyerine hazırlıyor. Mektepte, bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesinin öncülüğüne soyunan Neofit Bozveli ve İlarion Makariopolski ile yakın bağlar kuruyor, hatta Bulgar milletine bağımsızlık fikrini aşılamayı hedefleyen gizli Makedon Cemiyeti'nde yer alıyor. İbrail İsyanına katılmak üzere Romanya'ya gidiyor (1841); burada bir çete topluyor ve Tuna'yı geçerek Bulgar topraklarında isyan başlatmayı düşünüyor. Faaliyetlerinden dolayı tutuklanıyor ve ölüme mahkûm ediliyor. Aynı zamanda Yunan vatandaşı olduğundan, kapitülasyonlar gereği, cezasını çekmesi için Yunan Konsolosluğuna teslim ediliyor. İstanbul Yunan konsolosunun girişimiyle, oradan uzaklaştırılmak amacıyla, Fransa'ya gönderiliyor ve bir buçuk yıl Marsilya'da kalıyor. Atina ve İstanbul üzerinden Kotel'e dönüyor. Komşularının şikâyeti üzerine babasıyla tutuklanıyor ve yedi yıl hüküm giyiyor (1844). Tophane Hapishanesinde sürekli okuyarak kanunları öğreniyor ve kendisini başarıyla savunuyor. 1847'de hapishaneden çıkıyor ve imparatorluk payitahtında avukatlığa ve ticarete soyunuyor. Kısa sürede zenginleşiyor, ancak vatanına ve milletine hizmet etme duygusuyla adeta yanıp tutuşuyor. Kırım Savaşı arifesinde, Bulgarları isyana teşvik eden gizli bir cemiyet kuruyor. Savaş sırasında Osmanlı ordusunda Şumnu'da üst düzey tercüman olarak görev alıyor, ancak asıl amacı, otobiyografisinde de itiraf ettiği gibi, Rusya lehine askeri bilgi ve

geleceğe yönelik inancımızı kuvvetlendirmek için her türlü rüya ve hayalde oburlukla gıda aradığımız o zamanlar! Milli haysiyetimizi okşayan her şey nasıl da açlıkla yutuluyordu! Kalbin vatanperver tellerine dokunan her şeye, sınama gereği duyulmadan nasıl da inanılıyordu!

Benim için Balkapan, İstanbul'un mucizelerinden biriydi. O, yüce payitahtın güzelliğiyle ilgili okuduğum veya duyduğum bütün mucizevi şeylerle yan yana duruyordu. Altın Boynuz'u, Ayasofya'yı, muhteşem padişah saraylarını, Büyükdere'yi, Prens Adaları'nı düşünemiyordum, o an Balkapan da önümde canlanmadan.

veri toplamaktır. Çok geçmeden kendisini ele veriyor ve ikinci kere ölüm cezasına çarptırılsa da (Aralık 1853 veya Ocak 1854), İstanbul yolculuğu sırasında mucizevi şekilde firar etmeyi başarıyor. İstanbul'da oluşturduğu on iki kişilik çeteyle Kocabalkan'ın yolunu tutuyor. Rusya savaşı kaybedince, çete dağılıyor. Bir süre doğduğu kasabada saklanıyor ve hatıra, günlük ve şiir türünde ilk edebi eserlerini kaleme alıyor. Daha sonra Romanya'ya geçiyor (1855) ve kurulu düzene karşı "kılıç ve kalemle" amansız mücadele etme kararı alıyor. Novi Sad'da ilerici Sırp çevreleriyle temas ediyor (1856) ve burada, devrimci Bulgar süreli yayıncılığının ilk muştucusu olan *Bılgarska dnevnitsa* (*Bulgar Günlüğü*, 1857) gazetesini çıkarıyor; ayrıca, "Dağ Yolcusu" adlı uzun şiirini yayımlıyor. İhtilâl faaliyetlerinden dolayı Osmanlı Devleti'nin baskısıyla tutuklanıyor ve Romanya'ya sınır dışı ediliyor. Buradan Odesa'ya geçiyor (1858), Herson Ruhban Okulu'nda bekçilik yapıyor. Dil, tarih, etnografya ve halk yaratıcılığı konularıyla yakından ilgileniyor; bugün hiçbir bilimselliği olmayan, hatta gülünç bulunan etimolojik çıkarsamalar yapıyor; ayrıca halk türküsü, atasözü ve deyimlerin nasıl derlenmesi gerektiği hakkında bir kılavuz hazırlıyor. Belgrat'ta *Dunavski lebed* (Tuna Kuğusu) adlı bir gazete çıkarmaya başlıyor (Eylül 1860-Aralık 1961); toplam 62 sayısı çıkan gazetenin, milli kurtuluş ruhunun canlanmasına büyük katkı sağladığı kabul ediliyor. 16. sayıdan itibaren Fransızca da yayımlanan gazeteyle milletinin çözüm bekleyen meselelerini Avrupa kamuoyunun gündemine taşımayı hedefliyor. Bulgaristan'ın Kurtuluş Planı'nı ve başına kendisinin geçtiği Geçici Bulgar Hükümeti Tüzüğünü hazırlıyor (1861). Hükümetin amacı, yakın zamanda başlaması beklenen kitlesel isyanla ilgili bütün faaliyetleri yürütmektir. Gene Belgrat'ta, Bulgar milli kurtuluş hareketinin önemli bir aşamasına işaret eden Birinci Bulgar Lejyonunu organize ediyor (1862). Lejyonda, daha sonraki yıllarda aktif şekilde çetecilik ve isyan faaliyetlerinde bulunacak birçok kişi yer alıyor. Bulgar milletine dağıtılması için isyan çağrısı kaleme alıyor, ancak Sırbistan Emaretiyle Osmanlı Devleti arasındaki gerginlik çözümlenince, lejyon dağılmak zorunda kalıyor. Atina, Karadağ ve Bükreş'te çeşitli çevrelerle görüşerek (1863) Osmanlı Devleti'ne karşı bir Balkan ittifakının oluşturulmasını hedefliyor. Romanya'da gazeteciliğe devam ediyor: *Bıduşnost* (Gelecek) 10 sayı, *Branitel* (Müdafi) ise tek sayı çıkıyor. Romen kamuoyunda Bulgar meselesine karşı sempati uyandırmak amacıyla bunlar Bulgarca ve Romence yayınlanıyor. Uzun zamandır tasarladığı *Bılgarska starina* (Bulgar Mazisi, 1865) adlı mecmua da okuruyla buluşuyor. Çıkardığı Dağ Çeteleri Geçici Kanunuyla gelecek isyanın stratejisi ve taktiğini belirliyor. Kişisel hınç alma uğruna mücadele eden haydutlara, komşu ülkelerde oluşturulup Tuna üzerinden Bulgar topraklarına geçecek çetelere, dış güçlerin yardım ve desteğine bel bağlanamayacağının farkına varıyor ve çıkış yolunun Bulgar milletinin içten örgütlenmesinden geçtiğini düşünüyor. Organize Bulgar milli kurtuluş hareketinin on yıl süreyle elebaşı ve ideoloğu kabul edilen Rakovski, Bükreş civarında bir çiftlikte 46 yaşında veremden hayata veda ediyor (1867). (Hüseyin Mevsim, "Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Romantik Bir Eser: Georgi Rakovski'nin "Orman Yolcusu" ["Gorski Pătnik"] Poeması", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Batı Kültür ve Edebiyatlarında Romantizm. *Ankara Üniversitesi Yayınları*, No: 442, 171–180, Ankara.)

O Balkapan ki, adı, kitapların bastırılması için katkı sağlayanların listesinde en öne yazılıyordu. Henüz çocukken İstanbul yoluna düştüğümde, payitahta gidiyor olmamdan ziyade, Balkapan'ı görecek olmama seviniyordum. Hayalim derhal gerçek oldu! Bir Balkapan tüccarına tavsiye edilmiştim ve İstanbul'daki ilk günlerimde orada kaldım.

Balkapan'ın bende yarattığı ilk intibaı şimdi hatırlayamıyorum. Herhalde biraz hayal kırıklığına uğramış olabileceğimi tahmin ediyorum. Hayal ettiğimi bulabildiğime pek inanmıyorum. İlk sabah uyandığımda, vapur düdüklerini duyunca pencereden dışarı bakmak istediğimi pekâlâ hatırlıyorum. Birden Balkapan bana deniz kıyısına inşa edilen devasa bir kale gibi göründü; düdüklerini duyduğum vapurlar buraya Bulgar sanayi mallarını indirmeye yanaşıyorlardı ve bu mallarla Bulgar milyonerleri buradan bütün dünyaya yayılan bir ticareti çeviriyorlardı.

O zamandan beri köprülerin altından çok sular aktı. Şimdi Balkapan'a gittiğimde, benim bildiğim Balkapan'ın ne hale geldiğini görünce, gözlerime inanamadım. Heyhat!

Zaman değişiyor, onunla birlikte hanlar da.

Balkapan'ın bir zamanlar sahip olduğu ün, şimdi salt bir hatıra. Şimdi onun geniş ve kaplamalı dış kapıları önüne geldiğimde ve kalın taş duvarlarına, demir çubuklarla korunaklı daracık pencerelerine baktığımda, bir zindana giriyormuşum gibime geldi. Eğer o an avluda hükümlülerin volta attığını görseydim ve prangaların gıcırdadığını duysaydım, herhalde şaşırmayacaktım.

Edirne hapishanesini gören herkes, kolayca Balkapan'ın inşaatı ve mimarisi hakkında intiba sahibi olabilir. Ortadaki dörtgen avlunun etrafında iki katlı bina yükseliyor. Birinci kat düzayak ve odaların çoğu, avlunun kendisi olduğu gibi, mal deposu olarak kullanılıyor. Bir zamanlar bu depolara bal konuluyormuş ki hanın Türkçe adı da zaten buradan geliyormuş. Balkapan, İstanbul'da Bulgar ticaretinin merkezi olduğunda, bu avlunun neyle dolu olduğunu tahmin etmek pek zor değil.

Yüksek aba denkleri yığınından ve İstanbul'da büyük miktarda tüketilen sığır yağıyla dolu büyük tulumlardan başka bir şey görünmüyordu burada. İkinci kat, avlu tarafından koridorla çevriliydi. Dükkânlar sokağa

bakıyorlardı. Dükkânların üstünde, koridorun üzerine doğru da genişleyen küçük odalar vardı; bunlar bir nevi çatı altında güvercinlik gibiydi, avluya bakan küçük pencereleri dikkat çekiyordu ve tüccarların kalfa ve çırakları burada kalıyorlardı.

İki yüksek ve dik, karanlık, rutubetli ve basamakları aşınmış dar merdivenden ikinci kata çıkılıyordu. Kaç defa tırmandım ve indim bu basamaklardan bir zamanlar! Ama şimdi nasıl da soğuk bakıyorlar bana. "Ne arıyorsun burada? Senin bildiğin Balkapan'ın yerinde artık yeller estiğini, çoktandır hanın, ruhu uçmuş bir beden olduğunu bilmiyor musun?" diye soruyorlar sanki.

İyi tanınan, yaşını başını almış ve iriyarı bir tüccar, bir keresinde basamağın yukarısından tepetaklak yuvarlanmış ve kendini aşağıda bulmuş. Etrafta bulunan herkes, korkuyla, belki de başına onulmaz bir felaket geldiği kaygısıyla, yanına koşmuş. O da ne? Adamın kendi başına, hiç kimseden yardım almadan ayağa kalktığını görünce, herkes şaşkınlığa uğramış. Bulgar tüccar rahat bir şekilde giysilerini silkmiş, şapkasını başına geçirmiş ve her zaman olduğu gibi, "Şükürler olsun ki Tanrı bana Bulgar ana ve baba bahşetmiş; o yüzden kafam taş gibi sağlam! Maazallah ebeveynlerim Rum olsaydı, şu kafa şimdi bin parçaya ayrılmıştı" diye kekelemiş.

Arkeologlara göre, hanın başlangıcı Bizans devrine kadar gerilere gidiyor. Güya han Ayasofya'yla beraber inşa edilmiş ve ünlü kilisenin vakfıymış. Bir sokak ötede, aynı mimaride bir han daha var; o da aynı zamanda yapılmış. Belki de bu iki yapı metoh olarak kullanılmışlardı. Buna delil olarak, gene aynı arkeologlara göre, ikinci hanın adı öne sürülebilir – Papaz Han; Türklerin, şehri aldıktan sonra, işlevine göre verdikleri bir ad. Uzmanlara göre Balkapan Han yeraltından, şimdi kapalı olan bir tünelle Ayasofya'yla irtibatlanıyormuş. Bir zaman önce girişin açık ve bunu görenlerin olduğunu temin ediyorlar bana.

Benim arkeoloji bilgilerim maalesef son derece kısıtlı ve yukarıda verilen malümatın doğruluğunu tartışmak için ne imkânım, ne de iradem var.

Aynı kaynakların verilerine göre, Eflak'ın bağımsızlığına kadar Balkapan'da, Ulah tüccarlar cirit atıyorlarmış. Tuna vilayetlerinin Osmanlı Devleti'nden koparılmasıyla, bunların İstanbul'la ticari münasebetleri de

nihayete ermiş ve tüccarlar birer birer burayı terk etmişler. Ulahların yerini Bulgarlar almış. Aynı sebepler artık aynı neticeyi Bulgarlar için de vermiş. Bulgaristan'ın bağımsızlığına kadar Balkapan ağırlıkla Bulgarlarla doluydu. Bağımsızlıktan hemen sonra birçok dükkân kapandı; başkaları da ticari faaliyetlerini Şarki Rumeli'nin Bulgaristan Emaretiyle birleşmesinden [1885] sonra bitirmek mecburiyetinde kaldılar. Halihazırda handa 10-12 Bulgar dükkânı kalmış; pek yakında, ayakta zor duran bu dükkânlar da kapanacak. Balkapan artık Rumların elinde ve çok geçmeden bizim için nasıl bir öneme haiz olduğu unutulacak.

Bu da bir haksızlık olacak, çünkü Balkapan çağdaş tarihimizde yer almayı hak ediyor. O ve Fener'deki mütevazı Bulgar kilisesi, etraflarında Bulgarlık ruhunun kenetlendiği ve İstanbul'un manevi hayatımızda birincil rol oynadığı bütün o devirde, faaliyete teşvik eden iki merkezden biriydi. Kilise meselesinin bütün aşamalarına yakından ve heyecanla iştirak etti; birçok Balkapan tüccarı bu mücadelede önemli rol oynadılar. Zamanında İstanbul Bulgar Okuma Yurdu'nun ve Makedon Derneği'nin geliştirdiği o iyi ve faydalı faaliyetler, genelde han tüccarları sayesinde yapılıyorlardı. Her iki kurumun da bıraktığı izler unutulmamayı ve hürmeti hak ediyor.

Edebiyatımız Okuma Yurdu'nun, tartışmasız katkılar sağlayan iki süreli yayınına çok şey borçlu. Sahip olduğumuz ilk umumi kütüphane bu kurum sayesinde kuruldu. Bağımsızlıktan sonra bu kütüphane Bulgaristan'a taşındı, ama bunun için sevinmekten ziyade üzülmemiz gerekiyor. Sofya Milli Kütüphanesi, Okuma Yurdu kütüphanesindeki kitapları başka yolla da temin edebilirdi, oysa şimdi İstanbul faydalı ve lüzumlu bir kurumdan mahrum kaldı. Eğer biraz daha beklenseydi, kütüphanenin Sofya'ya taşınması kararını alan zevat, böyle bir karar almazdı gibime geliyor. Öyle bir karar ki bağımsızlıktan sonra, millet yazgımızda artık İstanbul'un hiçbir rol oynamayacağı ve bizim orada işimizin olmadığı şeklindeki yanlış anlayıştan kaynaklanıyor olacak herhalde.

Makedonya'daki eğitim davası ilk kez, Makedon Derneği'nin faaliyetleri sayesinde sağlam temele oturtuldu; bu faaliyet daha büyük övgüyü hak ediyor, çünkü güttüğü hedeflere ulaşmak için azaların katkı paylarından ve bazı şahısların gönüllü destek ve mütevazı bağışlarından başka imkânlara

sahip değildi. Epeyce büyük sermayeye sahip olan yaşlı Rumlar, elde ettiği neticelerden dolayı Makedon Derneği'ni kıskanmakta haklıydılar.

Burada bu iki cemaati övme veya faaliyetlerinin dökümünü çıkarma gibi bir niyet peşinde değilim. Balkapan'ın milli uyanış davasında oynadığı rolü daha net bir şekilde gösterebilmek için, kısaca onlardan bahsettim.

Eğer İstanbul manevi hayatımızın merkezine dönüşebildiyse, Balkapan'ın bu şehirde bulunması sayesindedir. Genellikle bu büyük şehrin dört bir tarafına dağılmış yararlı, ama yoksul işçilerden müteşekkil İstanbul Bulgar kolonisi, sadece burada daha yoğun, daha toplu ve sevindirici bir kitle oluşturuyordu. Payitahtta sağlam bir toprak üzerinde durduğumuzu hissetmemiz için benzer bir odağa ihtiyacımız vardı.

İstanbul'a yeni ayak basmıştım. Bir gün bir arkadaşımla Balkapan'a gidiyordum. Birkaç kişi hanın kapısı önünde alçak iskemlelerde oturuyor, hanın karşısındaki o küçük ve büyük ihtimalle o yıllarda İstanbul'da okuyan herkesin iyi bildiği Lulço'nun kahvehanesinden getirilen kahvelerini yudumluyorlardı. Bunların birçoğu tabla ve iskambil oyununu orada öğrenmiş ve geliştirmişlerdir. Arkadaşım, oturanlara işaret ederek kulağıma şu birkaç sihirli kelimeyi fısıldadı: "Duvarın kenarında oturan ve konuşan şu adamı görüyor musun? O, Slaveykov."

Slaveykov'u ilk defa görüyordum ve onu içinde gördüğüm sahne, hafızama kazındı. Uzun zaman, onu düşündüğümde, hep Balkapan kapısı önünde alçak bir iskemleye oturmuş, han tüccarlarıyla çevrelenmiş vaziyette sırtını duvara yaslamış, Lulço'nun kahvehanesinde kahve yudumlarken canlanıyordu hayalimde.

Daha sonra, o zaman İstanbul'da edebiyat ve gazetecilik alanında boy gösterenlerin koşullarına bakma imkânı bulduğumda, bu sahne hafızamda hakiki bir simgesel önem kazandı. Bu edebiyatçı ve gazeteciler için sıkça Balkapan civarında dolaşmanın ne kadar mühim olduğunu; kapısı önünde alçak iskemlelere oturup duvarına dayandıktan sonra, bu duvarın arkasında 100'e yakın Bulgar tüccarın bulunduğunu bilme hissinin sıradan bir his olmadığını anladım.

Bu 100'e yakın tüccar, kâtip ve kalfalarıyla başka bir âlem oluşturuyorlardı; minyatür bir Bulgaristan, ancak Makedonyasız. Burada da

Makedonya bizden ayrı duruyordu. En azından ben Balkapan'da Makedon tüccarı olduğunu hatırlamıyorum. Ağırlıkla dericilikle iştigal eden Makedon tüccarların ayrı bir hanı vardı. Oysa bu handa sadece Kuzey ve Güney Bulgaristan temsil ediliyordu. En büyük tüccar kontenjanına Kalofer ve Sliven [İslimye] sahipti, çünkü bu yerleşimler handa ticareti yapılan malların esas üretim merkezleriydi.

Balkapan âlemi birçok bakımdan gözlemlemeye ve incelemeye değerdi. Burada, Gogol'ün *Ölü Canlar* eserinde ebedileştirdiği en iyi tiplerin bazılarıyla mukayese kaldıran bir düzine canlı örnek bulabilirdin. Eğer burasını yakından tanıma fırsatı bulsaydı, belki İvan Vazov "Çiçovtsi" [Amcazadeler] adındaki uzun hikâyesinin portre galerisini zenginleştirebilirdi.

Şimdi artık geç.

Bir zamanlar burada adeta fokur fokur kaynayan bu tiplerden şimdi iz bile kalmamış. Bahsi geçen zamana, eski nesle aitti onlar; hakiki Balkapanlılar da aslında onlardı. Yeni nesil, Balkapan ile bağlarını koparmaya gayret ediyordu; yeni nesil bu hana, günlük işler tamamlandıktan sonra çekip gidilen, sadece bir ticaret yeri olarak bakıyor ve hanın dışında yaşıyordu. Oysa hakiki Balkapanlı bütün hayatını hanın dört duvarı arasında geçirmeye mecbur bırakıyordu kendini, çünkü dükkân onun eviydi aynı zamanda.

Balkapanlı için para kazanmanın en yüce sırlarından biri şuydu: Zanaatın, senin etrafında oluşturduğu ortamla o denli özdeşleşmelisin ki, o bedeninden bir parça olsun ve bu atmosferi taşımayan başka bir havayı teneffüs edemeyesin. Bir Balkapanlının gözünde bu ortamdan kaçmak ve başka kolaylık aramak, hayra alamet değildi.

Tanrı nezdinde yemin etmiş bir ruhbanın, günahkâr bir maceranın peşinden manastırdan kaçması, halis bir Balkapanlının bir gece olsun hana dönmemesinden daha mümkündü. Her zaman, han kapısının kapatılmasından çok daha önceden odasında toplanmış bulacaktın onu; kapatıldıktan sonra, hakiki bir dünyevi manastır şeklini alıyordu han. Bu manastırın yazılı kaideleri yoktu, ama hiç kimsenin yukarıda saydığım o efsanevi kaideleri ihlal etmek aklından bile geçmiyordu. Balkapan tarihinde, handa bir kadının gecelediğine tanık olunmamıştır.

Hakiki Balkapanlı handa sadece kalmıyor, ama yemeğini de orada yiyordu. Sıkça, çırak ve kalfaların yemek konusunda becerilerine şüpheyle bakan en iyi tüccarlar bile, mangalın kenarına çömelerek yemeğin hazırlanmasıyla bizzat ilgileniyorlardı.

Herkes hana toplandıktan veya mangallar söndükten sonra, koridorlar boşalıyor, hücrelere giriliyordu; bu hücrelerde her türlü şenlik yapılıyordu. Farklı hücrelerden veya aynı hücrede beraber yaşayanlar bir araya toplanıyor ve şarkılar eşliğinde kendilerini uykunun kucağına teslim edecekleri saati bekliyorlardı. Bir yerlerde tambura sesi duyuluyordu; başka bir yerde de müzik sanatının daha cesur bir müptelası, kemanla Bulgarca veya Bulgarlaştırılmış bir nağmeyi çalıyordu. Şarkıların, motiflerin ve âletlerin çeşitliliğinden, eğer o saatlerde tesadüfen Balkapan koridorlarında bulunsaydınız, kendinizi kâh kahraman veya haydut türküsü nakaratından yankılanan bir ormanda, kâh bir koro veya konserde, kâh ünlü bir aşığın, tamburanın telleriyle bir aşk nağmesine refakat ettiği Türk kahvehanesinde olduğunuzu zannedebilirdiniz.

Ancak bütün bunlar, sadece patronun bizzat kalmadığı dükkânlarda yaşanıyordu. Handa kalan tüccar, eskiden kalma haysiyetine hürmet ediyordu ve dükkânında maazallah eğlence gibi şeylere müsaade etmesi düşünülemezdi. Ya derin düşüncelere dalmış yalnız oturuyor veya hasbihal etmek ve siyasetçileri çekiştirmek için başkalarıyla bir araya toplanıyordu.

Siyaset her Balkapanlının ortak zaafıydı; siyasetteki yol gösterici yıldız da Rumca çıkan *Neologos*[2] gazetesiydi. Halis bir Balkapanlı günü 10 paraya aldığı ekmek, peynir veya pastırmayla geçiştirebilirdi, amma velakin akşam olup *Neologos* satıcısı hana geldiğinde, gazete için gözünü kırpmadan 1 kuruşunu feda edecekti.

Yılın 365 günü *Neologos* için verilen kuruş boşa gitmiyordu. Balkapan'ın öyle ince diplomatları, Avrupa ve dünya siyasetiyle alakalı her şeyi o kadar derinden bilenleri vardı ki, bunlar Bismark ve Gorçakov'un[3] karşısında bile katiyen mahcup olmazlardı. Belki tek bir şey bundan daha büyük bir

2 Neologos (Νεολογος) – 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Yunanca çıkan ve Bulgarlar tarafından da takip edilen bir gazete.

3 Aleksandr Mihayloviç Gorçakov (1798-1883) – Prens; 1817'den itibaren çeşitli diplomatik görevlerde bulunuyor; Rusya Dışişleri bakanı (1856-1882).

keyif verebilirdi tüccara; bu alanda biriktirdiği bilgilerini gösterme imkânı bulduğunda hissettiği keyif; hele de doğru yoldan saptığını gördüğü kişiye akıl verme imkânı hasıl olduğunda. Hepsi daha dünden ahlâk hocası unvanına adaydı.

Ne ki şu lanet olası kalp, kendimize biçtiğimiz rolle pek ilgilenmiyor. Nasıl bir zırh giydirirsek giydirelim ona, tabiatından kaynaklı zaafları gene de bir yolunu bulacak ve o zaman bilgelere de yanarım! Kalbin, bizi belaya sürüklemeye karar verdiğinde, yeterince güçlü olduğunu ve kişinin buna kapılmayacağını kim iddia edebilir ki?

Eğer isteselerdi, birçok Balkapanlı ahlâk hocası, bu dersten öğretici misaller verebilirdiler. Akla gelebilecek birçok mahrumiyetten ve sıkıntıyla geçirilen neredeyse hapishane hayatından sonra, bazı tüccarlar birden sefahatin karanlık sularına dizginlenemez bir susamışlıkla atlıyorlardı. Önceden hesabını yapmadan bir lokma bile yemeyen, lokmasına el uzatacak olana yemin ve küfürle karşılık vermeye hazır olan, darda olduklarını gördükleri yakınlarını reddeden bu zatlar, çılgınlığa başlıyorlardı; üstelik sonradan görme çılgınlığının çok pahalıya mal olduğu bir yaşta.

Yaklaşan bozgun, sadece bazılarını bu yoldan saptırabiliyordu.

Başkalarında ise, daha az yıkıcı olmayan garip saplantılar depreşiyordu. İnşa etme saplantısından mustarip biri için ilginç fıkralar anlatılıyordu. Bir bayram günü, filanca köye bir arkadaşına gitmiş ve deniz kıyısında bahçesi olan çok beğendiği güzel bir ev görmüş. O günden itibaren bu evi satın alma arzusu onu rahat bırakmamış. Ev, kalbinde canlanıyormuş, ne yapıp edip o eve sahip olmalıymış. Böyle durumlarda yardım etmeye hazır arkadaşlar devreye girmiş ve çok geçmeden adamın arzusu gerçekleşmiş.

Ancak başkasının elindeyken saray yavrusu gibi gördüğü eve sahip olduktan sonra, artık onu beğenmemiş; çağırdığı mimardan koskoca yeni bir plan geliştirmesini ve evin düzeltilmesini istemiş. Evin ihtişamıyla uyumlu olması için mobilyalar ta Paris'ten sipariş edilmiş. Ev, satın alındığından iki misli daha pahalıya çıkmış. Her şey tamamlanınca, yeni evine arkadaşlarını davet etmiş. Misafirler gidince yatak odasına çekilmiş, ama kendisi için hazırlanan pahalı yatağın örtü döşeğini buruşturmaya kıyamamış ve yerde yatmış.

Ertesi gün, handa kaldığını gören ve evin artık kalbinden çıktığını ve onu satmak istediğini öğrenen herkesin şaşkınlığına diyecek yokmuş. Yardıma hazır arkadaşlar gene devreye girmişler ve evin eski sahibi, satmış olduğu fiyata almış evi.

Ne birincisi, ne de sonuncusu olacak bir saplantısını tatmin etmek için birkaç ayda birkaç bin lirayı havaya savuran bu zat-ı muhterem, hayatında hayır işi için 5 parayı bile kıyamadığını temin edecektir.

Hem kulak, hem de yürek sağırlığının vurduğu başka bir manyak da, memlekete düğün yapmaya gittiğinde, kalfasına birkaç lira bırakmış ki, düğün günü farklı isimlerle bir miktar tebrik telgrafı çeksin.

Balkapan'dan, bir zamanlar bizim için İstanbul'da önemli olan bir merkezin yok olduğu düşüncesiyle hüzünlenerek çıktım. Han yok oluyor ve yerine başka bir şeyin geldiği görünmüyor. Bulgar ticareti İstanbul'dan kalkıyor; azalmış, eksilmiş, onu bir bütün halinde tutacak herhangi rabıtadan mahrum kalmış olan Bulgar cemaati de, üyeleri sadece kendisi için yaşayan ve başkasının derdini dert etmek istemeyen dağılmış ve kavgalı bir aileye benziyor.

Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra, şüphesiz ki o güçlü duygular gücünü kaybedecekti; bu duygulardan dolayı İstanbul'un bizim için kazandığı önem, burada Bulgar cemaatine canlılık katıyor ve onu millet ve manevi uyanışımızda önemli bir etken haline getiriyordu. Ancak siyasi şartların değişmesiyle İstanbul bizim için önemini kaybetmedi; bilakis bizler için büyük öneme sahip olmaya devam edecek. Bu ehemmiyet, Bulgaristan tamamen birleştiğinde bile ortadan kalkmayacak.[4] En hayati milli menfaatlerimiz, bugün de ve gelecekte de burada sağlam basmamızı lüzumlu kılıyor. Şimdiye kadar yapmış olduğumuz ve uzak görüşlülüğümüze işaret eden en önemli şey, Bağımsızlıktan sonra bile, Eksarhlığı İstanbul'dan kaldırmamamız.

İstanbul'da tartışmasız 10 binden fazla Bulgar yaşıyor. Sayıca bunca çok olmamıza rağmen, sanki burada hiç yokuz gibi. Hatta herhangi bir dayanışma içinde olunmadığından dolayı, mutlu olunduğunu söylemek abartılı kaçmayacak. Birbirimize karşı o denli yabancılaşmışız ki, bazen

4 Yazar, Makedonya bölgesinin Bulgaristan'la birleşmesini kastediyor.

tesadüfen bir hadise bizi bir araya getirdiğinde, "Aa, bizi bağlayan şeyler varmış ya" diye şaşkınlığımızı gizleyemiyoruz.

Bağımsızlıktan önce dayanışma adına yapılan ve toplumsal ve manevi hayatın izlerini taşıyan her şey dağıldı, yok oldu ve yerini bugüne bugün hiçbir şey doldurmadı.

Balkapan'a gidişte ve dönüşte, hanın tam da kapısı karşısında bulunan ve Bulgar Matbaa Şirketi'nin[5] yerini alan o bakkala neredeyse can sıkkınlığıyla baktım. Kapıdan bakkalın dolgun vücudu gözüme ilişince, kitap mağazasının yok oluşundan ve sanki İstanbul'da kök atacak bir şeyler yapma güçsüzlüğümüzle dalga geçercesine bu yeri özellikle bakkal dükkânı olarak seçmiş gibi öfke duydum. Adamın ve kabahati vardıysa

Bizim aslında İstanbul'da iki kitap mağazamız vardı. Biri, Fener'deki Bulgar kilisesi karşısında, Kevgir'in altında dar bir dükkânda yer alıyordu. O da artık yok bugün, Matbaa Şirketi'nin kitapçısının da olmadığı gibi; kaderin garip cilvesine bakın ki, bu sonuncusu bugün bakkal olmuşsa, birincisi meyhaneye dönüşmüş; müminler pazar günleri ve yortularda ayinden sonra buraya birkaç kadeh devirmeye toplanıyorlar.

Bugün İstanbul'da, eğer Protestan misyoner cemaatinin yayınlarını aramıyorsanız, Bulgarca kitap alamazsınız; malûm cemaatin

5 Promişlenie adını taşıyan matbaa şirketi, 3 Mayıs 1870 tarihinde Petır Karapetrov öncülüğünde, başka matbaalarda çalışan Bulgarlar tarafından kuruluyor; sonraki yıllarda genelde Otlukköy ve Avratalan kasabalarından İstanbul'a yerleşen gazeteci, toplumcu ve edebiyatçılar üye oluyorlar. Yazılı tüzüğü de bulunan şirket, ilk başta üyeleri için yardımlaşma kasası açıyor; üç yıl sonra üye sayısı çoğalınca, anonim şirkete dönüştürülüyor ve tüzüğü buna göre değişiyor. Tüzüğünde; "edebiyat, bilim ve pedagoji alanındaki her umut verici ışığı teşvik etmeyi" beyan eden şirketin mütevelli heyetinde Petko Slaveykov, Konstantin Veliçkov, Stefan Bobçev ve İvan Naydenov yer alıyorlar. Halkın bütün katmanlarına ulaşabilmeyi hedefleyen şirket, farklı sosyal ve kültürel zümrelerin zevk ve eğilimlerini göz önünde bulundurarak zengin içerikli ahlaki, tarihi ve edebi kitaplar yayımlıyor. Daha iyi rekabet edebilmek için kendi matbaasını (1873) ve birçok Bulgar'ın yerleştiği Tahtakale'de Balkapan Han karşısında kitap mağazasını açıyor (1872). Promişlenie, Bulgarca kitabın ön hazırlığı, basılması ve yayınlanmasını gerçekleştiriyor. 1873-1874 yıllarında matbaada okurların büyük ilgiyle karşıladığı ve hepsi tercüme olan toplam 22 kitap basılıyor. Başında Govedarov adındaki enerjik kitapçının bulunduğu, Bulgarların toplanma yeri haline dönüşen kitap mağazasında, başka yayınevlerinin yayınları da satılıyor. 12 Şubat 1875'te Promişlenie *Den* (Gün) adında bir gazete yayınlamaya başlıyor. Bir yılını tamamlayamadan gazete kapanıyor; Bağımsızlıktan sonra kitap mağazası Sofya'ya taşınıyor ve 1885'e kadar faaliyetini sürdürüyor. (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Edebiyatı İstanbul'da – İstanbul Bulgar Edebiyatında", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, Ankara).

yayınlarını ise, Bulgarca organı *Zornitsa*'nın[6] da basıldığı matbaasında[7] bulabilirsiniz.

İstanbul'da kaldığım müddetçe, benim için, Balkapan karşısındaki kitapçı kadar kıymetli olan bir mekân neredeyse yoktu. Burası benim için, pazara kadar değil mezara kadar süren o dostlukların hatırasıyla bağlantılı; mutsuz olduğun anda ruhunu mutlu kılan, hayatın bedbaht günlerinde

6 *Zornitsa* (*Sabah Yıldızı*) – İlk başta A. L. Long, daha sonra da T. L. Bayngton'ın yayın yönetmenliğinde, Bulgarlar arasında Protestanlığı yaymayı hedefleyen misyonerler tarafından Ocak 1864'te çıkarılmaya başlanıyor. 1874'ten itibaren daha çok gençlere yönelik bir mecmuaya dönüşüyor; sayfalarında ağırlıkla ahlak ve din konulu popüler ve eğlendirici yazılara yer veriliyor. Gazetenin daha etkili bir propaganda aracı olduğu düşüncesinden hareketle, sözü edilen misyoner çevreler 1876'da, yayın hayatını uzun yıllar sürdüren haftalık *Zornitsa* gazetesini çıkarmaya başlıyorlar.

7 Aslında ilk Yeni Bulgarca kitap, Vraçalı Sofroniy'in 1806'da Romen Ramnicu-Valcea kasabasında basılan ve pazar ayinleri duaları içeren "Kiriakodromion, sireç Nedelnik" başlıklı eseridir. 1806'dan 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşının başlamasına kadar, yılda ortalama 22'şer olmak üzere toplam 1626 adet Bulgarca kitap basıldığı iddia ediliyor. Kitaplar Ramnicu, Budim, Kişinev, Braşov, Londra, Bükreş başta olmak üzere 31 farklı şehirde basılıyor. 1834'e kadar genelde yılda birkaç adet Bulgarca kitap yayınlanıyorken, 1835'ten sonra sayının hızla katlandığına tanıklık ediliyor. 1853-1856 Kırım Savaşı yıllarında bir düşüş gözlemlendikten sonra, sayı yeniden artış eğilimine geçiyor. Bulgarca kitap yayıncılığı açısından en verimli yıl olarak, bağımsız kilise mücadelesinin zirveye ulaştığı 1869 gösteriliyor – 11 adet. 1875-1876 yıllarında, isyanlardan dolayı, yayınlanan kitap sayısında gene bir düşüş gözleniyor. En çok kitap İstanbul'da (535 adet), sonra Viyana (319), Bükreş (188), Rusçuk (115) ve Belgrat'ta (112) basılıyor. Başka bir deyişle, o dönem çıkan Bulgarca kitapların %32'si İstanbul'da basılıyor. Osmanlı topraklarında ilk Bulgarca matbaa, 1838'de Selanik'te kuruluyor. İstanbul'da; 11'i Bulgar, 7'si Ermeni, 1'i Türk olmak üzere toplam 25 adet matbaada Bulgarca kitaplar basılıyor. Aslında bu sayı daha aşağıya çekilebilir, çünkü bazı matbaalar birkaç ayrı adla faaliyet gösteriyorlar. İstanbul'da Bulgarca kitap basan matbaaları ve bastıkları kitap adetleri şöyledir: "Trudolyubiva pçela" (Çalışkan Arı) – 1843, 3 kitap; Tadeya Divitçiyan Matbaası – 1844-1875, 66 kitap; Fener Rum Patrikliği Matbaası – 1844-1859, 13 kitap; E. Kayol Matbaası – 1848, 1 kitap; İstanbul Gazetesi Matbaası – 1849-1865, 52 kitap; Aleksandır Eksarh Matbaası – 1855-1858, 3 kitap; Dragan Tsankov ve B. Mirkov Matbaası – 1857-1860, 29 kitap; Dimitır Paniçkov Matbaası – 1856-1863, 10 kitap; A. Manasian Matbaası – 1856-1873, 83 kitap; Papazyan Matbaası – 1858-1876, 6 kitap; Aziz Benedikt Matbaası – 1862, 1 kitap; *Svetnik* Gazetesi Matbaası – 1863-1871, 3 kitap; Fener Bulgar Kilisesi Halk Matbaası – 1864-1869, 3 kitap; Makedonya Gazetesi Matbaası – 1867-1872, 102 kitap; Agop H. Boyacıyan Matbaası – 1868-1872, 14 kitap; *Çitalişte* Dergisi Matbaası – 1872-1874, 8 kitap; *Courrier d'Orient* Gazetesi Matbaası –1872, 1 kitap; Camlı Hanı Matbaası – 1872-1873, 6 kitap; *Phare du Bosphore* Gazetesi Matbaası – 1872-1875, 5 kitap; D. Aramyan Matbaası – 1873-1875, 14 kitap; Petır Karapetrov ve Ortakları Matbaası – 1873-1875, 22 kitap; *Levant Times* Gazetesi Matbaası –1874, 2 kitap; O. Kavafyan Matbaası – 1875, 2 kitap; D. Garabetyan Matbaası – 1875, 1 kitap; *Hakikat* Gazetesi Matbaası – 1876, 1 kitap. Ayrıca 48 kitabın basıldığı matbaa adı belirtilmemiştir. İstanbul'da, özellikle ilk yıllarda yayınlanan kitaplar arasında dini konu ve içerikte olanlar ağırlıkta olduğu görülüyor. Daha sonra ders kitapları, risaleler, kilise bağımsızlığı konusunda yürütülen polemikler, ilk Bulgar eksarhının seçimi ve eksarhlığın kurumsal yapılandırılmasıyla ilgili olan kitaplar öne çıkıyorlar. 1870'li yıllardan itibaren dünya ve yerel edebiyattan eserler sunulmaya başlanıyor. (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Edebiyatı İstanbul'da – İstanbul Bulgar Edebiyatında", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, Ankara).

yeri doldurulamaz bir avuntu. Müsait olduğum her zaman, oraya koştuğum gibi hiçbir yere merakla ve şevkle koşmadım ve orada geçirdiğim saatler şimdi bana o kadar kıymetli geliyor ki sanki bütün bunlar dün olmuş gibi. Bakmayın siz "dün" dediğime; bu "dün" maalesef epeyce uzun bir zaman dilimini kapsıyor. Ancak maziyi düşündüğümde, yılların sayısı değil beni ürküten. O zamandan beri akan zamanın ölçümü için yıllar çok da uygun birim değil; o yıllar ki, ani ve acımasız bir rüzgârla sarsılan virane gibi temelinden sallandı ömrüm ve bir toz ve harabe yığınına dönüştü.[8]

Daha sonraki yıllarda, daha iyi intibaı uyandıran ve edebiyatımızın umutsuz sefil halini marifetle örten Bulgar kitapçıları görecektim. Ne gariptir ki bu kitapçılara girdiğimde, kalbim acıdan sıkılıyordu. Nasıl sefil eserlerle dolu olduklarını görmemek için, raflara bakmaktan kaçınıyordum. Rafın bir ucundan öteki ucuna kadar hiçbir kıymet-i harbiyesi olmayan ders kitapları görüyorsun. Bu hususta sanki en kötü durumda olanlar, önde gelen yayınevlerimizin kitapçıları. Orada her şey size kaba saba geliyor. Bizde sadece ders kitapları birkaç baskı yapabiliyorlar; yayıncılarımız da, eksik olmasınlar, kâr sağlamayacak bir kitabın basılmasının lafını bile ettirmezler. Şirketin şanı bazen risk almayı da gerektirdiğini bir türlü anlatamazsınız. İvan Vazov bunları bir şiirinde ne güzel haklamıştı. Asıl şaşılacak olan da şu ki, sadece ders kitabı bastıkları yetmezmiş gibi, kitapçılarında başka içerikli kitapların satılmasına müsaade etmiyorlar. Eğer öyle kitaplar arıyorsanız, başka kapıları çalmanız lazım.

Balkapan'ın karşısındaki kitapçıda kitap alanların sayısı çok muydu bilmem, ama içi neredeyse her zaman doluydu. İsim yapmış veya edebiyatta veya gazetecilikte nam yapmayı hayal eden ve toplum ve millet davacısı sıfatıyla herhangi bir rol oynayan kişilerin toplandığı bir yerdi. Oraya, sanki kaçınılmaz bir millet kurumu gibi, kamuoyunu alakadar eden bütün meseleler taşınıyor ve basında yankı buluyordu.

Eksarhlığın tesisinden sonra aniden bir yığın yeni vazifenin çıktığı ilginç bir dönemdi bu ve asla İstanbul'da o zamanki kadar güçlü olmamışızdır. Bunca zaman en canlı milli ve fikri faaliyet merkezi olan o İstanbul,

8 Yazar, ülkesindeki 1886 darbesinden sonra, İtalya ve İstanbul'da geçirdiği gönüllü sürgünlüğünü kastediyor.

artık vazifesini doldurmak üzereydi ve daha parlağı olamayacak şekilde misyonunu tamamladı.

Güncel mesele ve anlaşmazlıkların, hiçbir maddi hesapla karıştırılmadan kamuoyunda ve matbuatta müzakere edildiği coşku, yüce bir idealin tezahürüydü. Canlı ve heyecanlı bir mücadele vardı, ama onun canlılığı da, tutkusu da fikirlerin saf çarpışmasından besleniyordu. Memleketimiz için ağır ve kader belirleyici zamanlar gelip çattığında, anlaşmazlıklar o an unutuldu ve aralarında mücadele etmeyi hiçbir zaman kesmeyen matbuat, el ele verdi ve millet haklarını ve menfaatlerini öyle bir oybirliğiyle savunmaya kalkıştı ki, inanılmazdı.[9]

Hersek İsyanının patlak verdiği günden itibaren hadiselerin gidişatından dolayı İstanbul'daki son Bulgarca gazetenin de durdurulmasına kadar, buradaki bütün gazetelerimiz,[10] Bulgar basın tarihinin en parlak sayfasına işaret eden bir tavır sergiledi.

Bulgaristan'a yeni döndüğümde,[11] gazetelerin nasıl büyük bir sabırsızlıkla beklendiğini ve herkes tarafından nasıl hayranlıkla okunduğunu hatırlıyorum. Arkadaş çevrelerinde bazı yazılar sıkça yüksek sesle okunuyordu ve neredeyse her sayıda böyle okunacak yazılar eksik olmuyordu. Gazetelerin enerjisi ve cesareti, yürütülen davanın doğru olduğu şuuruyla öyle taşıyordu ki bizzat hükümetin kendisi rahatsız oldu sanki ve matbuatı dizginlemeye karar verdi.

Eğer Bulgaristan'daki ruhlar her yerde topyekûn bir isyan fikrine bu kadar hazır göründüyse, eğer bu fikrin taşıyıcıları olan elebaşılar mil-

9 Yazar, 1876 Nisan İsyanı sırasında ve sonrasında İstanbul'da çıkartılan Bulgarca gazetelerin ortak tavrını kastediyor.

10 İmparatorluk sınırları içindeki ilk Bulgarca gazete *Tsarigradski vestnik* (İstanbul Gazetesi, 1848-1861) olup ardından sırasıyla *Bılgariya* (Bulgaristan, 1859-1863); *Sıvetnik* (Rehber, 1863-1865); *Gayda* (Gayda, ilk Bulgarca hiciv ve mizah gazetesi, 1863-1866); *Turtsiya* (Türkiye, 1864-1873; *Meseçna zornitsa* (Aylık Sabah Yıldızı, 1864); *Branitel* (Müdafi, 1864); *Vremya* (Zaman, 1865-1866); *Makedoniya* (Makedonya, 1866-1872); *Pravo* (Hak, 1869-1873); *Zvınçatiy glumço* (Zilli Avanak, 1873); *Şutoş* (Şakacı, 1873-1874); *Kosturka* (Paslı Bıçak, 1874); *Napredık* (İnkişaf, 1874-1877); *Vek* (Yüzyıl, daha sonra *XIX vek*, 19. Yüzyıl, 1874-1876); *İztoçno vreme* (Şarkta Zaman, 1874-1877); *Den* (Gün, 1875-1876); *Tsarigrad* (İstanbul, 1877); *Sutrina* (Sabah, 1877) gazeteleri ve *Bılgarski knijitsi* (Bulgar Kitapları, 1858-1862); *Çitalişte* (Okuma Yurdu, 1870-1875); *Rıkovoditel na osnovnoto uçenie* (Pedagoji Kılavuzu, 1873); *Rujitsa* (Hatmi Çiçeği, ilk Bulgarca kadın dergisi, 1871); *Pçelitsa* (Arıcık, ilk Bulgarca çocuk dergisi, 1871) dergileri yayımlanıyorlar. Uyanış Çağı'nda Bulgarca gazete ve dergilerin 1/3'nden fazlası İstanbul'da çıkartılıyor.

11 Yazar, Galatasaray Lisesinden 1874'te mezun olduktan sonra memleketi Tatarpazarcık'a dönüyor.

letin çağrıyı coşkuyla kabul etmeye hazır olduğunu gördülerse, bu en çok İstanbul gazeteleri sayesinde olmuştur. Bu dönemin gelecekteki tarihçisi, matbuatın hizmetine yüksek kıymet biçecek; bu zor zamanlarda vazifesini kararlılıkla, fedakârca ve vatanperverlikle icra ettiğine işaret ederek, bunu şaşılacak ender bir örnek gibi gösterecektir.

Bütün dükkânlar gibi, kitapçının da, üstte küçük bir odası vardı. Kitapçıya gitmeye başladığım ilk günlerde, ziyaretçilerin çoğu aşağıda dururken, sahibin de hususi alaka gösterdiği bazı şahısların, yukarı çıktığını ve uzun zaman orada kaldığını fark ettim. Bu haktan hep aynı kişiler faydalanıyor ve odaya çıkarken de, inerken de, sanki şüphe uyandırmamak için tedbirli davranıyorlardı. Bu merakımı kışkırttı ve bende de, üst kata çıkanların arasına dahil olma arzusu alevlendi. Bu hemencecik olmadı, tabii ki.

Bir gün, kitapçıda yalnız olduğum bir sırada, sahibi üst kata çıkmamı teklif etti. Matbaa Şirketi'nin çıkardığı iki kitap yığını arasındaki küçük iskemleye oturttu ve minderin altından gizlice *Svoboda* (*Özgürlük*)[12] gazetesinin birkaç sayısını, [Lyuben] Karavelov'un[13] birkaç uzun hikâyesini, Bulgar Gizli İhtilâl Komitesi'nin çeşitli broşürlerini çıkarıp önüme koydu.

O an ne denli mesut olduğumu anlatamam; o gün siyaseten vaftiz olduğumu hissettim.

12 Svoboda – 1869-1872 yılları arasında Bükreş'te Lyuben Karavelov'un yayın yönetmenliğinde Bulgarca çıkan ve ihtilâl çığırtkanlığı yapan bir gazete; 1870'ten itibaren Rusya'da dağıtımı yasaklanıyor; 1872'de Babıali'nin baskısıyla gazete kapatılıyor, ancak ertesi yıl Karavelov *Nezavisimost* (*Bağımsızlık*) adıyla başka bir gazete çıkarmaya başlıyor.

13 Lyuben Karavelov (1834-1878) – Faaliyetlerini daha çok Rusya'da (Moskova), Sırbistan'da (Belgrat, Novi Sad) ve Romanya'da (Bükreş) sürdüren ve ihtilâlci Bulgar çevrelerinin elebaşılığını yapan Bulgar şair, yazar ve gazeteci.

Çamlıca

Kayıkla Üsküdar'a geçtik. Tepelere kademeli şekilde konumlu ve zirvede zengin bir bitkisel çelenkle kuşatılmış olan şehir, denizden bütünüyle görünüyor; bu bitkilerin arasında sayısız servi ağaçları yükseliyor. Günün bu saatinde doğrudan şehre ışıyan güneşin aydınlattığı sayısız camiler, öteki yapıların gri fonunda şahane biçimde öne çıkıyor.

Boğaz'ın akıntısı burada epeyce süratli ve kıyıya yaklaştıkça o denli daha hissediliyor, ama kayıkçı öyle ustaca çekiyor ki kürekleri, mukavemet göreceği yerde, tam tersine, hafif kayığı hızlandırmak için akıntıdan faydalanıyor. Tam akıntıyı geçiyoruz ki, sağımızda, yakın bir mesafede, saydam duru dalgaların arasından, kendi efsanesi gibi bembeyaz ve alımlı Kız Kulesi çıkıveriyor.

Avrupalılar onu pek de isabetli olmayan Leandros Kulesi diye adlandırıyorlar, çünkü adını taşıdığı zavallı Abidoslu delikanlı, Boğaz'da değil, yolunu kıyıdan aydınlatan yavuklusu Hero'nun yanına gitmek için yüzerek geçmek istediği Çanakkale'de boğulmuş. Türklerin verdiği Kız Kulesi adı tamamen efsaneye denk düşüyor. Efsanenin birkaç varyantı var, ama en şairane olan Türklerin anlattığı.

Vakti zamanında bir Çingene kadını padişah Mehmed'e, kızının yılan ısırmasından öleceği kehanetinde bulunmuş. Padişah, canından daha çok sevdiği biricik kızını kurtarmak için bu kuleyi yaptırmış ve prensesi oraya kapatmış. Kız büyümüş, dillere destan güzelliği bütün dünyaya yayılmış. Güzelliği Acem şahının kulağına da varmış ve şah, henüz görmeden kıza âşık olmuş; İstanbul'a gelmiş ve her gün kayıkla, nihayet genç padişah kızının dikkatini çekinceye kadar, kulenin kenarından geçmeye başlamış. Bir gün kız pencerede duruyor ve geçmesini bekliyorken, şah yanına tırmanmayı başarmış ve duyduğu aşkın bir nişanesi olarak ona bir demet sunmuş. Hediyeden heyecanlanan prenses demeti daha koklayamadan, çiçeklerin arasından aniden bir engerek fırlamış ve elini ısırmış. Zavallı güzelin canhıraş çığlığını şah duymuş ve derhal kuleye tırmanıp zehri yaradan emmiş. Ertesi gün padişah olan bitenden haberdar olmuş, delikanlının fedakârlığını, kızını ona vererek mükâfatlandırmış.

Yolculuğun sürdüğü bu 15 veya 20 dakika içinde sadece bir karadan başka bir karaya geçmediğimizi, ama bir âlemden başka bir âleme geçtiğimizi idrak etmemiz için Üsküdar iskelesine ayak basmamız yetti de arttı bile. Bizi buraya birkaç kuruşa getiren kayıkçı, bizi aldığı kıyıyla aramıza, iki medeniyet arasındaki mesafeyi de koymuştu. Etrafınızda gördüğünüz her şey, size tam bir Anadolu Türk şehrinde olduğunuzu haykırıyor. İşte şimdi gözlerinizin önünde, bir kurşun atımlık mesafede duran Avrupa, arkanızda çok uzakta yok oluyor; burada sizi daha ilk adımınızda bekleyen intibalar tarafından siliniyor.

Sokaklar, binalar, kaldırımlar, her şey gelişigüzel gelişmiş, kendine yer bulmuş; saldım çayıra Mevla kayıra misali insanoğlu hiçbir şeye nizam ve intizam oturtmayı kendine dert etmemiş. Şehir abadı hakkındaki Avrupa anlayışı bugüne kadar Üsküdar sahiline uğramamış, her ne kadar bu anlayışın Boğaz'ı geçerek buraya aktarılması için, şehri yok eden, hele de onu neredeyse tamamen silip süpüren 1872 yangınından sonra müthiş fırsatlar doğsa da. Ne ki bunu hiç kimse dert etmemiş bile ve şehir eğri sokakları ve düzensiz yapılarıyla küllerinden olduğu gibi doğmuş; öyle ki, kadim Hrisopolis'in[1] harabeleri üzerine inşa edilmeye başladığı birinci gün büründüğü çehresinde hiçbir şeyin değişmemiş ve yenilenmemiş olduğunu sanıyorsunuz.

Gri ve kiremit rengi altında yapılar o kadar eski görünüyor ki, sanki fethin birinci asrından kalmışlar diyeceksiniz. Avrupa'da bir şehrin düzeni için yapılan bütün o çok bileşik işler, burada tamamen tesadüfe bırakılmış ve bugün de bırakılıyor. İşte o başıboşluk hem mühendis, hem mimar olmuş; o çizmiş sokakları, planları; o inşa etmiş binaları, o koymuş kaldırımları, o göz kulak oluyor temizliğe. Bunları yapmak için bahis konusu başıboşluk hiçbir talepte bulunmuyor; yeter ki hiç kimse işine karışmasın ki şükürler olsun kimsenin böyle bir niyeti de yok. Yıkık ve dökük olan hüzün içinde boş duruyor; her gün biraz daha yıkılıyor, hiç kimse onu düzeltmeye yeltenmiyor. Hiçbir el eski ve çürümüş olanı yıkmaya kalkışmıyor. Her şey tabii ölümünü beklemeye terk ediliyor. Macera korkusu hiç kimseyi rahatsız etmiyor.

1 Üsküdar'ın bulunduğu yerde kurulmuş olan eski Bizans yerleşimi.

İskelenin iki adım ötesinden çarşı başlıyor. Burada semtin çehresi bütünsel ve karakteristik özelliğiyle karşımıza çıkıyor. İstanbul'un bir banliyösünde bulunduğuna inanamıyor, sanki aniden, Anadolu'nun ücra bir köşesine ışınlandığınızı düşünüyorsunuz. Küçük ve ahşap dükkânlar apaçık düzensiz bir hat üzerinde, sokak bitinceye kadar birbiri arkasına dizilmişler. Üzerlerindeki açık kepenkler uzun bir çatı oluşturuyorlar ve şaşılacak şekilde bizi güneşten koruyorlar. Sokağın dibinde asırlık bir dişbudağın yeşilliği binaların üstünde yükseliyor. Manifatura malları satan dükkânlar, aktar, lüle ve nalın dükkânları, hazır Türk giysileri, kitapçı, ilaç ve güzel rayihalar sunulan dükkânları var. Bu haliyle çarşı, küçük ve şirin bir bedesteni andırıyor.

Dükkân sahipleri bağdaş kurmuş, küçük seccadelerde kıpırdamadan oturuyor, alacalı giysiler içinde açık hava müzesinde sergilenmek üzere hazırlanmış gibi duruyorlar. Dileyen müşteri buyursun. Herhalde kalkıp şimdi onları aramak için kımıldamayacaklar ya. Gerçi hiçbir zaman kendilerini zorlayacak hareketlere lüzum kalmıyor. Oturdukları yerden, pozlarını değiştirmeden, sadece dükkânın herhangi bir tarafına el uzatarak istediklerini alabilirler. Hatta çalışanlar bile bunu öyle sakin bir alışkanlıkla yapıyorlar ki, otomatik hareketlerini neredeyse fark edemiyorsunuz.

Burada herkes Türk; sokakta hareket eden kalabalıkta Türk'ten başka kimseyi görmüyorsunuz. Tipler ve giysiler, tepeden tırnağa kadar her şey Türk. Fransız giysileri bir yana, ama fes de nadir görünüyor. Yanından bütün bu karakteristik özellikleriyle geçen, alaca sarıkları dolamış, sakalı özenle kesilen ve yanaklarda hilâl oluşacak şeklinde yolunan bütün bu insanlara bakarken, bunların, Peygamber sancağını ilk olarak buraya diken cengâver atalarını düşünüyorsun istemeden.

Bir ressam burada ilginç eskizlerle bütün bir albümü doldururdu. Konu bolluğunda seçim yapmakta da epeyce zorlanırdı. Sırf kenarından geçtiğimiz şu kahvehanenin önüne alçak iskemlelere oturanlar arasında ne büyük tip, giysi ve cümbüş âlemi göze çarpıyor! Aralarından biri, başında devasa bir sarıkla, uzun yeşil bir giysiyle, mavi halkalarla çevrili içe çökmüş gözlerle, iki kalın dudak üzerine eğrilmiş kartal burunla, yeniçeri müzesindeki en korkunç figürleri andırıyor. Eğer yolda görseydiniz onu, kızlar ağası yerine alır ve erkinin emarelerini taşıyan çubukçuyu arardı gözleriniz.

İki kişi neredeyse iç donuyla çıkmışlar ki, bu yaz sıcağında onları kıskanmaktan başka bir çare kalmıyor. Saçı kazınmış ve alnı parlayan kahvecinin alacalı gömleğinin yenleri kıvrık, beline küçük bir önlük bağlamış, çıplak ayağa kırmızı yemeniler giymiş ve misafirlerden birine kahve sunuyor.

Aksakallı bir hoca bir şeyler anlatıyor ve herkes hürmet ve dikkatle kendisini dinliyor. Birkaç nargile tatlı şekilde iskemleler etrafında fokurduyor ve herkesin ağzından arada bir kesif duman yumakları çıkıyor, kahvehane kapısından ve açık pencerelerden çıkan dumanla karışıyor ve başların üstünde, sürekli dağılan ve yeniden oluşan hakiki bir bulut oluşturuyor. Tretuvara dizilen bu hamallar ve meyve ve çeşitli abur cubur satıcıları kalabalığında mevzular daha bol.

Fakirlik daha şirin yamalı kıyafetlerle giydirilemez ve daha kahırsız bir hâl alamazdı. Türklerde fakirlik, eşit ölçüde inançtan, iklimden ve hayat şartlarından kaynaklanan bir felsefe tohumu taşıyor ki bu şartlar fakirliğin Avrupa'da aldığı o iğrenç şekli almasını engelliyor. Avrupa'da fakirlik, fakiri kurt gibi kemiriyor, bedenen ve ruhen zayıflatıyor, kalbi ve ruhu tiksindiriyor, bir aptala veya mahlûka dönüştürüyor. Burada bir fakir, kaderin daha çok lütfetmiş olduğu zatlara hiçbir zaman kıskanç gözle bakmıyor. Nefes alıyor olman başlı başına bir lütuf değil mi zaten? Geriye bir tek "Allah kerim" demek kalıyor.

Birileri ayakta, başkaları çömelmiş, üçüncüleri sepet ve tavlaları arkasında uyukluyorlar. Bir hamal taifesi öğleden sonrası şekerlemesini duvarın kenarında, yakılacak bir odun yığını ve kömürle dolu birkaç dizi çuvalın yanında tamamlıyor. Semerlere başlarını dayamış, taşlara serilmiş, yüzlerini mendille örtmüş, kaygısızca uyuyorlar. Yeter ki sadece çizmeye meyilli ol, pozlar hazır. Tam da bu tabloya kendimizi kaptırmıştık ki, bir kızılcık satıcısı bize Bulgarca seslendi ve meyvelerinden almaya davet etti.

"Bulgarca nereden biliyorsun?"

"Ben de sizin oralardanım, beyefendi!"

"Neredensin?"

"Tatarpazarcık'tan."

"Ne arıyorsun burada?"

"Neylersin işte, muhacirlik, beyefendi."

Sefil Türk omuzlarını öyle büzdü ki, bedbaht durumunu anlayalım. Sözleri sancılı şekilde kalbimde yankılandı. Arkadaşlarımdan biri birkaç onluğa serinletici ve yazın o denli leziz olan meyvelerinden aldı.

Gezimizin hedefi olan Çamlıca'ya doğru acele ediyor; şehrin görülmeye şayan çeşitli yerlerini başka zamana bırakıyoruz: Muhteşem Süleyman'ın kızı Mihrimah'ın fethin daha birinci asrında yaptırdığı Büyük Cami [Mihrimah Sultan veya İskele Camii]; III. Murad'ın validesinin [Afife Nurbanu Sultan] inşa ettirdiği Eski Valide Cami [veya Atik Valide Camii]; III. Ahmed'in validesi [Emetullah Rabia] Gülnuş'un eseri olan cami [Yeni Valide Cami; Valide-i Cedid Camii] ve türbe; bir zamanlar ordunun Anadolu seferine çıktığı Doğancılar Meydanı; zikreden dervişler [Rufailer] tekkesi; İstanbul'un en büyük kabristanı [Karacaahmet].

Biraz sonra, çekmeye gücü olmaktan ziyade, sırf iyi niyeti olan iki cılız ata koşulan bir nevi fayton, Türk mahallesi içinden bizi götürmeye başladı. Fayton, ölüm sessizliği içindeki çevrede tuhaf ve boğuk bir tıngırtıyla, kaldırımın bozuk taşlarından ilerledi. Hiçbir yerde canlı varlık görünmüyor. Zar zor bir yerlerde, kapalı bir dış kapı önünde oynayan çocuklar görebilirsin; sen geçerken ürkekçe ve nefretle bakıyorlar. Peşinden "Gâvur!" diye bağırmalarını ve taş atmalarını bekliyorsun. Yüreğiniz ister istemez korkuyla kasılıyor.

Bu dar ve boğuk, sanki bitmeyecekmiş gibi duran çıplak, karanlık ve tekdüze duvarlar, kapalı dış kapılar ve kapalı pencerelerin kenarından kıvrılan sokaklardan çıkmak istiyorsun, ama merakın giderilmediğinden dolayı tuhaf bir can sıkkınlığı sıkıştırıyor seni: Bu duvarların, bu dış kapıların, bu pencerelerin arkasında, bir dakikalığına olsun göz atamadığın koskoca bir âlem yaşıyor. Gözleriniz pencerelerde bir insan çehresi arıyorlar ki bir hayat emaresi bulasınız. Heyhat! Ansızın bir dış kapı gizemli şekilde aralanıyor, ama fayton yakınlaşınca, derhal kapatılıyor. Herhangi bir başın dönüp dönmediğine bakıyorsun; gene hiçbir şey.

Daha şehirden tırmanmaya başladığınızda yol gittikçe dikleşiyor. İlkbaharda bu yolda yolculuk yapmak çok hoş olmalı. Yol, geniş bahçe ve bağlardan geçiyor, ama bütün bu şahane yeşillik şimdi, ona hüzünlü bir renk veren koyu bir tozla kaplı.

Solda harika bir Anadolu manzarası açılıyor. Bağlarla kaplı engebeli toprak, aşağıya doğru şahane bir vadiye alçalıyor ki bunun arkasında, uzaklarda, Marmara'nın kıyısıyla karışıncaya kadar kaybolan yeni tepeler yükseliyor. Ardı sıra devasa kışlasıyla Haydarpaşa, Kadıköy, yeşile bürünmüş Fenerbahçe çıkıyor ve bunların ardında, yan yana sanki dalgalar içinden, Prens Adaları beliriyorlar. Bunların karşısında Bitinya kıyısı uzaktan İzmit Körfezi'ne kadar, beyaz köylerin serpiştirildiği bir çember çiziyor.

Solda, ağaçların kuru yaprakları arasında, paşa ve zengin Türklerin köşkleri olan devasa ahşap yapıların melankolik dış yüzeyleri göz kırpıyor. Hepsi neredeyse aynı tipte inşa edildiğinden, herhangi bir mimari yenilik göze çarpmıyor.

Yol boyunda, bütün öteki binalar gibi ahşap bir tiyatro dikkatimizi çekiyor; burada bir Ermeni kumpanyası yazın Türkçe temsiller veriyor. Şimdi bile temsil var. Hiç değilse faytoncu öyle diyor, binanın kapısına yapıştırılan ve görebildiğimiz kadarıyla elle yazılı büyük ilânlara baktığımızı görünce; bize dönerek "Tiyatro var!" diye gülümsüyor.

Eğer yanılmıyorsam, Üsküdar'da iki tiyatro var. Sahnelenen piyeslerin neredeyse hepsi bitmek tükenmek bilmeyen Fransız drama ve komedya repertuvarından devşiriliyor. İlk sırayı tabii ki sansasyonel piyesler alıyor. Oyuncular olduğu gibi, piyeslerin tercümanları da hep Ermeni. Türk oyuncuya çok ender rastlanıyor. Ermeniler Türk edebiyatında önemli rol oynuyorlar. Birçok Türkçe gazete ve mecmua Ermenilerce çıkartılıyor; neredeyse bütün Türkçe gazete ve mecmualarda mutlaka Ermeni çalışanlar var.

Abdülaziz döneminde şekillenmeye başlayan edebi akımda, bir milli Türk tiyatrosu kurulması fikri de yer edinmeye başlamıştı. İstanbul Gedikpaşa'da, tercüme piyesler arasında bazen özgün eserler de sahneleniyordu. "Vatan veyahut Silistre" şeklindeki başlığından da görüldüğü gibi, vatanperver içerikli olduğu anlaşılan bu piyeslerin birinde, Türk kadınının toplumdaki yeri meselesine de değiniliyordu hatta. Aşk ve vatanperverlik, Türkler için kutsal olan dini ve toplumsal fikirler arasına bir hırsız gibi sokuluyor ve haremin namahrem ve fethedilemez kalesinde gedikler açıyor.

Anadan yetim kalmış, yıllar önce kaybolan ve sağ mı ölü mü olduğu meçhul babasından haber alamayan Zekiye adında Manastırlı bir

kız, müsait durumdan faydalanıyor ve güzel bir günde, 40 cesur erkekle vatan düşmanlarına karşı Silistre'nin müdafaasında yer almak üzere giden yavuklusunun peşinden, sanki açık kafesten kaçan bir kuş misali haremden uçuyor. Aniden kalbinde alevlenen vatanperver hislerin kanatlarında, o, ait olduğu toplumdaki yerini de, cinsiyetini de, zafiyetini de unutuyor ve erkek giysisiyle, yavuklusuna bütün kahramanlıklarında refakat ediyor, onun büründüğü şanı paylaşıyor.

Yavuklusuna kavuşan ve Silistre'nin müdafaasının teslim edildiği müfrezenin başı olan babasını bulan Zekiye, cesareti için çifte mükâfatlandırılıyor. Hürriyetin artıları, haremin duvarları arasında sararıp solan bütün o zavallı kadınlara daha cezbedici ve tehlikeli şekilde gösterilemezdi. Kafeste kalan öteki kuşlar, özgürlüğe uçmuş olan kutlu arkadaşlarının hayatın tadını nasıl çıkardığını gördüklerinde, sabırsız ve öfkeyle sarsılmayacaklar mıydı? Kendilerinin de gökyüzünde hür biçimde kanat çırpabilecekleri o güzel gün için iç geçirmeyecekler miydi?

Seyirci dramın bu tarafına hiç dikkat etmedi bile. Gelişmişlik seviyesi, piyesin bu yöndeki öneminin kavranmasına müsaade etmedi. Böylece İslamın en esaslı temelleri sarsıldığından dolayı, bu görülmemiş cesarete karşı hiçbir protesto yükselmedi. O dönemde son derece alçakgönüllü olan sansür de susuyordu. O zaman İstanbul'da çıkan bazı Bulgarca gazeteleri okuyan herkes, basının ne denli görece büyük bir özgürlüğe sahip olduğunu pekâlâ hatırlar.

Daimi tazyik altında yaşamaya ve her hususta hükümetin onu idare etmesini beklemeye alışmış olan bir toplum ne diyebilirdi ki? Piyesin başından sonuna kadar durmadan uzanan ve esasında sahte ve hakiki drama kıymetinden mahrum eserin biricik değerini teşkil eden vatanperver tiratlara kendini kaptırmış olan seyirci, bu tiratları alkış tufanına boğuyordu.

İşte, bizi özellikle ilgilendirdiğinden dolayı sunduğum bu tiratlardan biri ki, böylelikle ötekileri hakkında da, ayrıca piyesin umumi ruhuyla ilgili de yargıda bulunulabilir. Eserin kahramanı ve Zekiye'nin yavuklusu İslâm Bey, vatanperverlik hislerini tutuşturmak için etrafına topladığı gönüllülere şöyle sesleniyor: "Kardeşlerim, Allah vatanımızı sevmeyi emrediyor. Bizim vatanımız Tuna; eğer Tuna elimizden giderse, ortada vatan diye bir şey kalmaz. Osmanlıların adı yayıldığından bu yana, Tuna'dan

birçok defa geçilmiş, ama Tuna bir kere olsun başkaları tarafından alınamamış. Osmanlılar sağ oldukça da alınamayacak; Osmanlılar Osmanlılığın idrakinde oldukları sürece, o hiçbir zaman alınamayacak. Vatan için ölmeye hazır mısınız? Biz ölmeden, düşman Tuna'yı geçemez. Geçerse de, ancak cesetlerimizin üzerinden geçer."

Abdülaziz'in tahttan indirilmesini ve hallini takip eden hadiselerden sonra, Türk edebiyatı için elverişsiz zamanlar başladı. Yeni edebiyat akımına mensup yazar ve şairlerin çoğu zarar gördüler. İlerici fikirlerinden dolayı bunlardan şüphelenildi, birileri uzaklara sürüldü ki aralarında, "Vatan veyahut Silistre" eserinin müellifi [Namık] Kemal Bey de vardı; başkaları da yazarlık serüvenini noktalamak mecburiyetinde kaldılar. Sansür "Vatan veyahut Silistre"nin sadece sahnelenmesini değil, ama okunmasını da yasakladı. Böylece milli Türk tiyatrosu, henüz doğmadan son nefesini vermiş oldu.

Bir buçuk saat sonra Küçük Çamlıca'ya vardık. Küçük ve biraz yüksekçe bir yerde, yaprakları neşeyle hışırdayan asırlık ağaçlar altında, düzgün bir kahveci iskemlelerini dizmiş, sizi molaya davet ediyor. Hemen buraya yakın bir yerde, Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin Efendi'nin yazlık köşkü bulunuyor. Biz tam yeni oturmuştuk ki, köşkün kapısı açıldı ve şehzade açık bir faytona binerek dolaşmaya çıktı. Abdülaziz'in tahttan alaşağı edilmesini ve hallini izleyen hadiseler silsilesi aklımdan geçti. Yusuf İzzettin her gün penceresine oturduğunda, babasının kurban edildiği kanlı dramın geçtiği yeri [Feriye Sarayları] görebilir. Babanın trajik ölümü, oğula karşı kendiliğinden bir sempati uyanmasına sebep oldu. Öyle sanıyorum ki bu sempati, yanımızdan geçerken kendisine burada bulunan herkes tarafından sergilenen hürmette de hissediliyordu.

Buradan, Çamlıca'nın veya Türklerin onu adlandırdığı gibi Büyük Çamlıca'nın daha yüksek tepesine yaya devam ediliyor. On beş dakika sonra artık oradaydık ve önümde, insanoğlunun görebileceği en şahane manzara açıldı. Gözlerim bütün İstanbul'u sarmalıyordu. Devasa payitaht Boğaz, Altın Boynuz ve Marmara'nın kıyılarında arzı endam etmekle kalmıyor, ama dört bir yöne, sonsuz, eşsiz ufka doğru genişliyordu.

Eşsiz ve tasvir edilemez görünüm insanı şaşkına çeviriyor. Bir ara sayıkladığımı sandım. Gözleriniz dalgaların saydam yüzeyi üzerinde, tepe-

lerde, renkli vadilerde ve sayısız köylerde büyülenmiş vaziyette, tabiatın, kendini aşarcasına buraya yığdığı bütün bu güzellikler karşısında huşuyla dolaşıyor. Tablo her açıdan, gözün görebildiği yere kadar çok şirin bolluk ve nimetlerle, sıcak ve canlı renklerle, şahane görüntülerle dolu bir çizgiyle çiziliyor. Etrafına attığın her bakışta, aynı o erişilmez güzelliğin mührüyle mühürlenmiş intibalar değişiyor. Gizemli bir dairenin içinde durduğunu hissediyorsun ki bunun içinde gözünün önüne gelen her şey fantezini zorluyor ve hayranlık çığlıkları terennüm ettiriyor.

Bu parıltının sınırı ebediyet! Ufuk sadece bir taraftan –Marmara'nın ötesinden, Avrupa ve Asya arasında bir duvar gibi yükselen Asya Olympos'undan [Uludağ] kapalı. Bütün öteki taraflardan, gökyüzü engelsiz mavi kubbesini şekillendiriyor.

Uzakta, Boğaz'ın Anadolu kıyısının sağında, Yuşadağı yapayalnız, Boğaz'ı korumak için havada dikilen bir dev gibi yükseliyor. Dalgaların parıltısına kendini kaptıran bakışınız, onun arkasına, Karadeniz'in sonsuz enginliğine dalmak için çırpınıyor. Arkamda, Küçük Asya'nın dalgamsı düzlükleri uzuyor; önümde de Trakya Ovası. Havada titreşen saydam sis, ufku daha da uzaklaştırıyor.

Tablonun en parlak noktası olan Marmara Denizi, Üsküdar ve Sarayburnu'ndan sapından tutulmuş bir yelpaze şeklinde açılıyor. Güneşten ışık huzmeleri dökülüyor; deniz de saf zümrüt ve eritilmiş altının mucizevi nüanslarıyla karışımlı mavi inci misali parıldıyor. Dalgaların titreşmesi ancak görülebiliyor. Beyaz yelkenlerini açmış sayısız kayık, yalabık yüzeyde kesişiyor, birbirini kovalıyor, karşılaşıyor ve çeşitli yönlerde uzaklaşıyorlar. Diyeceksin ki, ebatsız bir ayna üzerinde, güneşin aydınlığı altında bayram eden kuğu sürüsü bunlar.

Trakya kıyıları şu an ortaya çıkıyor; hızlıca kıvrılıyor, dalgaların önünden koşuyor, sanki suyun onları kaplamasından korkarak mekânda yüksek, yedi tepesinin muhteşem hatlarını çizen İstanbul'un uzağında kayboluyorlar. Gözünüz bu hattı, Sarayburnu'ndan başlayarak çizdiği yarım dairede, uzağa, yapıların bittiği yere, çıplak tepelere, Davutpaşa'nın yassı kışlalarının yükseldiği yere, gitgide muhteşem Kâğıthane vadisine doğru alçalmaya başlamasına kadar takip ediyor.

Yüksek tepelerin sırtına serilmiş olan devasa şehir, rengârenk ve geniş bir yapı mozaiği gibi görünüyor uzaktan. Birbirine yapışık üst üste evler, kopmadan, tepelerden aşağıya denize kadar iniyor. Hiçbir yerde boşluk, hiçbir yerde sokak veya meydan görünmüyor. Üçüncü tepeye doğru iki düzensiz sıra ev arasında, Valens [Bozdoğan; Saraçhane] Su Kemeri kırık dökük delikleriyle görünüyor. Güneşin aydınlattığı çatılar, gizemli bir merdivenin izini yakalamak istediğin basamaklar gibi öne çıkıyorlar ki, bu iz kâh iniyor, kâh yükseliyor, tepeler arasından kıvrılıyor, bir ara kesiliyor, yeniden ortaya çıkıyor ve fantastik kıvrımlarını uzağa taşıyor. Tepelerde cami kubbeleri görünüyorlar; minareler de cesur ve mucizevi şekilde gök maviliğinde parıltılı bir beyazlık içinde yükseliyorlar. Hiçbir şey, camilerin öteki binalar üzerinde kurduğu hâkimiyetin doğurduğu etkiyle mukayese edilemez. Civardaki her şey sanki mahsus yaslanıyor ve alçalıyor ki, minareler havada bütün görkemini sergileyebilsinler. Tepelerin bulunduğu yerleri camilerden belirleyebilirsiniz.

İşte ilk tepede, görkemli kubbesini devasa gövdesi üzerinde yükselten Ayasofya; geniş sarı ve pembe duvarlarıyla alacalı Aya İrini; altı minare arasında kubbesini yükselten Sultanahmet; daha sonra Osmaniye [Nuruosmaniye]; Bayezid; zarafetiyle dikkat çeken, çelik miğferi andıran kubbesiyle, servi ve çınarların oluşturduğu koyu yeşil bir perde arkasındaki Süleymaniye; Şehzade Cami, İkinci Mehmet [Fatih] Cami, Sultan Selim Cami.

İbadethanelerin adlarıyla bağlı Türk tarihinin en yüce isimleri, şehrin üzerine bir şan halesi atıyorlar. Türk kudretinin halen sarsılmadığı zamanlarda, bu isimler inanana da inanmayana da kim bilir ne büyük tesir ediyorlardı! Türkler ve Hıristiyanlar, II. Mehmed'in adını taşıyan camiye baktıklarında, II. Mehmed'in çehresi gözlerine, Ayasofya'nın kırık kapıları önüne geldiğinde ve hem galiplerin hem mağlupların duyması için yüksek sesle "Allah tektir ve Muhammet O'nun elçisidir" diye seslendiği günkü gibi öyle kudretli ve yüce görünüyordur! Halen daha havada çınlayan bu sözler, ateşli harflerle kazınmış olmalı; camilerin, semanın mavi enginliğine kendi görkemli şekillerini çizdikleri aydınlık çizgilerde olmalı.

İstanbul, üzerinde dikilen bu binlerce minareyle, İslamın parlak bir zaferi gibi görünüyor. Gözünüz beyhude bütün şehirde haç, kilise kubbesi veya çan kulesi arıyor. Hiçbir yerde, başka bir dinin varlığına şahitlik ede-

cek bir simge görünmüyor. Muhammed'in ilân ettiği ilah hüküm sürüyor şehrin üzerinde. Navarin bozgunundan sonra imparatorluğun yaşadığı bütün o devasa dönüşüm, başına gelen talihsizlikler ve gerileme, payitahtın dış çehresine yansımamış.

Hâlihazırda İstanbul, Avrupa'nın Türk adından titrediği, vezirlerin zaferle yeniçeri bölüğünü Viyana önlerine götürdükleri ve paşaların Akdeniz'de hüküm sürdükleri dönemdeki gibi. Şimdi de, o zaman olduğu gibi, bütün kıyı, tepe ve vadilerden, her köşeden, her sırttan, gözünüzün bütün bu sınırsız uzamda görebileceği her şey, İslamın şanını ve yüceliğini haykırıyor. Her şey sizi, gördüğünüz o ihtişamın, devlet kudretinin aydınlık bir yansıması, canlı bir amblemi olduğu o zamanlara götürüyor.

Hiçbir yerde, on asırlık bir maziyi, kocaman bir tarihi sıfırlayan fethin yaptığı dönüşümün ne denli kapsamlı olduğunu daha güçlü olarak hissedemezsiniz. Bizans Konstantinopolis'inden, Ayasofya ve yakınındaki küçük Aya İrini Kilisesi'nden başka hiçbir şey muhafaza edilmemiş. Fetih başka hiçbir şey bırakmamış. İlk tepede yükselen Porphirogenetusların[2] şaşaalı saraylarından [Magnaura; Büyük Saray] harabe bile kalmamış. Adını koyacağınız hiçbir şey; bir hatıra canlandıracak hiçbir şey.

Kıyıda eski Bizans surunun nasıl kıvrıldığı görünüyor. O devir için halen şahitlik eden her şey bundan ibaret; o devir ki, orada geniş bahçeleri, avluları ve kapılarıyla, imparator ve hanedanın, saray görevlileri ve muhafızların konutlarıyla, manastır ve kiliseleriyle büyük bir saray külliyesi dikiliyormuş. Şimdi tepeyi kaplayan servi, çam ve çınarların koyu gölgelerinden göz kırpan bütün yapılar Türk dönemine ait. Bu yapılarda hiçbir şey ne sanat, ne zenginlik bakımından Bizans'ın o şaşaa ve ihtişam anlayışıyla örtüşmüyor. Mazi hakkında bir hafızanın yaşayabileceği her şeyi kaldırma kararlılığında olan fatihler, bu mazinin harabeleri üzerine kendi idaresini tesis etmişler. Ayrıca, sarayda yaşamaktansa, daha mütevazıca yerleşmeyi tercih etmişler; zaten Bizans saraylarının görkemi, kendilerini yabancı gibi hissetmelerine sebep olurdu.

Fethin daha ilk gününde İstanbul, hükümdarlarını ebediyen değiştirdiğini anlamak zorundaymış. Bu şehir hadiselerin akışını değiştirmek

2 Porphirogenetus hanedanı, Edirnekapı'daki Tekfur Sarayı'nı yaptırıyor.

için yeni bir Paleologos'un mucizevi gelişini beyhude bekleyecek. Fetih, imparator saraylarını yıkarak Bizans'ın geleneklerini kaldırdı, mazisini de, ne korku ne umut aşılamaya kadir silik bir hayalete dönüştürdü.

Eteklerinde üç denizin dalgalarını birleştirdiği ve engin uzaklara saydam parıltısını serdiği bu tepeden [Sarayburnu] başka, hükümdar konutu için daha elverişli bir yer tahayyül edilebileceğini hiç sanmam. Herhalde burasını düşünüyor olacakmış Delphius kâhini, Megara sakinlerini kör olarak adlandırdığında, çünkü o buruna yerleşecekleri yerde, karşı kıyıyı, Kalkedon'u (şimdiki Kadıköy) seçmişler. Dünyanın çariçesi olan şehrin şahane kalbi Sarayburnu'nda atıyor, alnını taçlandıran incinin en iyi pırlantası orada parıldıyor. Gece sessiz parıltısını üzerine serdiğinde, üç denizkızı orada başlarını çıkarıp ellerini kavuşturuyor ve tatlı rüyalar içinde sallıyor.

Sabah güneş ışıyor, uyanıyor ve büyülenmiş gözleriyle denizkızlarını aramaya başlıyor; görüyor ki etrafında üç mavi yol açılıyor, bunların üzerinden âlem kendi nimetlerini gönderiyor. Doğudan ve batıdan, ufkun bütün noktalarından bütün gemiler, yelkenlerini açmış, aceleyle bacalarını tüttürmüş ona doğru acele ediyorlar; evrenin nimetlerini getiriyorlar ve arka arkaya Haliç'in açık ağzına giriyor ve birbirine dayanan İstanbul, Galata ve Pera'nın [Beyoğlu] geniş omuzlarıyla oluşturdukları derin vadide kayboluyorlar.

Sarayburnu ve karşı kıyı arasındaki hareketin doğurduğu daha renkli ve harika bir görüntü göz önüne getirilemez; o kıyı ki Galata ve Pera'nın üstünde, çömelmiş ve başını suya sokmuş bir devenin hörgücü gibi yükseliyor. Körfez, daha girişte adını borçlu olduğu şekli alıyor. Bütün genişliği boyunca demir atmış devasa yük, yolcu ve askeri vapurlar dalgalar üzerinde uyukluyor veya birbirinin aralarından geçiyorlar. Olabilecek her yönde kayıklar, peremeler ve olabilecek en farklı ebat ve renklerde mavnalar kesişiyorlar ve bütün bu hareketliliğin üstünde, köylere sefer yapan vapurların cırtlak düdükleri duyuluyor; birileri yanaşıyor, ötekileri çıkıyor ve bacaların püskürttükleri yumak yumak koyu siyah duman yeleleri havada bulut gibi dağılıyor.

Hemen kıyıya sayısız vapur demir atmış. Direkler, ipler, kapalı yelkenler yukarıdan aşağıya salınan sık bir şebeke oluşturuyor. Troya önlerinde çarpışan bütün Yunan askerleri bu teknelere sığardı. Herhalde Agamemnon'un ve çevik Ahilleus'un arkadaşlarının Troya'ya yelken açtıkları

gemilerden farkları yok bunların. Odysseus'u Alkinoos'un armağanlarıyla Phaik Adası'ndan denizcilerle hareketi esnasında tasvir etmek isteyen bir ressam, hakikatten pek yanılacağı korkusu olmadan, cesurca model olarak alabilir bu vapurları.

İstanbul ve Pera arasında sıkışan yüksek kıyılı Altın Boynuz, görünmekten ziyade, hissediliyor buradan. Orada burada parıldayan su birikintileri görülüyor, bunlar körfezin kıvrıldığı yerleri gösteriyor. Gözlerini, gerçekleşmemiş bir beklentinin hüznüyle koparıyorsun bu görüntüden. Girişi gözlerinin önünde açılan harika körfez, görmeyi düşündüğün en güzel şeylerden biri. Ne ki çok geçmeden hüznü unutuyorsun; böğründen eski Ceneviz Kulesi'nin bir dev misali yükselen Galata ve sefaret saraylarıyla, şehrin tepelerinden ikaz edercesine bakan karanlık Pera üzerinde göz gezdirdikten sonra, aniden bakışını Boğaz'a saplıyorsun. Beşerin yaşadığı en güzel kıyılar arasında 20 km'lik bir uzunluğa serilen bu açık mavi suların güzelliğini hangi tasvir dile getirebilir?

Her iki tarafta da, bir uçtan öbür uca, cesaretli şekilde havada kendi akıl almaz şekillerini çizen tutsak edici görüntüler diziliyor; gitgide renkler yumuşuyor, şahane bir ahenkle karışıyor ve uzakta aydınlık siste sönüyorlar. Perspektif harika ve ufuk geri gidiyor; bütün güzelliğini serpiştirmesi için önünde genişliyor, sanki mahsus şehre yer açmak istiyor. Renkli tepelere konmuş köyler art arda beliriyor; burada, sanki sularda daha iyi bakınmak için ta kıyıya kadar gelmiş gölgeli vadiler, orada yeşil çayırlara çekilmiş ve gizemli hayallere dalmış. Sanıyorsun ki, saçlarını dağıtmış, ak pak göğüslerini açmış, bayram çelenklerini takıp takıştırmış, el ele tutunmuş ve iki kıyı arasında sallanan bir Bakkhalar[3] korosu izliyorsun; koro dolanıyor, kırıtıyor, tepelere tırmanıyor, iniyor, öne çıkıyor, sonra çekiliyor ve havaya kendi coşkulu neşesini bırakıyor.

Kıvrımlı kıyısı, şirin bir düzensizlik içinde dağılan çeşitli renkteki evleri, kayıklarla ve peremelerle dolu küçük iskelesiyle her köy adeta bir tablo gibi görünüyor. Hepsinin kendine has çehresi var ve hafızanıza yeni şekillerle kazınmaya çalışıyorlar. Bir tepenin sırtına bir dizi ev tırmanmış;

3 Bakkhalar – Eski Yunan mitolojisinde, Dionysos şenliklerinde, tanrının yanında dolaşan ve ona eşlik eden kızlar.

aşağıdan sık sıralar halinde hareket edilmiş ve yukarı tırmandıkça, kanatlar kısalıyor ve seyrekleşiyorlar. Kaleye hücum eden bir bölüğü gördüğünü sanıyorsun. Bir sırtın ardından bir ev kümesi arasından bir cami beliriyor; evler caminin etrafına sanki dua etmeye yığılmışlar ve hatta duaların beyaz minareden havaya miraç ettiğini görüyorsun.

Başka bir tepede birkaç ağaç sık dallarını birbirine dolamışlar ve gölgelerine birkaç gülümseyen ev kümelenmişler. Kıyıdaki bir kıvrıma, küçük bir koyun kenarında bir köy sokulmuş ve süratli kayıkların, yolcu dolu vapurların, ağır mavnaların ve kanatlı yelkenlerin geçişini izliyor.

Üst tarafında, kayalık bir yamaca serilmiş başka bir köy, banyosu yaptırılmış bir çocuk gibi kaygısızca güneşlenmeye uzanmış. Ormanlar, parklar, renkli bahçeler her görüntüyü yeşilliğinin canlı ve neşeli renkleriyle zenginleştiriyor. Bakışınız bir kıyıdan ötekine atlıyor; orada yaşayan insanları düşünüyorsun ve istemeden, saadetlerini paylaşmayı arzu ediyorsun içinden. Güzellik ve tazelik bakımından birbiriyle rekabet eden sayısız şirin görüntü arasında, parıltılı dalgayla, şiir ve rayihayla sarmalanmış kendi yuvanı kuracağın yeri arıyorsun. Tam da bulduğunu düşündüğün anda, onu bırakıyor ve başkasına, üçüncüsüne, dördüncüsüne, önüne aniden bir avuç elmas atılan ve seç denilen bir fakirin şaşkınlığıyla geçiyorsun.

Aşağıda, kıyıdaki saraylar, camiler, köşkler ve abideler, köylerin bakıma doyum olmayan zincirini kesiyorlar. Karşımda Dolmabahçe Sarayı parıldıyor, sanki yekpare bir mermerden yontulmuş diyeceksin. Daha aşağıda, Beşiktaş ve Ortaköy arasında Çırağan'ın sayısız beyaz saraylarının harika çehresi titreşen dalgalara yansıyor. Yukarıda, Beşiktaş sırtlarında, bahçelerle çevreli Yıldız Köşkü ateşimsi ışınlar saçıyor. Abdülaziz'in validesinin güzel camisinin şık endamı Ortaköy kıyısında yükseliyor. Arkasında Kuruçeşme'nin sayısız köşkleri, çeşitli renkteki dış yüzeyleriyle beyaz merdivenler üzerindeymiş gibi sıralanıyorlar; daha ötede Arnavutköy yüksek kıyıda hilal şeklini alıyor. Bebek'in geniş mezarlığı siyah servilerin gölgesinde.

Altımda Beylerbeyi gizemli oklarını doğrultuyor, coşkulu yeşilliklerin arasından. Bütün Anadolu kıyısı sanki bir çelenkle kaplanmış gibi görünüyor. Zengin ve çeşitli bitki örtüsüyle, tepelerden aşağıda denize kadar gizemli gölgelerle sarmalanıyor; bunların içinden köyler aşk tebessümüyle

bakıyorlar. Kuşdili birden o güzel hafif şekilleriyle öyle bir çıkıyor ki, salt aşk buluşmaları için yaratıldığını sanıyorsunuz. Meşelerden, kavaklardan, servilerden müteşekkil bir perde, harika Göksu vadisini kapatıyor.

Boğaz kıyıları birden daralıyor ve ufukta II. Mehmed'in ve Yıldırım Bayezid'in, Rumelihisarı ve Anadoluhisarı'nın dik kayalığı üzerinde doğrulan dişli kuleleri beliriyor; bunlar iki sfenks gibi bakışıyorlar ve belki de dalgaların hışırtısında Avrupa'nın ve Asya'nın sırlarını konuşuyorlar; ezelden beri konuşuyorlar zaten, çünkü yüce afet,[4] Karadeniz'in mavi sularını aralarına akıtarak bunları birbirinden ayırmış.

Daha ötede Beykoz ve Büyükdere körfezinin masalımsı manzarası açılıyor. Bir göle baktığını sanıyorsun. Her iki kıyı narin hatlarını, parıldayan sular boyunca çiziyorlar. Uzaklık teferruatı siliyor ve bütün manzara, bakmaya doyamadığınız bir ahenge karışıyor. Asya kıyısı üzerinde Yuşadağ'ın sisli çehresi dikiliyor. Avrupa yakasında, büyük bir kuşakta birbiri ardına, pembe bir parıltıyla sarılı ormanlık tepelerin koyu yeşil fonunda güzel köyler Stenya [İstinye], Emirgan, Terapia [Tarabya], Büyükdere göz kırpıyorlar, sanki biz de buradayız diyerek.

Arkada, uzakta Belgrat Ormanı gölgeleniyor. Her iki kıyının girintilerine de yalnız köyler dağılmış ve öyle sanıyorsun ki sana uzaktan gülümsüyorlar ve çok yakında, şimdi huşu içinde olduğun güzel şeyler gözünden kaybolacağından ötürü sana acıyorlar. Oysa o bahtiyar insanlar gündüz de, gece de, ay uykulu ışığıyla çevreyi sardığında ve hayaletlerle doldurduğunda da, daima bu güzelliklere bakıyorlar.

4 Boğaziçi'nin bir doğal afet sonucunda oluştuğuyla ilgili teori kastediliyor.

Fener'deki Ahşap Kilise

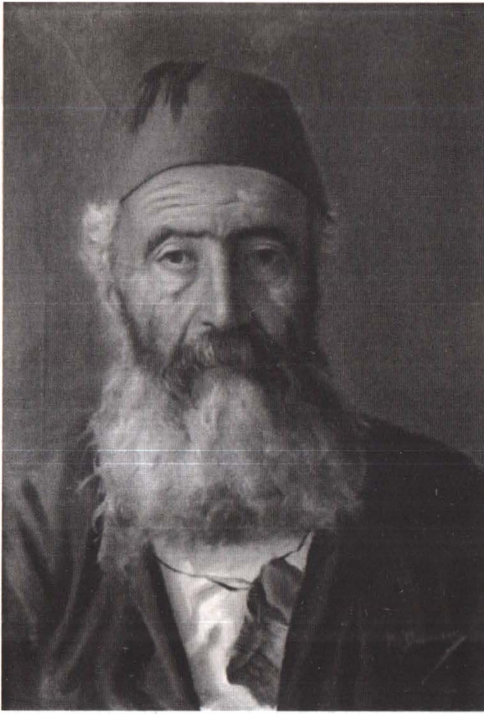

Kevgir (Kâgir; Metoh)

Ahşap Kilisenin yerine yapılan Haliç kıyısındaki Sveti Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi (Demir Kilise); sağ köşede Rum Okulu

Konstantin Veliçkov'un İstanbul'da Çizdiği Bir Tablo: "Türk Hanımı", 1890, tuval, yağlıboya,
112 x 92,5 cm, Stanislav Dospevski Sanat Galerisi, Pazarcık

Konstantin Veliçkov'un İstanbul'da Çizdiği Bir Tablo: "İstanbullu Yahudi", tuval, yağlıboya, 35 x 48 cm, Sofya Şehir Resim Galerisi

Kaynakça

Hüseyin Mevsim, "Konstantin Veliçkov (1855–1907) ve İstanbul Soneleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, 2, 95-107, 2005, Ankara.
Konstantin Veliçkov, "İzbrani proizvedeniya", Sofya, 1966.
Literaturen arhiv, VII, Konstantin Veliçkov, Sofya, 1970.
Lıça, Sayı 5, 7, 9, 13, 15, 17, Tatarpazarcık, 1892.

Dizin

Ab

Abdülaziz (Sultan) 23, 31, 58, 60, 66
Abdülhamid II. 11
Abdülmecid (Sultan) 25, 29
Abidoslu 53
Acem 53
Afife Nurbanu Sultan 57
Agamemnon 64
Agop H. Boyacıyan Matbaası 48
Ahmed III. 57
Ahşap Kilise 69-70
Akdeniz 63
Aleksandır Eksarh Matbaası 48
Alkinoos 65
Altın Boynuz 38, 60, 65
Anadoluhisarı 67
anterit hastalığı 12
Anthimos VI. (Patrik) 31
Antim I (Bulgar Eksarhı) 24-25
Arnavutköy 66
Asya 61, 67
Asya Olymposu (Uludağ) 61
Aşk-ı memnu konusu 18
Atik Valide Cami 57
Atina 37-38
Avratalan 7, 47
Avrupa 9, 11, 13, 19, 38, 44, 53-54, 56, 61, 63, 67
Avrupa Komisyonu 8
Aya İrini Kilisesi 62-63
Ayasofya 17, 34, 38, 40, 62-63
Aziz Benedikt Matbaası 48
Aziz Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi 18
Aznavur, Hovsep (Ermeni mimar) 23

Ba

Babıali 31-32, 34-35, 51
Bağımsızlık (Gazete) 51
Bahçekapı 34
Bakkhalar 65
Balat 27
Balkan ittifakı 38
Balkan Savaşları (1913) 24
Balkapan Han 18-19, 37-49
Bayezid [Camii] 62
Bayngton, T.L. 48
Bebek 66
Belgrat 12, 38, 48, 51
Belgrat Ormanı 67
Berlin 10
Berlin Kongresi 9
Beşiktaş 66
Beykoz 67
Beylerbeyi 66
Bıduşnost (Gelecek, Bulgarca gazete) 38
Bılgariya (Bulgaristan, Bulgarca gazete) 50
Bılgarska dnevnitsa (Bulgar Günlüğü, Bulgarca gazete) 38
Bılgarska starina (Bulgar Mazisi, Bulgarca gazete) 38
Bılgarski knijitsi (Bulgar Kitapları, Bulgarca dergi) 50
Birinci Bulgar Lejyonu 38
Bismark 44
Bitinya 58
Bizans 16-18, 23, 40, 54, 63-64
Bizans tekfuru 17
Blagoev, Dimitır 26
Bogoridi, Stefan 24-25, 37
Bogorov, İvan 19
Boğaziçi 16-17, 67
Bolu 29
Boris I (Bulgar Çarı)
Bozveli, Neofit (Bulgar ruhani) 37
Branitel (Müdafi, Bulgarca gazete) 38, 50
Braşov 48
Budim 48
Bulgar Çarlığı 23
Bulgar Eksarhlığı 9, 11, 15, 24, 32, 48
Bulgar folkloru 17
Bulgar Gizli İhtilâl Komitesi 51
Bulgar Gözüyle İstanbul 24, 26, 28, 30
Bulgar kilisesi 8, 15-16, 18, 23-25, 27-29, 31, 33, 35, 37, 41, 47-48

Bulgar Maarif Vekâleti 26
Bulgar Matbaa Şirketi 47
Bulgar Mektebi 25-26
Bulgar Prensliği 7, 10
Bulgar Rönesansı 23
Bulgar(lar) 7-15, 17-20, 23-26, 28-35, 37-42, 44, 46-49, 51
Bulgarca 7-9, 11, 13, 19, 25-26, 28, 33, 35, 38, 44, 47-48, 50-51, 56, 59
Bulgaristan 12-13, 23, 25-26, 29, 37-38, 41-43, 46, 50
Bulgaristan Emareti 41
Bulgaristan'ın Kurtuluş Planı 38
Burmov, Todor 25
Bursa 29-30
Bükreş 38, 48, 51
Büyük Cami 57
Büyük Çamlıca 20, 60
Büyük Saray 63
Büyükdere 38, 67

Ca

Camlı Han Matbaası 48
canzone 14
Castellamare 10
Ceneviz Kulesi 65
Cibali 34
Courrier d'Orient Gazetesi Matbaası 48

Ça

Çamlıca 16, 18-20, 53, 57, 60
Çanakkale 29, 53
Çırağan 66
Çiçovtsi [Amcazadeler] 43
Çingene 53
Çitalişte (Okuma Yurdu, Bulgarca dergi) 8, 26, 50
Çitalişte Dergisi Matbaası 48

D.A

D. Aramyan Matbaası 48
D. Garabetyan Matbaası 48
Dağ Çeteleri Geçici Kanunu 38
Davutpaşa 61
Demir Kilise 18, 70
Den (Gün, Bulgarca gazete) 47, 50
dervişler 15, 57
Dimitır Paniçkov Matbaası 48
Dionysos 65
Dobrev 26
Doğancılar Meydanı 57
Doğu Kocabalkan 37
Dolmabahçe Sarayı 66
Dördüncü Dönem Halk Meclisi 10
Dragan Tsankov ve B. Mirkov Matbaası 48
Dunavski lebed (Tuna Kuğusu, Bulgarca gazete) 38

E.K

E. Kayol Matbaası 48
Edin tsitat ot Andre Shenie (Andre Shenie'den Bir Alıntı) 8
Edirne 9, 39
Edirnekapı 63
Edna razhodka do Fener (Fener'de Bir Gezinti)
Efrem Karanov 24-25, 28, 30
Eksarhlık Vekâleti 24
Emetullah Rabia Gülnuş Sultan 57
Eminönü 19
Emirgan 67
Ermeni 8-9, 20, 23, 29, 34, 48, 58
Ermeni Gregoryen 8
Ermeni Katolik 8
Eski Ahit 26
Eski Valide Cami 57
Eski Yunan 65
Eski Yunanca 13

Fa

Fatih Cami 62
Fener 15, 18-19, 23-24, 27-30, 32-34, 41, 47, 69
Fener Bulgar Kilisesi Halk Matbaası 48
Fener Rum Patrikliği 8, 23-25, 27-29, 31
Fener Rum Patrikliği Matbaası 48
Fenerbahçe 58
Feriye Sarayları 60
Fetih 63-64
Filibe 7, 9, 13, 32
Filibe Halk Kütüphanesi 13

Floransa 10
Frank 11-12
Fransa 9, 12, 23, 37
Fransız 8-9, 20, 26, 55, 58
Fransızca 8-9, 11, 13, 26, 38

Ga

Galata 64-65
Galatasaray Sultanisi 8
Galatasaray Lisesi 29, 50
Gayda (Gayda, Bulgarca gazete) 50
Geçici Bulgar Hükümeti Tüzüğü 38
Gedikpaşa 8, 58
Gogol 43
Gorçakov, Aleksandr Mihayloviç 44
Göksu 67
Grane 9
Gregorius VI. (Patrik) 31
Grenoble 12
Grigoriy (Nemtsev, diyakoz) 26, 30
Gruev, Yoakim 26
Güzel Sanatlar Akademisi 13

Ha

Haliç 15, 23, 25, 64, 70
Halk Partisi 12
Halki 12, 18
Haydarpaşa 58
Hero 53
Hersek İsyanı 50
Herson Ruhban Okulu 38
Heybeliada 15
Hıristiyanlar 17, 23, 62
Hilendarski, Grigoriy 25
Hrisopolis (Üsküdar) 54
Hugo, Victor 8

İb

İbrail İsyanı 37
ikona 24
ikonostasis 24, 28
İlarion (Lofçalı, Bulgar ruhani) 24, 33
İlerici Liberal Parti 12
İskele Cami 57
İslam 59, 62-63
İstanbul 7-11, 13-20, 23-27, 29-30, 33-34, 37-42, 46-51, 53, 55, 57-65, 71
İstanbul Bulgar cemaati 25
İstanbul Bulgar esnafı 25
İstanbul Gazetesi Matbaası 48
İstanbullu Yahudi (tablo) 72
İstefanaki Bey 25, 37
İştip 24
İştip Yeniköy 24
İtalya 10, 14, 18, 49
İtalyanca 13
İvan-Asen II (Bulgar Çarı) 23
İzmit 29-30, 33, 35
İzmit Körfezi 58
İztoçno vreme (Şarkta Zaman, Bulgarca gazete) 50
İzvorskiy, S.N.N. 25

Kâ

Kâğıthane 61
Kalkedon (Kadıköy) 58, 64
Kalofer 43
Kamu Binaları ve Posta Telgraf 12
Karacaahmet 57
Karadağ 38
Karadeniz 61, 67
Karapetrov, Petır 47
Karavelov, Lyuben 51
Karlovo (Karlıova) 37
Karma Konsey 33
Katolik 8, 23
kayık/kayıkçı 19, 53-54, 61, 64-66
Kesriye 26
Kevgir (Kâgir, Metoh) 25-26, 29-30, 32, 40, 47, 70
Kırım Savaşı 37, 48
Kız Kulesi 53
Kilise Slavcası 25
Kişinev 48
Kocabalkan 37-38
konsil 31

Konstantinopolis Kilisesi 23
Konstantinopolis 63
Koprivştitsa (Avratalan) 7
Kosturka (Paslı Bıçak, Bulgarca gazete) 50
Kotel (Kazan) 25, 37
Kristeviç, Gavrail (Gavril Paşa)
Krum (Bulgar hükümdarı) 16
Kuruçeşme 37, 66
Kuşdili 67
Kuzeybatı Yunanistan 26
Küçük Çamlıca 20, 60
Kütahya 29

La

La Greece Oteli 12
Latince 8
Leandros Kulesi 53
Letopisi (Tarih, Bulgarca dergi) 13
Levant Times Gazetesi Matbaası 48
Lıça (Işın, Bulgarca dergi) 18
Lofça 32
Londra 10, 48
Long, Albert L. 48
Lübnan sediri 23

Ma

Maarif 9, 12-13
Maarif Vekâleti 13, 26
Macaristan 10
Macarov, Mihail 7
Madonna (Meryemana) 11
Magnaura 63
Mahmud II. 25
Mahmut Nedim Paşa 34-35
Makariopolski, İlarion (Bulgar ruhani) 25-26, 29-30, 32, 37
Makedon Derneği (Cemiyeti) 26, 37, 41-42
Makedoniya (Makedonya, Bulgarca gazete) 32, 50
Makedonya 25, 30, 41-43, 46
Makedonya Gazetesi Matbaası 48
Makariopolski, İlarion 25-26, 29-30, 32, 33
Manasian Matbaası 48
Manastırlı 58
Marmara 10, 14-15, 58, 60-61
Marmara Denizi 61
Marsilya 37
Matbaa Şirketi 47, 51
Megara 64
Mehmed II. 62, 67
Mehmed (Padişah) 53
Mektebi Sultani 8
Menton 12
Meriç 7
Meseçna zornitsa (Aylık Sabah Yıldızı, Bulgarca dergi) 50
Mısır Çarşısı 19
Mihaylovski, Nikola 26
Mihaylovski, Stoyan 29
Mihrimah Sultan 57
Mihrimah Sultan Cami 57
Milli Bulgar Müzesi 26
Moskova 10, 51
muhacir/muhacirlik 16, 56
Muhammed (Hz.) 63
Murad III. 57
Müslüman(lar) 8, 15

Na

Na morskiya bryag (Deniz Kıyısında) 17
Naçov, Nikola 19, 29
Namık Kemal 20, 60
Napredık (İnkişaf, Bulgarca gazete) 50
Narodniy glas (Halkın Sesi, Bulgarca gazete) 13
Nauka (İlim, Bulgarca dergi) 13
Navarin bozgunu 63
Naydenov, İvan 25-26, 47
Neologos (Νεολογος, Yunanca gazete) 44
Nezavisimost (Bağımsızlık, Bulgarca gazete) 51
Nisan İsyanı (1876) 9, 13, 50
Novi Sad 38, 51

O.K

O. Kavafyan Matbaası 48
Odesa 38
Odysseus 65
Okuma Yurdu 8-9, 26, 41, 50

Ortaköy 9-10, 24, 28, 30-32, 66
Ortodokslar 25
Osmaniye (Nuruosmaniye) Cami 62
Osmaniye Tiyatrosu 8
Osmanlı 8-9, 12, 15-18, 23, 25, 29, 37, 48
Osmanlı İmparatorluğu 7, 10, 23, 38, 40
Osmanlılar 59-60
Otlukköy 47
Ölü Canlar 43

Pa

Paleologos 64
Panaret (Bulgar ruhani) 32
Papaz Han 40
Papazyan Matbaası 48
Paris 10, 45
patrik/patriklik 8, 23-33
Pazarcık 71
Pçelitsa (Arıcık, Bulgarca dergi) 50
Pera (Beyoğlu) 64-65
pereme 64-65
Petır Karapetrov ve Ortakları Matbaası 48
Petrarca, Francesco 14
Phaik Adası 65
Phare du Bosphore Gazetesi Matbaası 48
Pisma ot Rim (Roma'dan Mektuplar) 13
Plovdivski, Paisiy (Bulgar ruhani) 26, 28, 32
Porphirogenetus hanedanı 63
Prag 10
Pravo (Hak, Bulgarca gazete) 50
Prens Adaları 38, 58
Prinkipo (Büyükada) 11
Promişlenie 47
Protestanlık 47-48
Puşkin 8

Ra

Rakovski, Georgi 37-38
Ramazan ayı 15
Ramnicu-Valcea 48
Rıkovoditel na osnovnoto uçenie (Pedagoji Kılavuzu, Bulgarca dergi) 26, 50
Rilski, Neofit (Bulgar ruhani) 26
Riviere Palas Oteli 12
Roma 37
Romanya 37-38, 51
Romen 38, 48
Rufailer tekkesi 57
Rujitsa (Hatmi Çiçeği, Bulgarca dergi) 50
Rum Okulu 70
Rum(lar) 8-9, 23, 26-27, 30-35, 40-42
Rumelihisarı 67
Rumluk 27
Rus(lar) 8, 10
Rusça 13, 26
Rusçuk 48
Rus-Osmanlı Savaşı (1877-1878) 9, 48
Rusya 23, 25-26, 37-38, 44, 51

Sa

Sakız Adası 25
Sankt Petersburg 10
Sarayburnu 61, 64
Selanik 11, 24, 48
Selanik Bulgar Lisesi 11
Sen Sinod 33
Sırbistan 38, 51
Sırbistan Emareti 38
Sıvetnik (Rehber, Bulgarca gazete) 50
Sıvetnik Gazetesi Matbaası 48
Silistre 59
Simeon (Preslav Metropoliti) 26
Simeon I (Bulgar Çarı) 23
Slaveykov, Petko 25-26, 29, 31-34, 42, 47
Sliven (İslimye) 43
Sofroniy (Vraçalı, piskopos) 48
Sofya 7, 10, 13, 24, 41, 47
Sofya Milli Kütüphanesi 13, 41
Sofya Şehir Resim Galerisi 72
Stambolov, Stefan 10, 12
Stanislav Dospevski Sanat Galerisi 71
Stenya (İstinye) 67
Sudan Haç Çıkartma yortusu 32
Sultan Selim Cami 62
Sultanahmet Cami 62

Sutrina (Sabah, Bulgarca gazete) 50
Süleyman I (Kanuni, Muhteşem) 57
Süleymaniye 62
Svoboda (Özgürlük, Bulgarca gazete) 51

Şa

Şarki Rumeli Vilayeti 7, 9-10, 41
Şehzade Cami 62
Şişli 24
Şumnu 37
Şutoş (Şakacı, Bulgarca gazete) 50

Ta

Tadeya Divitçiyan Matbaası 48
Tatarpazarcık 7-8, 11, 18, 50, 56
Tatarpazarcık İdari Mahkemesi 9
Tatarpazarcık İhtilâl Komitesi 9
Tekfur Sarayı 63
Terapia (Tarabya) 12, 67
terzetto 14
Tevfik Fikret 9
Tırnova 23
Ticaret ve Tarım nazırlığı 12
Tophane Hapishanesi 37
Trakya 26, 61
Trakya Ovası 61
Troya 64
Tsarigrad (İstanbul, Bulgarca gazete) 50
Tsarigradski soneti (İstanbul Soneleri) 13
Tsarigradski vestnik (İstanbul Gazetesi, Bulgarca gazete) 19, 50
Tuna 37-38, 40, 59-60
Turtsiya (Türkiye, Bulgarca gazete) 50
Türk 13, 17, 20, 34, 40, 44, 48, 53-58, 60, 62-63
Türk Hanımı (tablo) 11, 71
Türkçe 8, 26, 39, 58
Türk-Müslüman kimliği 15

Uç

Uçeniçeska beseda (Öğrencilerle Sohbet, Bulgarca dergi) 13
Ulahlar 40-41
Uyanış Çağı 23, 38, 50
Üsküdar 16, 19, 53-54, 58, 61

V

V tımnitsa (Zindanda) 13
Valens (Bozdoğan) Kemeri 62
Valide Sultan Köprüsü 34
Valide-i Cedid Cami 57
Vazov, İvan 8, 10, 13, 43, 49
Vek (Yüzyıl, Bulgarca gazete) 50
Veleşki, Avksentiy 28
Veliçkov, Bogdan 18
Veliçkov, Konstantin 7-20, 47, 71-72
Vızpominaniya i vpeçatleniya ot Tsarigrad (İstanbul'dan Hatıralar ve İzlenimler) 18
Vidin 24
Vilayet Umumi Meclisi 9
Viyana 48, 63
Vogoridis, Stefanos 25
Voynikov, Dobri 26
Vremya (Zaman, Bulgarca gazete) 50
Vseobşta istoriya na literaturata (Genel Edebiyat Tarihi) 13
XIX vek (19. Yüzyıl, Bulgarca gazete) 19, 50

Ya

Yahudi 8, 72
Yemiş İskelesi 34
Yeni Valide Cami 57
Yıldırım Bayezid 67
Yıldız Köşkü 66
Yosif I (Bulgar Eksarhı) 12, 24
Yunan halk türküleri 17
Yunan Konsolosluğu 37
Yunanca 26, 44
Yusuf İzzettin Efendi 60
Yuşadağ 61, 67
Yüksek Öğretim Kurulu 13
Yüksek Resim Mektebi 13
Yüksek Rum Mektebi 37

Zo

Zografski, Parteniy 25
Zora (Tan, Bulgarca dergi) 13
Zvınçatiy glumço (Zilli Avanak, Bulgarca gazete) 50

Şair, yazar, ressam, eğitimci, diplomat, siyaset ve devlet adamı Konstantin Veliçkov (1855-1907) Galatasaray Lisesi'nin ilk mezunlarından. Mezuniyetinden sonra Şarki Rumeli Eyaleti ve Bulgaristan Emareti'nde sorumlu görevler üstleniyor, Bulgar kültür ve sanat hayatına katkılarda bulunuyor. Ama çok geçmeden ülkesindeki toplumsal ve siyasi gerçeklerden derin bir hayal kırıklığına uğruyor. Veliçkov, 1890'lara denk düşen gönüllü sürgünlük yıllarını da İstanbul'da geçiriyor, eserlerinin büyük kısmını burada yazıyor. "İstanbul'dan Hatıralar ve İzlenimler" ortak başlığıyla Bulgarca bir dergi için kaleme aldığı yazılarda, talebelik yıllarını geçirdiği 1870'lerin ve gönüllü sürgünlüğünü yaşadığı 1890'ların Osmanlı payitahtı arasında sürekli gelip gidiyor ve zaman tünelinde karşılaştırmalar yapıyor. "Fener'de Bir Gezinti," bugün daha çok Demir Kilise olarak bilinen Aziz Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin inşası bağlamında, bağımsız Bulgar kilisesi mücadelesinin aşamalarını canlı bir üslupla aktarıyor. "Balkapan Han" ise, Mısır Çarşısı'nın arkasındaki bu han, İstanbul'daki Bulgar kültürünün bir merkezi niteliğinde. "Çamlıca" yazısı ise dünya edebiyatında İstanbul'un coğrafi konumuyla ilgili yapılan en şiirsel tasvirlerden biri olmaya aday. Hatıralarla bezeli seyahat notlarında Bulgar şair ve yazar, hayatının en coşkulu yıllarını burada geçirmiş olmanın verdiği tecrübeyle, İstanbul'un o eşsiz ruhunu derinden hissediyor ve yorumlarıyla okura aktarıyor. İmparatorlukta ve payitahtta özel olarak Bulgar meselesini, genel olarak da 19. yüzyılın belli başlı hadise, süreç ve eğilimlerini takip etme ve derinlemesine anlama imkânı veriyor.

Prof. Dr. Hüseyin Mevsim, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesi.

Anı ve Yaşam Dizisi

Kitap YAYINEVİ

ISBN 978-605-105-170-3

